

Boek van Turelure

Deze tekst geeft acht functies van de kunstenaar. De tekst is ook beschikbaar via <http://www.hunebedjes.nl>

Boek van Turelure

SAMENVATTING

Meme: niet-genetisch overgedragen onderdeel van een cultuur, in het bijzonder overgedragen door imitatie (1976, Richard Dawkins) (Goldschmidt).

Het gerucht gaat dat de kunstenaar daadwerkelijk bestaat. Hij schijnt een bijzonder innerlijk te hebben en vooral bijzondere dingen te maken en te doen. Dit is een misverstand want de kunstenaar is fictie. De grondgedachte van deze fictie is: de mens die de wereld maximaal verbijzondert. De kunstenaar, de homo artifex (voorheen homo artistiekus), wordt gehanteerd in kunst- en kunstenaarstheorieën (theorieën over kunst en over de kunstenaar) en kan daarbuiten alleen een mentale vergelijkingsbasis zijn. De kunstenaar bestaat dus niet, hij is verzonnen. Vertellen dat hij bestaat is een cultureel overgedragen gewoonte, een meme. Uit heel wat uitingen van (heel wat) mensen, inclusief de omgang daarmee, blijkt immers dat mensen van alles verzinnen waaronder inderdaad fictieve mensen zoals de homo artifex, de kunstenaar. Ook verzinnen zij graag functies. Bovendien verbijzonderen ze graag datgene (en diegene) waarom (en om wie) ze geven, zoals hun vele bijzondere verzinsels. Veel van hun gedachten hanteren mensen spontaan als realiteit omdat ze hieraan behoefte hebben. Zodoende zijn inmiddels aan de kunstenaar, die alleen bestaat in gedachten, een bijzondere veelzijdigheid toegewezen en veel verschillende (bijzondere) functies. Om enig inzicht te bieden in die immense hoeveelheid kunstenaarsfuncties zijn daaruit acht opvallende functies geselecteerd. Deze zijn de functies die blijken uit menselijk gedrag en die tegenwoordig het meest worden besproken en genoemd binnen interessante systemen rond de kunstenaar. De geselecteerde functies zijn: representeren (van geruststelling of van bijna onhanteerbaarheid), verlossen, de zonderling uithangen, mythen brengen, een groepsgevoel mogelijk maken, een gemaximaliseerd (oordeels)vermogen uiten, theorieën over waarneming bevestigen en produceren voor 'de lange staart' van de markt ('de lange staart': zie verderop). De functieomschrijvingen volgen na de volgende alinea.

Niemand kan de kunstenaar zijn, hij bestaat immers alleen in gedachten en kenmerkt zich door een onverwezenlijke veelzijdigheid. Maar iedereen kan een kunstenaarsfunctie of kunstenaarsfunctiecombinatie vervullen of aannemen. Iedereen kan dus als de kunstenaar te werk gaan en iedereen die dat nodig vindt, kan de wereld verbijzonderen. Een kunstenaarsfunctie(combinatie) is te vermarkten door bijvoorbeeld de afzetmarkt te volgen, te sturen of door zomaar wat aan te rommelen. Degene die vindt dat een gekozen aanpak slecht werkt, kan kiezen voor een andere.

Een eerste invulling van de eerstgenoemde kunstenaarsfunctie, representeren, is geruststelling representeren. Dit betekent bijzondere elementen maken die vooral gemoedsrust, troost en hoop bieden. Zo'n geruststellend element is duidelijk herkenbaar als een bijzonder werk en het is vooral helder en vormvast. Vrijwel alle zogeheten abstracte, figuratieve, minimalistische, verhalende en conceptuele werken, zijn geruststellend. Bij deze invulling van de eerstgenoemde kunstenaarsfunctie hoort de vooronderstelling dat het leven zin heeft.

Een andere invulling van de eerstgenoemde kunstenaarsfunctie is bijna onhanteerbaarheid representeren. Dit betekent bijzonder werk (werk is inclusief verrichtingen) leveren dat - binnen een veilige context- eerder afgesproken grenzen kietelt of tart en dat andermans verzwegen behoeften uitlokt. Bijna onhanteerbaar werk is meestal redelijk figuratief en tegenwoordig ziet het er vaak uit als (bijzondere) rotzooi. Bij deze invulling van de eerstgenoemde kunstenaarsfunctie hoort de vooronderstelling dat het leven altijd meer heeft te bieden dan het vandaag biedt.

Een tweede kunstenaarsfunctie is verlossen. Dit betekent bijzonder werk (verrichtingen) leveren dat mensen tijdens een (gepland) bezoek daaraan de dagelijkse beslommeringen en hun levensdoel doet vergeten en dat ze het gevoel geeft als het ware in tijdloosheid te zijn. Verlossend werk moet (bijzonder) nutteloos aandoen omdat een bezoeker zich anders te snel het eigen functie- en/of doelgerichte leven herinnert. Ook doet het meestal wat abstract aan. Bij deze functie horen de vooronderstellingen dat er een dagelijks of alledaags leven bestaat, dat het leven soms zwaar is en dat verlichting is te vinden in ontsnapping.

Een derde kunstenaarsfunctie is aan een samenleving deelnemen als zonderling (vroeger de zondebok). Dit wil zeggen: zich binnen een samenleving gedragen als controleerbare excentriekeling. Er hoeft niks te worden gemaakt. Het belangrijkste zijn namelijk de aanwezigheidsbereidheid en de pogingen tot deelname aan de bezigheden van de numeriek grootste groep in de betreffende samenleving. Documenten met een omschrijving van mogelijk te maken werk, zoals bijzonder veel stukken getiteld 'aanvraagformulier', maken beoordeling van afwezig werk door derden overigens wel mogelijk. Bij deze functie horen de vooronderstellingen dat de mens van nature nieuwsgierig is en dat veel mensen andermans nieuwsgierigheid nodig hebben voor de ontluiking van die van zichzelf.

Een vierde kunstenaarsfunctie is mythen brengen. Dit betekent bijzonder werk (verrichtingen) leveren dat mensen uitnodigt vertrouwen te hebben in anderen en als gevolg hiervan in de wereld. De context van de mythe bepaalt dat de maker anoniem moet zijn en hierdoor is financiering door derden die bijvoorbeeld zonder overleg hun eigen vertrouwen kunnen vertrouwen, veelal noodzakelijk. Anoniem werk is (onder meer) vaak weinig veranderlijk, enigszins onduidelijk en multi-interpretabel. Degene die deze functie vervult moet 'goede' en 'slechte' mythen kunnen onderscheiden en hij moet kiezen voor de goede.

Een vijfde kunstenaarsfunctie is faciliteren: mensen voorzieningen aanbieden die een groepsgevoel mogelijk maken. Dit wil zeggen bijzonder werk (verrichtingen) leveren dat onder meer de uiting en de bevestiging van de gemeenschappelijke gewoonten van mensen binnen een bepaalde groep mogelijk maakt. De functie is, evenals de functie mythen brengen, sociaal georiënteerd. De bekendheid van de maker is nu echter zeer gewenst in plaats van vrijwel verboden. De gemeenschappelijke interesses binnen een groep zijn vaak ook andere onderwerpen dan het onderhavige werk, zoals vakantie en een bijzonder grote vis. Groepsgebonden werk is vaak goed bespreekbaar betreffende bijvoorbeeld vorm en/of theoretische verbanden. Bij deze functie horen de vooronderstellingen dat 'ons soort mensen' bestaat en dat de mens een groepsdier is.

Een zesde kunstenaarsfunctie is maximaliseren. Dit wil zeggen het eigen (oordeels)vermogen maximaliseren en uiten in een bijzonder werk (verrichtingen). Zo'n werk is bij voorkeur toegankelijk voor derden. Degene die deze functie vervult kan kiezen om vanaf het begin een grote mate van toegankelijkheid van een werk even belangrijk te achten als uiting van het gemaximaliseerde (oordeels)vermogen. Ook kan hij de toegankelijkheid op de tweede plaats zetten of besluiten keuzen hierover niet te forceren. Gemaximaliseerd werk is eigenlijk alleen te bespreken op een bepaald moment en alleen door de aanwezige personen en dan vooral als, meestal prettige, tijdbesteding. Geconstateerde kenmerken van een werk zeggen namelijk niets over kenmerken van ander werk of die van het betreffende werk op een ander moment. Ze kunnen geen vergelijkingsmateriaal zijn. Wanneer degene die deze functie uitoefent het haalbaar acht van te voren beslissingen te kunnen nemen over de mate van toegankelijkheid van een werk, vooronderstelt hij vooral dat de (toekomstige) verwachtingen en interesses van derden hem reeds nu bekend zijn.

Een zevende kunstenaarsfunctie is theorieën over waarneming bevestigen. Dit betekent tegenwoordig vooral dat (bijzondere) theorieën over neurologische stoornissen moet worden waargemaakt. Degene die deze functie vervult heeft de vermeend onvrijwillige stoornis behoorlijk onder controle. Bijzonder neurologisch werk (verrichtingen) is meestal bijvoorbeeld zorgvuldig afgewerkt (uitgevoerd) en het is zeer materieel of bijna immaterieel. Bij deze functie hoort in elk geval de vooronderstelling dat derden baat hebben bij de resultaten van andermans omgang met de waarneembare wereld.

Een achtste kunstenaarsfunctie is produceren voor 'de lange staart'. Dit betekent bijzonder werk maken dat terechtkomt in dat deel van de markt dat is ontstaan door het gebruik van het internet. 'De lange staart' bestaat uit veel dingen die in een relatief kleine oplage zijn geproduceerd en die via het internet kunnen worden verkocht aan een enkele geïnteresseerde. Het werk is op dit moment vooral digitaal (zoals muziek) maar alles waarover via het internet kan worden gecommuniceerd is in potentie onderdeel van 'de lange staart'. Bij deze achtste en tevens laatstgenoemde functie hoort vooral de vooronderstelling dat niemand uniek is.

INHOUD

SAMENVATTING	I
INHOUD.....	1
1. BEGIN	5
AANLEIDING EN AFBAKENING	5
OPBOUW.....	5
2. IN GESPREK.....	7
VERVORMEN	7
<i>Gemak</i>	7
<i>Bevestiging</i>	7
De schuldige keuken (x want y).....	7
God als excuus I.....	7
Watje.....	7
<i>Plezier</i>	7
BEDENKEN	8
<i>Denken en doen</i>	8
<i>God als excuus II</i>	8
REPRESENTEREN	8
<i>Betekenis en omvang</i>	8
<i>Mens als representatief systeem</i>	8
<i>Wereldbeeld</i>	9
<i>Wereldbeeldvorming en voeding</i>	9
CONCLUSIE.....	10
3. SYSTEMEN	11
WAT GEUITE DENKSYSTEMEN	11
<i>'Met je stem hetzelfde geluid maken als het object maakt'</i>	11
<i>'Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is 't een wack're droom'</i>	11
Klassiek en romantisch	12
<i>Democratie</i>	12
<i>Zuiverheid</i>	13
Transhumanisme.....	13
<i>Salondionysme</i>	13
Dionysisch	13
Esthetisch.....	14
De esthetische illusie	14
Verbeelding en fantasie	14
See you in Vegas	15
<i>Wandelen en lopen</i>	15
<i>De zwarte zwaan</i>	16
Terreinen.....	17
Rommelige terreinen.....	17
Moe en onzinnig	17
SHAKESPEARE ZAL ONS HELPEN	18
CONCLUSIE.....	18
4. UNOX	19
MAATBEHOEFTE.....	19
<i>De Eiffeltoren</i>	19
<i>De menselijke maat</i>	19
<i>Genoodzaakt tot onderscheiden</i>	19
<i>Tijd</i>	19
GERUSTSTELLING.....	20
ORGANISATIE	20
<i>Structureren (onderscheiden)</i>	20
<i>Classificeren (selectie 1)</i>	21
<i>Selecteren (selectie 2)</i>	21

<i>Gevolgen</i>	21
<i>Teleologisch selecteren</i>	22
Imitatie.....	22
Vooruit of stand.....	22
Integratiegarantie.....	23
KWALITEIT.....	23
CONCLUSIE.....	24
5. KOGELVIS.....	25
TRY BEFORE YOU DIE.....	25
<i>Lotsontstemming</i>	25
<i>Buitendrift en risico</i>	25
<i>Knalmechanisme</i>	25
<i>Het sublieme</i>	26
Florence.....	26
Extremistan.....	26
Kijken zonder handen.....	27
Gekweekte kogelvis.....	27
OORZAKEN.....	27
KWALITEIT.....	27
CONCLUSIE.....	28
6. DE FICTIE VAN FUNCTIE.....	29
NOOD BREEKT WET.....	29
<i>Flexibele duizendpoot</i>	29
<i>Bartlebooth</i>	29
<i>Tussen droom en daad</i>	29
<i>Verborgene agenda</i>	29
<i>Functieonthefing</i>	30
<i>Zelfverleiding</i>	30
CONCLUSIE.....	30
7. DE FUNCTIE VAN FICTIE EN THEORIE.....	31
FICTIEVE MENSEN.....	31
<i>Homo economicus</i>	31
Bovarysme.....	31
Gelebte vita (inmiddels kwadratisch bovarysme).....	31
<i>Homo artifex (voorheen homo artistiekus)</i>	31
<i>De zondebok</i>	32
MYTHEN.....	32
<i>Vertrouwen</i>	32
<i>De auteur</i>	32
<i>De bemiddelaar</i>	33
THEORIEËN.....	33
<i>De distinctietheorie</i>	33
Een bepaald soort kapitaal.....	33
Het nest zigeunerjongetjes.....	33
<i>De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal</i>	34
<i>Zintuiglijke slavernij</i>	35
Amusant.....	36
<i>Hunebedjes</i>	36
CONCLUSIE.....	37
8. FUNCTIES VAN KUNSTENAAR EN KUNSTWERK.....	39
OMSCHRIJVING VAN DE FUNCTIES.....	39
<i>Toelichting</i>	39
1. <i>Representeren</i>	39
1a. Geruuststelling representeren.....	40
1b. Bijna onhanteerbaarheid representeren.....	40
2. <i>Verlossen</i>	41
2' Sociale cohesie verzorgen.....	42
3. <i>Deelnemen als zonderling (voorheen bekend als: de zondebok zijn)</i>	42

4. <i>Mythen brengen</i>	43
4' Intermenselijke banden smeden.....	44
5. <i>Faciliteren</i>	44
6. <i>Maximaliseren</i>	44
6a. Het optimum bereiken.....	45
6b. Het aptimum bereiken.....	46
7. <i>Theorieën over waarneming bevestigen</i>	46
Het werk wilde dat.....	47
8. <i>Produceren voor 'de lange staart'</i>	47
CONCLUSIE.....	48
9. HATSJEKIDEE.....	49
TOEKOMST	49
<i>Oriëntatiestructuur</i>	49
<i>Arbeidsmarkt</i>	50
<i>Uitgangspunt</i>	50
OPMERKING	50
CONCLUSIE.....	51
10. BRONNEN	53
BOEKEN GENOEMD IN DE TEKST	53
BOEKEN NIET GENOEMD IN DE TEKST	54
LEZINGEN.....	55
INTERNET	56
TELEVISIE.....	56
ARTIKELEN	56
PERSOONSNAMENREGISTER	57
11. COLOFON	61

1. BEGIN

Uitgangspunt: funshoppen is moeilijk (Henriëtte Ford).

Waarnemen: komt van 'ware' en heeft te maken met behoedzaamheid en (be)waken, zoals in waarschuwen (Verstraeten); 6. bewust en met aandacht met de zintuigen in zich opnemen, constateren (iets zwakker dan gadeslaan) (Van Dale).

Aanleiding en afbakening

Deze tekst is onderdeel van eindexamenwerk voor een opleiding beeldende kunst. Kunst is in deze tekst een bijzonder woord dat mensen bindt die bijvoorbeeld bepaalde interesses gemeen hebben en deze mogelijk willen delen (vergelijk: de beurs, literatuur, de voetbalwereld enzovoort).

De tekst vooronderstelt dat menselijk gedrag en menselijke vermogens zijn te geleiden. Maar:

'Wij hebben niet de vrijheid te denken en te willen zoals we ons voorstellen, maar al onze gedachten worden aaneengeschakeld, en gaan noodzakelijk van de ene naar de andere, hoewel het ons toeschijnt dat we er ten volle over beschikken. Ze gaan hun gangetje, tenzij nieuwe dingen ze afleiden en andere wegen doen inslaan.'

Christiaan Huygens, in 1690 (Davidse).

[Samenvatting andere uitgangspunten]

[Wanneer bij personen bijvoorbeeld 'hij meent' dan in gedachten 'hij meent onder meer'. Zo ook vakgebieden: tevens irrelevant en vegetariër. Ontbreekt er bijvoorbeeld 'dit is volgens hem' dan meestal veel vaker te lezen. Omdat in bijvoorbeeld de mening van derden soms anders gebruikt dan destijds zo bedoeld in gedachten 'hij stelde dat anders maar nu even dit'. Bijvoorbeeld, van wie ook bijvoorbeeld een mening is altijd en steeds weer gedeeld met veel meer. En ook deels. Ook bij een boek (bijvoorbeeld) in gedachten 'bijvoorbeeld' in een andere tekst. Vooronderstelt zogeheten meer lezen dan genoemd, zo evenals heel vaak vermeend is aanwezig. Voorondersteld als bestaand. Door wie? Alle, veelal alle, vrijwel, meestal, onder meer, de meeste mensen, naar verwachting, mogelijk, verschillend, mogelijk verschillend. Waarschijnlijk. Waarschijnlijk: bijna overal maar niet, hoogstwaarschijnlijk: soms niet vermeld, of lijkt zo te zijn, meestal][Als].

Opbouw

Hoofdstuk 2 gaat over de neiging van mensen te bouwen en te denken. In hoofdstuk 3 worden een paar gedachteconstructies omschreven, mogelijke oorzaken en hoe ze soms waarneembaar zijn. Hoofdstuk 4 behandelt de menselijke behoefte aan geruststelling en hoofdstuk 5 de behoefte aan overweldiging. Hoofdstuk 6 behandelt de vermeende noodzaak van functie en hoofdstuk 7 geeft voorbeelden van bedachte constructies die mensen gebruiken om hun leven in te vullen. In hoofdstuk 8 is de inhoud van voornoemde hoofdstukken vertaald naar acht verschillende kunstenaarsfuncties. Per functie zijn omschreven: de inhoud, de aanleiding en/of achtergrond, organisatiekenmerken, kenmerken van bijbehorend werk en kenmerkende vooronderstellingen. Hoofdstuk 9 tipt geïnteresseerden over de omgang met de functies.

In de tekst staan verwijzingen naar de hoofdstukken (h.) waarin een persoon of een onderwerp reeds is genoemd. Dit is gedaan om eventueel terugkijken te vergemakkelijken. De titels van de betreffende paragrafen zijn meestal niet genoemd, dit leek doorlezen namelijk te bemoeilijken. In hoofdstuk 10 (*Bronnen*) is wel een persoonsnamenregister opgenomen met redelijk precieze verwijzingen (*Persoonsnamenregister*).

Er wordt verwezen naar bronnen in de bronnenlijst in hoofdstuk 10. De bronnen staan meestal onder *Boeken genoemd in de tekst* of *Artikelen*, soms onder *Lezingen* en heel soms onder *Internet* en *Televisie*.

Om redenen staan in deze tekst bijvoorbeeld verwijzingen naar onder meer bronnen tussen haakjes of streepjes in de betreffende alinea in plaats van bijvoorbeeld in een voetnoot.

2. IN GESPREK

Vervormen

Gemak

Door een behoefte aan veiligheid en comfort, aan gemak, vervormen mensen de wereld. Bijvoorbeeld als bescherming tegen weersomstandigheden, om hun honger te stillen en om onderlinge verhoudingen te verduidelijken, te cultiveren, te stabiliseren en te veranderen. Afhankelijk van de organisatie van een samenleving produceren, ruilen en verhandelen mensen beschermende en comfortbiedende vormen van meestal tot zelden permanent, grootschalig en gesegmenteerd. Zo ontstaan bijvoorbeeld de slipper, de tent, de polder, het gemeentehuis, de zeecontainer en de supermarkt. Activiteiten als gras maaien, rennen en zingen, zijn eveneens voorbeelden van beschermende en comfortbiedende vervormingen.

Bevestiging

Ook door een behoefte aan bevestiging van de eigen aanwezigheid vervormen mensen de wereld. Volgens de filosoof Hannah Arendt (1906-1975) moeten mensen zich kenbaar maken aan anderen door te handelen en door initiatief te nemen. Zonder deze activiteiten worden mensen volgens haar apathisch (lusteloos, onverschillig) (Mees). Resultaten van dit soort activiteiten zijn bijvoorbeeld spoetniks, vlaggenmasten en armbanden. Activiteiten als fout parkeren, op visite gaan, lang roeren in de koffie en sopraan zingen, zijn eveneens voorbeelden van vervormingen ten behoeve van zelfbevestiging.

De schuldige keuken (x want y)

De drijfveer tot vervormen ontlenen mensen soms aan een vermeende tekortkoming van een bestaande vorm. Dan is bijvoorbeeld de keuken niet praktisch, het terras te klein en het bed te groot.

God als excuus I

Veel van wat mensen aan de wereld veranderen is naar eigen of andermans zeggen een eerbetoon aan een hoge macht of een bijdrage aan een vermeende noodzakelijkheid. De vervormingen schijnen weinig waard te zijn bijvoorbeeld als resultaat van plezierige bezigheden en als geruststelling tegen moeilijke gedachten en moeilijk hanteerbare gevoelens. Mensen maken graven, kerken, teksten, pamfletten, pillen, schilderijen, boterhamzakjes, tekeningen enzovoort. Zo vullen ze hun leven in, maar ze vinden het soms fijn om de noodzaak van hun werk buiten zichzelf te plaatsen. De behoeftige god en andere al- of onmachtige derden fungeren dus regelmatig als excuserende drijvende kracht.

Watje

De onder meer columnist Johan Schaberg (1940) wijst op het verschil tussen zich kenbaar opstellen en zich kwetsbaar opstellen. Zich kenbaar opstellen is inderdaad vaak noodzaak maar zich kwetsbaar opstellen mag eigenlijk alleen in extreme situaties en alleen als een uiterst middel, bijvoorbeeld wanneer een commandant na een lang gevecht de vuurlinie instapt met een witte vlag, omdat hij meent dat het voor beide partijen handig is om even de doden op te ruimen (Schaberg).

Plezier

De onder meer schrijver Desiderius Erasmus (1466-1536) geeft als gewenste vorm van waanzin de dwalingen van het verstand die ervoor zorgen dat iemand plezier beleeft aan zelfbedrog. Het dichtst bij die 'gelukkige waanzin' komen volgens hem de mensen 'die een onverzadigbare neiging tot bouwen hebben en die nu eens van een rond gebouw een vierkant gebouw maken en dan weer van iets vierkants iets ronds'. Tot ze erbij neervallen maar in de tussentijd zijn ze heel gelukkig (Erasmus).

Bedenken

Denken en doen

Gedachten van mensen zijn vaak de stuwende kracht, de sturende kracht en het oriëntatieschema voor bijvoorbeeld verder denken, doen en laten. Mogelijke overeenkomsten met andermans gedachten zijn enigszins te ontdekken door te handelen, door ideeën om te zetten in vorm, en de vormen te vergelijken. Voorbeelden van vormen zijn: een taal, een gebouw, een landkaart en laarzen met veters (zie ook de voorbeelden in het eerste deel van dit hoofdstuk).

God als excuus II

Heldere gedachten zijn vaak geruststellend en ze zijn een pepmiddel bij bijvoorbeeld angst, verdriet en plezier. Ze maken herkenning mogelijk en dat kan een gevoel van overwinning geven. Sommige mensen verschalen hun gedachten naar zogeheten metafysica en wetenschap. Naast of in plaats van dat zij genieten van hun vermogen tot denken, handelen naar dat wat zij denken en hun denken delen, willen zij anderen overtuigen namens bijvoorbeeld god, liefde, de logica, de waarheid, empirische bewijzen of de stomme natuur. Intermenselijk gezien is de plezierige beleving van te worden gehoord begrijpelijk. De wens anderen te overtuigen en de wens overtuigd te worden heeft evenzeer een sociale oorsprong omdat eensgezindheid een structurerend en regulerend effect heeft (meer hierover in h.7). Bijvoorbeeld gedachten kneden, delen, opleggen en aannemen is dus vrijwel onontkoombaar maar onder meer god, liefde, logica, waarheid, empirie en natuur hebben hier hoogstwaarschijnlijk niets mee van doen.

Representeren

Betekenis en omvang

Representeren betekent laten zien, vertonen. Het vertoonde heet de representatie. Een representatie is dus waarneembaar en komt voort uit iemands innerlijk, bijvoorbeeld uit een gevoel, een gedachte of een wens. Door hun innerlijk te veruitwendigen onderzoeken en informeren mensen de wereld, ze maken zich kenbaar en, zoals reeds geschreven, is dat een noodzakelijkheid gezien het vermeende belang van hun vestiging en bevestiging.

Innerlijk: gemoed, karakter, geaardheid, gedachten; waarnemen: vooral met minimaal een van de vijf meest bekende zintuigen; vertonen, tonen; vertoond, getoond: waar te nemen (Henriëtte Ford).

Mens als representatief systeem

De representaties van mensen zijn uitingen van hun voorstelling over de werkelijkheid. Het zijn veruitwendigde onderdelen van een inwendige constructie over de wereld, van een wereldbeeld. Dit maakt vrijwel ieder mens tot een representatief systeem dat het innerlijk waarneembaar maakt (vrij naar Danto).

De filosoof Ton Lemaire (1941) schrijft over de verschillen die hij ontdekt wanneer hij landschapsafbeeldingen uit een bepaalde periode uit de westerse wereld vergelijkt met afbeeldingen uit het Oosten uit diezelfde periode. In de oosterse schilderijen is de dominantie van de natuur over de mensen veel groter dan in de westerse afbeeldingen. Er is meer groen te zien en figuren zijn piepklein afgebeeld. Dit sluit volgens Lemaire aan op het wereldbeeld van mensen in die contreien (Lemaire).

Evenzo concludeert de kunsthistoricus Boudewijn Bakker (1938) -na zijn onderzoek naar wereldbeelden en de productie en perceptie van landschapsschilderijen- dat het wereldbeeld van schilders bepaalt hoe en wat zij schilderen. Andersom bepaalt het wereldbeeld van diegenen die naar het schilderij kijken, wat ze zien (Bakker).

Mensen nemen de wereld dus waar zoals hun wereldbeeld hun dat toestaat. Andersom veruitwendigen ze hun wereldbeeld, voornamelijk onderdelen en de gevolgen hiervan, vrijwel permanent. De manier waarop mensen hun ruimte organiseren vertelt dus over henzelf. De ruimtelijke organisatie is een waarneembaar gemaakte (uitgespreide) verzameling van onder meer gevoelens, gedachten en wensen. Voorbeelden zijn: een boomhut, een taal met veel werkwoorden, astronomische tabellen, een driehoekige flat, een vierkant schilderij, een rond gebouwtje aan de waterkant, een ingewikkelde wegenstructuur, meerdimensionale meetkunde, het stadspark, de nieuwste mode, het rotstuintje, de hoge hak en frutsels in de keukenla.

Wereldbeeld

Wereldbeeld: voorstelling die iemand zich gevormd heeft omtrent de werkelijkheid van de wereld; ook betrokken op een abstractum; voorstelling: 2. dat wat voor de geest staat (Van Dale).

De filosoof Fons Elders (1936) onderscheidt zeven domeinen binnen het (particuliere) wereldbeeld van mensen. De gebieden kenmerken zich door bijvoorbeeld hoe een taal in elkaar zit, hoe iemand het begrip functie hanteert en hoe iemand waarden bepaalt. Iemands wereldbeeld bepaalt dus grotendeels hoe die persoon leeft en andersom geldt: hoe iemand leeft zegt veel over onder meer zijn gedachten. Als voorbeeld geeft Elders dat het honderd jaar geleden vanzelfsprekend was dat iemand een leraar zocht, dat tegenwoordig zelfstandig leren wordt verwacht en dat de leergewoonten van mensen passen bij die tijdsgebonden meningen (Elders).

De filosoof Panajotis Kondylis (1943-1998) stelt dat mensen door hun streven naar zelfbehoud de werkelijkheid, die ze als een chaotische wereld ervaren, vanuit hun wereldbeeld in gedachten veranderen in een overzichtelijke wereld. Deze bedachte wereld krijgt de status van waarheid, van werkelijkheid, en is daarom, net als volgens Elders, normatief. Vanwege de normatieve implicaties kan niemand buiten het eigen wereldbeeld kijken en is iedereen er in zekere zin slachtoffer van (Heumakers, 31-08-2007) (verderop in deze tekst staan overeenkomstige meningen).

Wereldbeeldvorming en voeding

De vele verhandelingen over hoe mensen aan hun wereldbeeld komen, over hoe ze hun binnenste erven of verzamelen en of een wereldbeeld veranderlijk is, en zo ja, of deze verandering dan een richting kent, komen tot veel verschillende conclusies. Over gedachteconstructies die kennis heten, bestaan grofweg twee opvattingen: de rationalistische en de empiristische.

Volgens de rationalistische opvatting is logisch nadenken heel belangrijk en zijn ideeën deels aangeboren. De verzameling van alle ideeën die zijn te verkrijgen door en met geboorte wordt de collectieve kennis genoemd.

Volgens de empiristische opvatting komt alle kennis voort uit ervaring en moet iedereen zijn kennis zelfstandig vergaren. Tegenwoordig schijnt de empiristische opvatting meer geliefd te zijn dan ooit maar Oedipus, de mankende mens die stapte en die moet en kan leren door stappen te zetten in onbekend terrein, door schuldig te kunnen worden, bestaat al zo'n 2500 jaar.

Empiristisch is te noemen de mening van de filosoof John Locke (1632-1704). Volgens hem is alle kennis uiteindelijk het resultaat van indrukken van ervaringen (waarnemingen, ondervindingen). De associaties van die indrukken veroorzaken kennis, waaronder ideeën. Ideeën zijn dus een bonte verzameling van gekoppelde indrukken die zijn ontstaan door waarnemingen (Burke).

De filosoof en geschiedschrijver David Hume (1711-1766) maakt eveneens een onderscheid tussen indrukken en ideeën. Ook volgens hem veroorzaken waarnemingen indrukken en dit doen ook de gevoelens die door de waarnemingen worden teweeggebracht. Indrukken zijn de versimpelde versies van waarnemingen. Ideeën (gedachten, verdere kennis) vervolgens, zijn combinaties van die indrukken. Tot zover vindt Hume dit proces acceptabel en is zijn mening ongeveer dezelfde als die van Locke.

Maar hierna gaan mensen ook hun ideeën combineren en zo ontstaan valse ideeën, ook wel verbeelding genoemd (meer over verbeelding in h.3). Dit vindt Hume onacceptabel: de valse ideeën kunnen geen indruk maken want in het echt bestaan ze niet, ze zijn levenloos (een voorstander van verbeelding staat in h.6) (Wikipedia).

De lenzenslijper en filosoof Benedictus de Spinoza (1632-1677) heeft een iets andere opvatting. Volgens hem is zoals iemand iets waarneemt diens verstand georganiseerd:

‘In den geest bestaat geen willing, of bevestiging en ontkenning, behalve die, welke de gedachte, voor zoover zij gedachte is, in zich sluit.’
(Spinoza, deel 2, *Over den geest*, stelling 49.)

Voor Spinoza is er een enorme koppeling tussen kennis (de rede, het verstand, ideeën) en de wereld (substanties, waar te nemen). Het verstand dient een mens om de wereld te kunnen ervaren als een gelukkige en noodzakelijke samenhang, inclusief zichzelf en het hartstochtelijke heden.

Behalve de Grieken, Locke, Hume en Spinoza hebben nog veel meer mensen hun of andermans (onderdelen van) wereldbeelden uitgedragen, inclusief gedachten over of de wereld daarbij wel of niet nodig is. ‘Waarheid is een aantrekkelijke constructie’ (Pott). Voorbeelden zijn: René Descartes, Arthur Schopenhauer, Immanuel Kant, de cardioloog Pim van Lommel, de filosoof Richard Rorty, de essayist Terry Eagleton, de filosoof Frans Hemsterhuis en de filosoof Menno Lievers (o.a. *Televisie* en *Artikelen*).

Conclusie

Mensen knutselen en bewegen heel wat af om hun plaats in de wereld in te nemen, bekend te maken, te verdedigen, te kunnen bevatten, te verbeteren, ervan te genieten enzovoort. Hierover denken ze soms ook na en bovendien voelen en wensen ze van alles. De bouwsels en de veruitwendigde onderdelen van het innerlijk, de representaties, en de manier waarop iemand de wereld ervaart, passen de voorstelling die de betreffende persoon van de wereld heeft. Dit zogeheten wereldbeeld kan op verschillende manieren ontstaan en bestaan en welke manier dat is, is afhankelijk van het geërfde of verworven wereldbeeld. Hierdoor zijn eventueel onderzoek naar en verandering van een wereldbeeld afhankelijk van de mate waarin en de schaal waarop ditzelfde wereldbeeld onderzoek en verandering toestaat.

3. SYSTEMEN

Systeem: 1. stelsel, geleed en geordend geheel, complex, geschikt volgens een ordenend beginsel; -2. stelsel van werkwijzen of handelingen; -3. (concreet) samenhangend geheel van gelijksoortige eenheden (Van Dale).

Wat geuite denksystemen

‘Met je stem hetzelfde geluid maken als het object maakt’

Hoe waarschuwt iemand een ander voor een boze stier achter de bosjes? Dat kan bijvoorbeeld als beiden het woord stier gebruiken en het liefst ook een kreet die ‘boos’ betekent. De historicus Michel Foucault (1926-1984) schrijft daar uitvoerig over. Hij legt bijvoorbeeld uit hoe volgens hem taal is ontstaan, wordt gebruikt en verandert.

Hij schrijft dat letters en woorden aantekeningen zijn die mensen in gedachten gebruiken om zich de wereld te herinneren en om dingen of gebeurtenissen in de wereld te koppelen, te scheiden en te beïnvloeden. Woorden en zinnen zijn dus een opeenvolging van mentale aantekeningen. Ze zijn daarom niet de wereld want die doet zich onmiddellijk voor en als een geheel. Om orde te scheppen in de onhanteerbaar aandoende waarneming hanteren mensen stelsels van woorden en zinnen: hun taal. Taal verbindt waarnemingen en de gevoelens die daarbij horen aan ideeën (net als volgens John Locke en David Hume in h.2). Taal maakt het tevens mogelijk overeenkomsten te ontdekken, plannen te maken en anderen te beïnvloeden (de associaties van Locke en Hume). Ook zijn door taal ideeën te herinneren, te koppelen, te scheiden en te manipuleren. Dit laatste veroorzaakt een bedachte -en dus een geordende- wereld en deze is eveneens te hanteren door taal (de valse ideeën van Hume). De wereld van taal, de bedachte wereld, projecteren mensen ook wel op de waarneembare wereld en deze lijkt dan soms ineens enorm (Foucault).

‘Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is ’t een wack’re droom’

De titel van deze paragraaf komt uit het gedicht *Ooghen-troost* (1647) van Constantijn Huygens (1596-1687). Eric Jorink (1963) haalt het gedicht aan in zijn promotieonderzoek naar de zeventiende-eeuwse periode tijdens welke volgens velen de meest gebruikelijke manier verandert waarop mensen de wereld ervaren. Deze nieuwe manier, dit nieuwe wereldbeeld, zou wel eens flink kunnen botsen met de gebruikelijke. Huygens wordt gezien als iemand die benadrukt welke kenmerken van beide wereldbeelden elkaar aanvullen (Jorink).

Tot de voornoemde periode, halverwege de zeventiende eeuw, zien mensen de wereld als een boek. Alles in dat boek geeft signalen en deze tekens zijn te lezen. Door de tekens te lezen leren mensen de wereld kennen, inclusief de innerlijke verbanden tussen de dingen, die erg belangrijk schijnen te zijn. Mensen geloven bijvoorbeeld in een overeenstemming tussen de zogeheten macro- en microkosmos. Bijvoorbeeld kennis van sterrenkunde creëert een succesvolle arts en onder meer kometen zijn voorbodes van rampspoed. De grondgedachte is: de waarneembare wereld als tweede boek naast de bijbel. Wereldse fenomenen worden dus altijd gezien in combinatie met de (eerste) bijbel.

Maar in de zeventiende eeuw verandert voornoemde benadering. Mensen zien nog altijd een koppeling tussen de waarneembare wereld en de omschrijving ervan, maar verbanden en oorzaken worden nu behalve als goddelijke feiten ook gezien als interessante gebieden voor kennisontwikkeling. De uiterlijke kenmerken van in het bijzonder planten en dieren bepalen nu ook veel meer dan voorheen hun plaats in nieuwe orden (Jorink).

Vervolgens gaan mensen, in het begin van de negentiende eeuw, de wereld steeds meer benaderen vanuit de kennis die ze zichzelf ter beschikking hebben gesteld en blijven stellen. En de wereld gedraagt zich klaarblijkelijk bij voorkeur naar de om- en beschrijvingen toegeschreven door de mens (Foucault).

De socioloog en filosoof Jean Baudrillard (1929-2007) noemt dat de 'precessie van de simulacra'. Hij schrijft: '(...) het grondgebied gaat niet langer vooraf aan de kaart (...) Voortaan gaat de kaart vooraf aan het grondgebied (...) zij brengt het grondgebied voort' (Februari).

Kennis en beschrijvingen, verspreid door zogeheten deskundigen, bepalen wat normaal is. Hierdoor bepalen ze waar iets of iemand bij voorkeur aan voldoet en zodoende of iets of iemand normaal is (de normatieve implicaties uit h.2). Michel Foucault noemt dit mentale macht. Grootschalig geïmplementeerde kennis en de manier waarop deze is omschreven zijn bepalend. Geïstitutionaliseerde kennis is dus in potentie macht. Foucault concentreert zich op de, volgens hem opvallend recent ontwikkelde, menswetenschappen zoals sociologie, psychologie, economie en de medische wetenschap. Deze wetenschappen beschrijven mensen en menselijk gedrag. Hierdoor stellen ze een norm. Wie aan de norm voldoet, is normaal, wie niet aan de norm voldoet, is ... abnormaal (Schilstra).

Klassiek en romantisch

Marjolijn Februari (1963, ook in h.7) noemt in een artikel eveneens twee manieren om de wereld waar te nemen namelijk de klassieke en de romantische. Ze haalt de termen uit een boek van schrijver en filosoof Robert Pirsig (1928). De klassieke manier berust op interesse in een onderliggende structuur en in een ordening. De romantische manier 'berust hoofdzakelijk op inspiratie, verbeelding, creatieve vermogens en intuïtie'. Iemand benadert de dingen dan vanaf de buitenkant. De meeste mensen kiezen voor een van beide manieren maar het is nodig beide toe te passen: zowel het ding als de ordening van de dingen is belangrijk (Februari, 05-05-2007).

Democratie

Ongeveer 2500 jaar geleden sticht een groepje mannen in Griekenland de stadsstaat Athene. Vanaf nu benoemen de mannelijke inwoners van deze stad samen wat gewenst is en wat niet. Zij noemen dat democratie. In het begin kenmerkt de democratie zich door gesprekken en afspraken tussen rondwandelende mannen in een vlakke ruimte zonder dak. Als gevolg van een lage ommuring is de ruimte voor anderen vanaf buiten te zien. Omdat de mannen kunnen rondwandelen voelen ze zich veilig en vrij om te zeggen wat ze belangrijk vinden. Elke gespreksdeelnemer is verantwoordelijk voor een gezamenlijk gemaakte afspraak en een gezamenlijk genomen besluit. Het beweeglijke karakter van de vroege democratie maakt dat een groepje alleen een groep is voor zover het de gezamenlijk gemaakte afspraak of het gezamenlijk genomen besluit betreft.

Een groepje kan bepalen wat in Athene welkom is en wat niet. Het benoemde en welkome kan blijven, benoemd en onwelkom wordt de stad uitgestuurd. Vaak verwijderden de heren wat en wie voor hen onbenoembaar en verstandelijk ongrijpbaar zijn. Soms organiseren ze een ritueel om voor hen bijvoorbeeld ondefinieerbare gevoelens, ondefinieerbaar gedrag en ondefinieerbare mensen te kunnen hanteren. Aan de rituelen doen meerdere mensen mee. De rituelen vinden plaats op een vooraf bepaalde locatie en gedurende een vooraf bepaalde tijd. Tijdens de rituelen proberen mensen actief om te gaan met voornamelijk onbevattelijke of ongewenst pijnlijke gebeurtenissen, in plaats van dat zij zich opstellen als slachtoffer.

Na ongeveer honderd jaar 'wandeldemocratie' en gezonde mensen verstart het democratische systeem en verspreidt zich de cholera-epidemie. Nu ontstaan bijvoorbeeld de vaste zitplaatsen. De mede daardoor zeer gecontroleerde ruimte en de angst om ziek te worden, de onzekerheid over de volgende dag, maken de mannen onverschillig, bijvoorbeeld over inmiddels zogenaamd gezamenlijke afspraken, religie, zelfcontrole en zelfsturing. De eerder zo beweeglijke en relatief open samenleving is een 'angstige orde' geworden en weinig later wordt Athene overmeesterd door de Romeinen (Decreus, 2003 en Sennett, 2002).

Zuiverheid

Eveneens ongeveer 2500 jaar geleden ontstaan in het Midden-Oosten ideeën over zuiverheid. De verzameling en ontwikkeling van die ideeën heet de gnosis (Grieks voor 'kennis'). Volgens de gnosis is zuiverheid goed en onzuiverheid kwaad. Het zuivere heet pneumatisch en het verwijst naar het pneuma: een 'goddelijke substantie' in een mensenlichaam, een 'hemelse vonk' door 'het noodlot' gevangen. Het onzuivere heet hylisch (van het Griekse woord *hyle* voor materie) en het verwijst naar aards vuil. Wanneer, volgens de gnosis, een mens zijn bewustzijn ontwikkelt, ontwikkelt zich het pneuma. Deze ontwikkeling wordt gezien als een 'zijn-in-beweging' en ze is geestelijk van aard. Gnostici, gnosisdeskundigen, zien hun ideeën als de overkoepelende waarheid: metafysica die goed is voor iedereen (Van der Laarse).

Navolging van de gnostici door een gelijkende behoefte aan zuiverheid ontstaat bijvoorbeeld rond 1900 in Oostenrijk. Als reactie op roerige tijden stellen sommigen dat er een antagonisme bestaat, een tegenstrijdige werking, tussen 'geest en licht' en 'materie en duisternis'. De behoefte aan zuiverheid uit zich in de uitverkiezing van geest en licht en de ideeën groeien uit tot een theorie over pneumatische ariërs en hylische niet-ariërs (Van der Laarse).

Het schijnt dat (groepen) mensen vooral verlangen naar zuiverheid wanneer ze zich bedreigd voelen in hun maatschappelijke positie. Zij willen zich dan van anderen onderscheiden en deze drang veroorzaakt hun verlangen. Elke daad die menging tegengaat is een gevolg van een behoefte aan orde in een wereld die wordt ervaren als chaotisch en waarin vertrouwde zekerheden niet langer voldoen. De drang zichzelf te onderscheiden gaat altijd gepaard met denken in tegenstellingen. De filosoof en socioloog Pierre-André Taguieff (1946) noemt dit mixofobie. De voorliefde voor zuiverheid betekent dat onder meer kracht, gezondheid, moed, harmonie, interne orde, cohesie, classificatie en beheersing zijn gewenst en ze heeft zowel een symbolische waarde als een hygiënische functie. 'Het zuiverheidsideaal is een van de grootste leugens in de moderne wereld' (D.H. Lawrence, 1885-1930). De concepten zuiverheid en reinheid bepalen in hoge mate hoe mensen denken maar worden zelf niet of nauwelijks bestudeerd (Van der Laarse).

Transhumanisme

Nieuwe technologie brengt de pneumatisch ingestelde mens veel goeds. Maar onder anderen de natuurkundige Cees Dekker (1959) van de Technische Universiteit in Delft spreekt zijn zorgen uit over ontwikkelingen die volgens hem de wereld uit de roman *Brave New World* (1932) van Aldous Huxley (1894-1963) nabij brengen. In het vakgebied van de synthetische biologie zijn ideale mensen mogelijk door biologische systemen te ontwerpen. De technologie past bij het zogeheten transhumanisme. Een filosofie waarvan de aanhangers eisen dat mensen het morele recht hebben om door genetische manipulatie en andere technieken de mens fundamenteel te verbeteren (Dekker).

Salondionysme

Dionysisch

Een beroemde fan van de Griekse god Dionysos is Friedrich Nietzsche (1844-1900). Dionysos en zijn collega Apollo inspireren Nietzsche om twee basisdriften in een samenleving te benoemen: de apollinische en de dionysische. Apollinisch betekent licht, geregeld en met een herkenbare maat (hemels, rationeel, zuiver). Dionysisch betekent duister, chaotisch en overmatig (aards, chtonisch). In de tweede helft van de negentiende eeuw inspireert Nietzsche's uitleg over de dionysische driften velen tot een manier van leven waarvan zij zelf zeggen dat deze vooral vloeiend, oceanisch en wellustig is. Rüdiger Safranski (1945) wijst erop dat deze mensen in de praktijk echter genoeg nemen met een weinig riskante vertegenwoordiging van het leven namelijk met esthetische manifestaties zoals

carnavalsfeesten. Het zijn (slechts) spelen met de afgronden van het leven want ze zijn georganiseerd en beveiligd door een cultuur (Nietzsche en Safranski).

Esthetisch

Esthetisch betekent 'in betrekking staande tot de waarneming van het schone'. Estheticisme is de levensbeschouwing waarin het esthetische een overwegende plaats inneemt. Estheticistisch betekent betreffende de aard van het estheticisme en esthetiek (aesthetica) is de theorie en de filosofie van de kunstvormen (Van Dale). Voorheen betekent esthetiek de schoonheidsleer (omdat kunst wordt gezien als schoon) maar tegenwoordig mag de leer ook over lelijke dingen gaan. Inmiddels gebruiken mensen het woord esthetiek eigenlijk voor elke vorm van nadenken over kunst. Daarom heeft de manier waarop ze het woord esthetisch gebruiken dus vaak te maken met het etherische karakter ervan: ongrijpbaar en vergeestelijkt. Niet te verwarren met bijvoorbeeld het woord ethisch, dat mensen gebruiken in gesprekken over wat ze zedelijk vinden en wat niet (vrij naar Schilstra).

De esthetische illusie

De kunsthistoricus en psychoanalyticus Ernst Kris (1900-1957) schrijft over de opvoering van een toneelstuk tijdens hetwelk een persoon uit de zaal plotseling opspringt en iemand op het toneel waarschuwt met de uitroep: 'Pas op, ze zijn gewapend!'. Door de inmenging onttrekt die persoon zich aan de afspraak dat het publiek alleen innerlijk mag ervaren wat op het toneel gebeurt en niet mag handelen. Kris noemt deze afspraak de esthetische illusie. De esthetische illusie vervangt individueel handelen door een innerlijke ervaring (beleving) en installeert een scherpe scheiding tussen publiek en toneel. De aanvankelijke neiging tot ingrijpen blijft echter altijd bestaan en zo ontstaat de fantasie. De esthetische illusie vooronderstelt de bereidheid enkel in gedachten met anderen mee te gaan, bijvoorbeeld naar gevaren en ongemakken. Het moment waarop de fantasie ontstaat is het moment waarop de illusie de betreffende persoon beschermt, namelijk tegen zijn mogelijk ongepaste gedrag. Bijvoorbeeld kunst biedt volgens Kris sociaal goedgekeurde gelegenheden waar iemand een ander veilig kan volgen en dat baat de eigen fantasie (Kris) (vergelijk dit eventueel later met John Armstrong in h.6).

Voornoemde toneelsituatie, met opspringende mensen, was wellicht de wens maar is niet de ervaring van, onder meer theatermaker, Jozef van den Berg (1949). In 1989 vertelt hij aan een uitverkochte theaterzaal dat hij stopt met spelen, dat iedereen zijn geld kan terugkrijgen bij de kassa en dat hij dit meent. Het publiek gelooft hem niet en gaat lachen. Van den Berg concludeert dat hij op het toneel alleen onzin kan vertellen en hij staat nooit meer op de planken (Steenbergen).

Een dergelijke conclusie trekt ook de schrijver Jorge Luis Borges (1899-1986). In zijn jeugd ziet hij een tijger in een dierentuin en deze tijger maakt op hem een enorme indruk. Een groot deel van zijn leven probeert hij over die tijger te schrijven maar dat mislukt altijd. De tijger die hij keer op keer beschrijft is steeds een droomgestalte. De andere tijger, de 'echte', blijft ontbreken want 'de werkelijkheid is onbereikbaar via de kunst' (Williamson en Borges, 1988).

Verbeelding en fantasie

David Hume (o.a. h.2) vindt verbeelding hetzelfde als valse ideeën. Valse ideeën moeten worden gewantrouwd omdat ze niet bestaan. Volgens Ernst Kris is fantasie het gevolg van een cultuurgebonden afspraak en een middel om individueel handelen te vermijden (en vooral voor kinderen een middel om toekomstig handelen, in een overeenkomstige situatie, te begeleiden. Maar omdat in elke volwassene nog een stukje kind zit heeft een volwassene er soms wel baat bij). In hoofdstuk 6 komt John Armstrong aan de orde en hij vindt mijmeren en verbeelden hoogstnoodzakelijk. Fons Elders (h.2) zegt dat verbeelding belangrijk is, maar fantasie zeker niet (verbeelding impliceert zowel zien als handelen en spreekt een onderling zeer beweeglijk scala aan menselijke vermogens aan, fantasie is wensdenken en zelfbedrog).

Jorge Luis Borges ziet fantasie en werkelijkheid eenvoudigweg als hetzelfde: '(...) er zijn engelen en er zijn bomen: ze zijn gewoon een ander element in de realiteit van de wereld' (Williamson).

Zo zijn in de fantasie vast meer voor-, tegen- en omstanders te verbeelden en mogelijk ontmoet iemand ze nog ook.

See you in Vegas

Nassim Nicholas Taleb (ook genoemd na de volgende paragraaf) noemt de toeristische trip langs gevaren en ongemakken gesteriliseerd en gecultiveerd. Tijdens een bijeenkomst over risico's in de gokstad Las Vegas stelt hij dat casino's vooral te maken hebben met zekerheid: het zijn de enige ondernemingen waar vrijwel alle mogelijkheden bekend zijn en te berekenen zijn met wiskundige modellen (lachwekkend bedrog, *ludic fallacy*). Niemand gooit bijvoorbeeld vijftien ogen met één worp van een dobbelsteen. De regels zijn vrijwel altijd hetzelfde en de aard van de onzekerheid is onschuldig (Taleb).

Wandelen en lopen

Naast denksystemen zoals de gnosis, die een ideaal hanteren waarnaar mensen minstens moeten streven, bestaan ook denksystemen die het ideaal als het ware in zichzelf opnemen. Er hoeft geen ideaal te worden nagestreefd: streven om te streven, bewegen om te bewegen, is de idealiteit. De uitdragers van deze ideeën menen dat beweging onoverkomelijk is. Grond voor hun mening vinden zij in de continu veranderende natuur en natuurwetenschappelijke ontdekkingen.

Een samenleving die beweging toestaat is het vroege Athene. Wanneer het leven in de stad de Atheense mannen te duidelijk, te benoembaar en te rationeel wordt, gaan ze namelijk stiekem en verkleed als vrouw naar de woeste bergen buiten de stad. Deze transformatie, de verandering van kleding en plaats, geeft de mannen een beweeglijke geest en dat bevordert een gewenst geachte ontwikkeling (Decreus, 2003).

De Griekse filosoof Heraclitus (ongeveer 535-475 v.Chr.) wordt genoemd als voorbeeld van iemand die zijn eigen leven zelfs volledig inricht vanuit zijn overtuiging dat er altijd beweging is: alles is er altijd wel én niet. De hele wereld is telkens nieuw en wordt steeds opnieuw afgebroken en opgebouwd. Juist door contrasten (zoals wel en niet) in onderlinge spanning te brengen, ontstaat er een evenwicht (Eco en Elders).

De omslag van een nomadische samenleving naar een sedentaire, van een samenleving met wandelende naar een met zittende mensen, die klaarblijkelijk heeft plaatsgevonden, wordt funest genoemd voor de vindingrijkheid van mensen en hun bereidheid om ontvankelijk te zijn voor de wereld. De omslag uit zich onder meer in een onderscheid tussen wildernis en steden met moestuinen. Funest is dat het starre karakter van een leven op een vaste plaats meestal gepaard gaat met starre wereldbeelden en hierdoor gaan mensen ook star leven (Elders).

Het groene hart: 1. wildernis met omringende steden en dorpen; 2. stad met moestuinen (Henriëtte Ford).

Voornoemde vestiging zien velen echter als comfortabel en als tekenend voor hun hoge beschavingsniveau. Wanneer dat hoge beschavingsniveau bijvoorbeeld in een schilderij moet worden afgebeeld staat zo'n persoon namelijk meestal zonder benen op het plaatje. Omdat diegene zijn benen zijn te negeren lijkt het alsof hij niet hoeft te lopen en dat legt een kijker blijkbaar uit als teken van beschaving en eruditie (bron zoekgeraakt).

Met deze gewoonte hebben die mensen eigenlijk een ideaal van stilstand -een 'stilstandsutopie'- voor zichzelf gecreëerd en misschien worden echt beschaafde mensen ooit afgebeeld als bijvoorbeeld hersencel, mitochondrium en niets.

De criticus, schrijver en docent Camille Paglia (1947) noemt het een ontkenning van de aardse levenscycli, van het 'perpetuum mobile van de natuur', wanneer mensen streven naar stilstand. Ook volgens haar is de wereld, de aarde, altijd in beweging. Het is een 'chtonische oersoep' die door het mannelijke oog is verdeeld in objecten en wezens. Daden van wezens, bijvoorbeeld van mensen, met de bedoeling die beweging te stoppen, zijn als wanhopig geknutsel van angsthazen die geen aarde durven te zijn. Paglia noemt dat de westerse blik en ze legt de oorsprong hiervan in de mannelijke strijd tegen hun eigen oorsprong, tegen hun moeder. De mannelijke geest wil vrij zijn van materie en verbeeldt zich dat dit lukt. Deze strijd maakt en ontwikkelt een cultuur. Bijvoorbeeld schoonheid is 'een apollinisch bevroren beeld, het zet de stroom en de onbestemdheid van de natuur even vast en condenseert die. Het stelt de man in staat tot handelen door de begeerlijkheid te verhogen van wat hij vreest'. Paglia citeert Friedrich Nietzsche volgens wie bijna alles wat mensen hogere cultuur noemen eigenlijk vergeestelijking is van wreedheid (van de wreedheid van de natuur). De kunstenaar maakt een kunstwerk niet om de mensheid te redden, maar om zichzelf te redden. Kunst is altijd een opnieuw ordenen van de realiteit en het meest effectieve wapen tegen de overvloed van de natuur (*Het seksuele masker*).

[*Hoesten*]

Volgens velen zijn mensen op een gegeven moment overgestapt van hun leven gezien vanuit middelen en doelen naar een samenleving die de wereld benadert in termen van oorzaak en gevolg (o.a. Elders en Jorink).

Door de ont koppeling aan middelen hebben mensen zich als het ware ook losgekoppeld van materie, van aarde. Vergelijkingsmateriaal voor het eigen bestaan, al hoestend en proestend toch behoorlijk fysiek aanwezig, is dan verdwenen (voorondersteld wordt dat zowel de combinatie middelen en doelen als de combinatie oorzaak en gevolg beweging impliceert).

Hoe de noodzaak die sommigen aan beweging toeschrijven is te combineren met de mening van Jean Baudrillard (tweede paragraaf in dit hoofdstuk) die de samenleving op drift ziet en dat hulpeloos noemt, heeft waarschijnlijk te maken met een vermeend aanwezig verschil tussen materiële en geestelijke bewegingen: of bewegingen worden gegenereerd door een stoffelijke omstandigheid of door bijvoorbeeld een sociale, en in hoeverre mensen hier zelf invloed hebben of menen te hebben.

De zwarte zwaan

De zwarte zwaan verwijst naar het moment in 1697 waarop de Nederlandse ontdekkingsreiziger Willem de Vlamingh vanuit Australië voor het eerst bericht over zwanen met zwarte veren in plaats van witte. Tot op dat moment gelooft de westerse wereld dat zwanen wit zijn en dit geloof wordt 'empirisch bewezen' door alle aanwezige zwanen in de 'oude wereld'. De filosoof Karl Raimund Popper (1902-1994) verwijst naar voornoemde moment om een manier van wetenschappelijk onderzoek te propageren die volgens hem de beste is: wanneer de hypothese is dat zwanen wit zijn bewijst een wetenschapper niets door duizend witte zwanen te vinden, hij moet juist op zoek naar zwarte. Later gebruikt Nassim Nicholas Taleb (1960) de woordcombinatie zwarte zwaan (black swan) voor iets onverwachts met grote gevolgen en achteraf verklaard (iets onverwachts is ook het zeer verwachte dat niet gebeurt). In sommige vakgebieden heet de zwarte zwaan de dikke staart (fat tail: het zeer onwaarschijnlijke met een enorme invloed) (Taleb, Wikipedia, birding.about.com en boeklog.info).

Taleb stort zich naar eigen zeggen van jongs af in geluk, onzekerheid, kansen en kennis. Hij vindt formuleren en hanteren van overtuigingen en scherpe vormen, grenzen dus, wel noodzakelijk maar noemt het pathologisch, ziekelijk, wanneer mensen die zien als definitief (een mening die overeenkomt met die van anderen in deze tekst). Door de schijn van duidelijkheid kunnen mensen denken dat er geen wazige grenzen bestaan. Wat hen nog rest is alles steeds nauwer te herzien (Taleb).

Mensen geven blijkbaar graag achteraf een verklaring voor eerder onverwachte gebeurtenissen. De oorzaken die naderhand zijn benoemd zijn wel veel waard in gedachten, maar weinig in de ‘echte’ wereld. Juist om die echte wereld te leren kennen moeten mensen veel ‘wegvertellen’ (*denarrate*). Als training om te ontkomen aan ‘beschrijvingsvalkuilen’ (*narrative fallacy*) die achteraf zijn opgesteld, moeten mensen proberen de feiten wel te zien maar er niet over te theoretiseren: geen oordelen, geen uitleg, en dat is zeer tegennatuurlijk. Mensen formuleren namelijk graag oorzaken en deze activiteit vindt veelal plaats op een terrein dat zich wijzigt per deskundige (Taleb).

Terreinen

De meeste onderzoekers menen dat mensen twee manieren hanteren om oordelen te formuleren en besluiten te nemen. De eerste manier is proefondervindelijk en vanuit ervaring (*experiential*), ook wel intuïtief genoemd. De tweede manier is door iets te doen dat nadenken heet (*cogitative*). Mensen vinden vaak dat ze nadenken terwijl ze dan juist handelen vanuit ervaring. Een voorbeeld is de conclusie aanhangen dat alle zwanen wit zijn (Taleb).

Sommige wetenschappers ontdekken in mensen een zingevend orgaan, bijvoorbeeld in de hersenen.

Andere wetenschappers menen dat verklaren een manier is om te ordenen. De bonte verzameling van indrukken van waarnemingen (ideeën) wordt gerangschikt en blijft hierdoor beschikbaar. Zodoende ontwikkelen mensen een geweldig intern gidsend vermogen om te kunnen opereren in een hele saaie en lineaire wereld. Maar zo is de wereld niet, misschien wel vaak of soms, maar niet altijd. Onbekend is voor de meeste mensen in elk geval wanneer wel en wanneer niet.

Taleb noemt geen kenmerken van de immense hoeveelheid niet-lineaire verbanden in de wereld want, stelt hij, ‘geen woord kan die verbanden rechtvaardigen’ (Taleb).

Rommelige terreinen

Mensen hebben veel baat bij zo veel als mogelijk aan te rommelen en zo veel als mogelijk ‘momenten voor zwarte zwanen’ te verzamelen, Taleb noemt dat: ‘*being a fool in the right places*’. Maar dit kost wel energie want geen uitleg formuleren is voor de meeste mensen heel moeilijk. Taleb herhaalt Popper die een sceptische houding voorstelt ten opzichte van de wereld: twijfelzucht, de waarheid weigeren en weerstaan, juist om werkelijke ontdekkingen te doen. Een voorbeeld is Poppers tip te zoeken naar een zwarte zwaan wanneer de hypothese is dat alle zwanen wit zijn (Taleb).

Moe en onzinnig

Jean Baudrillard verbeeldt zich een wereld die van zichzelf heel ordelijk is. Wanorde, chaos, is dan voor mensen het ‘ideaal’ en tegelijkertijd het ‘profiel van catastrofe’. In navolging van een opmerking van een theoloog meent hij dat god niet moe is van de strijd tegen het toeval maar dat god moe is van de productie ervan. Sinds mensenheugenis zit god met die taak opgescheept opdat de mensen ontlast zijn van schuld en kunnen vertrouwen en speculeren op geluk en ongeluk.

Het ‘accidentele en toevallige’ krijgen bijvoorbeeld meer –en volgens Baudrillard meer dan voorheen– zin en charme toegeschreven dan ‘het fatale’ en dan verklaarbare verbanden. Hij noemt dat de voorkeursversie. Maar toeval bestaat niet. Alles schakelt zich ‘fataal en schitterend’ aaneen via ‘een onophoudelijke cyclus van metamorfosen’, via ‘verleidelijke ketens van vormen en verschijningen’. Het is ‘de orde der verschijningen en hun onzinnige verloop’. Mensen vinden het toeval en de leegte uit als iets anders dan orde in een tijd dat ze de wereld meer verstandelijk willen begrijpen en beheersen. Voor die tijd is bijvoorbeeld toeval gewoon een onderdeel van orde (1985).

Shakespeare zal ons helpen

In 1934 verschijnt in Engeland een boek waarin vliegtuigbouwer en hoofdofficier J.W. Dunne schrijft over zijn ervaringen met tijd. Dunne wil weten hoe tijd door elkaar heen kan gaan en hiervoor verzamelt hij dromen van mensen. Hij concludeert vervolgens dat dromen bestaan uit voorstellingen van ervaringen uit het verleden en voorstellingen van toekomstige ervaringen, door elkaar heen gemengd in ongeveer gelijke verhoudingen. Dit mengsel van tijd bewijst dat alle tijd, inclusief de toekomst, altijd bestaat. Dunne tekent assenstelsels, lijnen en vlakken van diverse tijden en levert volgens de kافت van de Nederlandse vertaling 'het eerste wetenschappelijke argument voor de onsterfelijkheid van den mensch' (Dunne).

Jorge Luis Borges (eerder in dit hoofdstuk) leest de boeken van Dunne en koppelt diens theorie aan bijvoorbeeld teksten over hoe Hindoes met geschiedenis omgaan en hoe de filosoof Arthur Schopenhauer (1788-1860) het idee onderuithaalt dat een kennend subject is te kennen. Borges besluit dat Dunne eenzelfde fout maakt als 'verstrooide dichters' en last heeft van de 'vermaledijde intellectuele gewoonte' om tijd te zien als een vierde dimensie van ruimte. Maar de belofte van Dunne dat hij na zijn dood de eeuwigheid kan hanteren, met behulp van Shakespeare en al zijn andere vrienden, bevalt hem zo goed dat hij Dunne elke bedrieglijke reden vergeeft (1999).

Conclusie

Een taal ontwikkelen en gebruiken, een samenleving organiseren en oordelen en handelen naar overtuigingen en idealen, zijn voorbeelden van uitingen die door mensen worden gehanteerd als hulpmiddel om hun leven te ordenen. De waarneembare ordeningen volgen veelal uit innerlijke ordeningen en meestal zijn dat ordeningen van gedachten. De innerlijke constructies passen bij de (particuliere) voorstelling die mensen hebben over hoe de wereld in elkaar zit, ze passen bij hun wereldbeeld. Een wereldbeeld, inclusief bijvoorbeeld overtuigingen en idealen, schijnt (gedeeltelijk) te kunnen veranderen. In het bijzonder door perioden van verstandelijke onderbreking die onoverkomelijk blijken te zijn voor geestige mensen, door verkleedpartijen en door een wandeling in de frisse en woeste buitenlucht. Meningingen over een mogelijke wederzijdse beïnvloeding, een wisselwerking, tussen de waarneembare wereld en een wereldbeeld, verschillen per persoon en per groep, evenals de mate waarin, wanneer de wisselwerking mogelijk wordt geacht.

4. UNOX

Maatbehoefte

De Eiffeltoren

De Fransman Roland Barthes (1915-1980) schrijft over de Parijse Eiffeltoren dat mensen vanaf deze hoge toren hun stad zien op een wezenlijk andere manier dan voorheen omdat ze ineens een bepaald soort overzicht hebben. Barthes noemt dat overzicht de panoramische blik. De herkenning van bekende en zichtbare elementen in combinatie met een grote en tot op dat moment onbekende ruimte, maakt dat iemand die vanaf de toren kijkt zelf een totaalbeeld moet vormen. Deze persoon ziet het grote geheel en moet in gedachten kennis en waarneming samenvoegen. De stad overzien betekent bovendien de geschiedenis overzien: vroeger en vandaag zijn op hetzelfde moment zichtbaar. De ervaring van zicht op een groot geheel met bekende maar tevens zoveel onbekende onderdelen, en de ervaring van een als het ware in elkaar geschoven tijd, leiden ertoe dat onderaan de Eiffeltoren miniatuur Eiffeltorens worden verkocht: het onbevattelijke is weer hanteerbaar, het is letterlijk in de hand te houden (2004).

De menselijke maat

Maten en maatstelsels bestaan al relatief lang. De Egyptenaren ontwikkelden circa 3000 jaar geleden een stelsel dat is gebaseerd op de afmetingen van (de onderdelen van) een menselijk lichaam.

Iets meer dan 2000 jaar geleden verplichtte ook de Romein Marcus Vitruvius Pollio in zijn *De architectura libri decem (Tien boeken over de bouwkunst)* alle architecten om in hun ontwerpen gebruik te maken van de proporties van een (ideaal) menselijk lichaam. Vele bouwheren volgen zijn leer.

Rond 1500 herhaalt Leonardo da Vinci (1452-1519) de antropomorfe uitgangspunten van Vitruvius in zijn tekening *De Vitruviaanse man*. Da Vinci wil met zijn tekening aantonen dat het menselijk lichaam direct is gerelateerd aan een cirkel en een vierkant, vormen die mensen volgens hem ervaren als volmaakt.

In de zeventiende eeuw bestudeert Constantijn Huygens (h.3) de boeken van Vitruvius. In zijn inmiddels afgebroken woonhuis aan het Plein in Den Haag worden Vitruvius' idealen toegepast en de tuin van zijn buitenhuis *Hofwijck* in Voorburg, die gedeeltelijk is gereconstrueerd, lijkt op een mensenlichaam (Haak, Open Universiteit, Van Pelt en hofwijck.nl).

Bron en drijvende kracht van 'de menselijke maat' is waarschijnlijk dat mensen graag hun eigen vormen herkennen in de waarneembare omgeving.

Genoodzaakt tot onderscheiden

Een mens die zichzelf besluit tot vorm, maakt een onderscheid tussen het eigen lichaam en bijvoorbeeld een regenbui. Tegenwoordig maakt vrijwel iedereen een dergelijk onderscheid en de meeste mensen hanteren hun huid als grens of grensgebied. Volgens sommigen is dat tot en met de achttiende eeuw een beetje anders: de huid is dan vooral poreus en daardoor ook een open verbinding met de buitenwereld (Broersen).

Analoog aan het onderscheid tussen mens en omgeving ontdekken of bepalen mensen verschillende vormen in hun omgeving. Dit onderscheid van vormen rondom zichzelf maakt dat mensen ook verschillen tussen afmetingen gaan zien. De schaal die mensen hanteren en de benaming, verschillen per persoon of per groep, maar vaak is de eigen maat bepalend.

Tijd

Wanneer een mens zichzelf als vorm verzint of ontdekt en zich realiseert iets te kunnen doen met andere vormen, ontstaat een gevoel van tijd. Over het bestaansrecht van tijd is immers veel gepraat en geschreven, maar uiteindelijk hanteren de meeste mensen de lineaire tijd: die is te meten en die gaat vooruit. Onder meer het feit dat mensen zichzelf een geheugen en een toekomstbesef hebben toegedicht werkt waarschijnlijk sterk mee aan een lineair tijdsbesef. Lineaire tijd wordt meestal gebruikt in combinatie met relatief kleinschalige zogeheten

eindpunten zoals middernacht, dood en kapot, en veranderingsprocessen die bijvoorbeeld verval en ontwikkeling worden genoemd.

Geruststelling

De behoefte van mensen aan gemak, houvast, herkenning en daarmee erkenning (h.2), genereert onder meer goederen en ideeën die hen geruststellen. Ze helpen mensen om om te gaan met bijvoorbeeld overweldiging, of ze geven die illusie. Ze zijn meestal hanteerbaar, overzichtelijk en onschuldig. Meer specifieke kenmerken verschillen bijvoorbeeld per periode, plaats en cultuur. Wederom spelen schaalervaringen vaak een bepalende rol en voor velen zijn de minst en de meest zintuiglijk waarneembare maten het meest geruststellend (bijvoorbeeld tijd en het menselijk lichaam).

Voor genoemde combinatie past bij de mening van filosoof Ernst Topitsch (1919-2003) die stelt dat mensen het onbekende duiden naar analogie met het bekende (Vlasblom, 01-09-2007).

De genoemde verbinding past mogelijk ook bij de economisch georiënteerde overtuiging van Karl Marx (1818-1883) die stelt dat de manier waarop mensen de schaarse middelen verdelen (de materiële ‘onderbouw’) het fundament is voor de geestelijke uitingen in een samenleving (Schilstra).

Voorbeelden van geruststellende goederen, ideeën, dragers van ideeën enzovoort zijn: de nul; de gnosis; de Ideeën van Plato; de onbevleete ontvangenis; het Romeinse rioleringsstelsel; Vitruvius' *De architectura libri decem*; Cesare Lombroso's *Atlas van het kwaad*; Carolus Linnaeus' *Systema Naturae*; Carl Jungs archetypen; Wassily Kandinsky's klankkleurtheorie; Joseph Beuys' tekeningen van onderbewuste collectieve vormen; het formalisme; Georg Wilhelm Friedrich Hegels filosofische systeem (Heumakers leest Georges Bataille); liefde; moraal; Jan des Bouvrie's vaaspalen en -trio's (ook goed voor de omzetting); de checklist; de bouwtekening; het staafdiagram; koplampen; vliegtuigvleugels; witte tanden; wc-papier bedrukt met jonge hondjes; Anthony Robbins' NLP; plastische chirurgie; kinderen; biologisch eten; opvoedkundige tips over zonnebrandcrème en voeding; het energielabel; die goeie oude tijd; ijsjes getiteld irritatie, jaloezie, etter en pus; schoonheidskenmerken zoals moedervlekken en loensen; saus over duur vlees; stampot; het kuiltje erin; het verbandzakje voor dames; Santa Lucia de B.; de aanklacht tegen een gezinsvoogd; het postmodernisme; een tikkie terug; vuurwerkveldjes; Hobbits; 200 boerka's en een boerkini minder; het verbod op circusdieren; 'kinteressante' aanstekers; klimaatneutrale uitvoeringen van de cantates van Bach en oude auto's zonder centrum.

Organisatie

Structureren (onderscheiden)

Structuur: -3. wijze waarop een samengesteld geheel als zodanig is opgebouwd; vooral in toepassing op onstoffelijke lichamen (Van Dale); zonder verschil kan niets worden waargenomen of waargemaakt, zonder het begrip 'verschil' niets gekozen of gedacht (De Jong).

Van origine of door (al dan niet menselijke) behoefte kent een wereld van onder meer vormen en ideeën een structuur (zie eventueel de voorbeelden in h.3). Een structuur is van zeer tot amper en niet herkenbaar en herhaalbaar. Geruststellende goederen en ideeën (enzovoort) gaan veelal samen met geruststellende structuren en deze zijn opvallend vaak zeer herkenbaar en herhaalbaar. Om zich gerustgesteld te voelen hebben mensen die structuren nodig.

Iemand mag dat middelmatigheid noemen maar zoals David Hume (h.2 en h.3) stelt: 'middelmatigheid is de natuurlijke toestand van de mens' (Burke).

Omdat mensen baat hebben bij structuren die onder meer helder zijn en vertrouwd -het stelt hen immers gerust- hebben die een positieve waarde. Deze waarde wordt ondermijnd wanneer mensen een structuur hanteren als een strikt statische vorm. Met het woord 'structurering' - later ingevoerd dan de woorden structureren en structuur- lijkt de structuur ineens iets te herwinnen van de oorspronkelijke beweeglijke, tijd- en plaatsgebonden en helpende eigenschappen (vrij naar Barthes, 1991).

Classificeren (selectie 1)

Classificeren: in klassen rangschikken of verdelen; ordenen; klasse: 8. categorie, groep, afdeling in het algemeen; categorie: onderdeel van een classificatie (Van Dale).

Binnen een geruststellende structuur is plaats voor bijvoorbeeld dingen en ideeën. De structuur helpt mensen om informatie overzichtelijk te maken. Ze kunnen gaan ordenen, sorteren en rangschikken: ze kunnen informatie plaatsen en benoemen, of andersom. Zo bepalen en vullen ze vaak categorieën: verblijfplaatsen voor de informatie. De bepalende factoren voor de omschrijving van de verschillende categorieën, de kenmerken, zijn divers. Ze staan in dienst van de overleving van de betreffende persoon of groep en zeggen daarmee hoogstwaarschijnlijk van alles over die persoon of personen en vrijwel niets over zichzelf en over wat of wie is gecategoriseerd. Wanneer meerdere mensen of groepen dezelfde omschrijvingen hanteren –uitgaande van de gedachte dat een behoorlijke mate van herkenning van overeenstemming mogelijk is- zegt dat dus vooral iets over de mate van gemeenschappelijkheid van hun ideeën over geruststelling.

Selecteren (selectie 2)

Selecteren: uitzoeken, scheiden naar kwaliteit; kwaliteit: 1. hoedanigheid, ..., de deugdelijkheid ... eigenschap (Van Dale); selectie: vooronderstelt continuïteit in afzondering (De Jong); buitencategorie, 'deselectie'.

Wanneer mensen uitgaan van het idee dat hun tijd beperkt is, is structureren en eventueel classificeren onvoldoende. Er moet nu ook worden geselecteerd. Het ontbreekt mensen immers aan voldoende tijd om alle informatie of alle categorieën aandacht te geven. Om te selecteren, om enigszins bewust te kunnen kiezen, is onder meer oordelen nodig en in- of uitsluiten van informatie. Hiervoor moeten mensen een verschil in waarden aanbrengen en de aangebrachte (verschillende) waarden hanteren. De waarden die worden geformuleerd en toegepast, de criteria, zijn kwantitatief of kwalitatief. Voorbeelden zijn: 1000 (goed), 0 (fout), goud (goed) en zilver (matig). Ook waarderen mensen onder meer gevoelens, dan is bijvoorbeeld rust goed en moe fout.

Ook nu geldt dat de waarden veel zeggen over de persoon of groep die ze hanteert en waarschijnlijk weinig over het of de beoordeelde. Sommige mensen vinden het gezellig om dezelfde waardeoordelen te hanteren, anderen vinden dat saai. Ook kan iemand het ene moment graag de eigen oordelen bevestigd zien en het andere moment liever niet.

Gevolgen

De gevolgen van een geruststellende organisatie zijn legio. Er is enigszins onderscheid te maken tussen huisvestende en huizende gevolgen, toegelicht na de volgende zin, maar een gevolg kan beide zijn. Het verschil is misschien vooral een verschil in tijd namelijk tussen continu aanwezig of af en toe.

Huisvestende gevolgen zijn de kenmerkende eigenschappen van een bepaalde geruststellende organisatie, het zijn de randvoorwaarden van een mogelijk vertrek (vertrek: dadelijk toegelicht, bij huizende gevolgen). Voorbeelden zijn: ruimtelijke orde, netheid, afspraken, wazige grenzen, oxytocine (Uvnäs-Moberg door Korteweg), prullenbakken, een contract, kledjes, kaarsen en borrelnoten.

Huizende gevolgen ‘huizen’ in de huisvestende gevolgen. Andersom gezegd: huisvestende gevolgen maken de huizende mogelijk. Huizende gevolgen zijn de -soms nog onbekende maar waarschijnlijk gewenste- activiteiten, dingen, ideeën, gevoelens enzovoort die kunnen bestaan binnen een bepaalde geruststellende organisatie.

Voorbeelden zijn: beleefdheid, zorg (*healing environment*), een *sense of place* (Bentz van den Berg), *saudade*, tederheid (Lemaire), spel (Goldschmidt), hoop (Wiesel citeert Camus, bron zoekgeraakt), belangstelling en genegenheid (Wiesel door Terpstra), behoedzaamheid en koestering (Frissen, Heidegger), limentia (Weijts), eindelijk tijd voor muziek, de huismus en dubbel gedopte tuinbonen (Thea).

Teleologisch selecteren

Teleologisch selecteren betekent doelgericht benaderen, vanuit een geloof in zinvolle verbanden. Sommige mensen menen, en soms menen mensen, het doel en de verbanden van te voren te kunnen en te moeten formuleren. Mensen selecteren dan behalve uit tijdgebrek ook op benoembare en (door hen) zeer waarschijnlijk geachte gevolgen, want die hebben impliciete waarden en dus consequenties voor hun ontwikkeling.

Imitatie

De filosoof Thomas Hobbes (1588-1679) onderscheidt doelgerichtheid vanuit een rechtstreeks contact tussen een persoon en een gewenst goed of een gewenste situatie en doelgerichtheid vanuit een vergelijking met medemensen. De rechtstreekse doelgerichtheid voelen de meeste mensen als noodzakelijk om keer op keer iets te ondernemen en telkens weer op te staan. De vergelijkende doelgerichtheid is volgens velen echter een immens heviger drijvende kracht. Deze heet mimetische besmetting en deze ‘jaloeziecultus’, aangedreven door mimetische begeerte, houdt mensen continu in beweging. De schaal waarop de imiterende activiteiten plaatsvinden kan veranderen (Achterhuis).

Vooruit of stand

Er bestaan verschillende meningen over de schaal waarop de mimetische begeerte heerst en over in hoeverre de begeerte is gebonden aan afkomst. Jean Baudrillard (h.3) meent dat de schaal tegenwoordig groter is dan voorheen en spreekt (zoals eerder genoemd) over een continu op drift zijn omdat volgens hem aan iedereen een duidelijke groep ontbreekt om bij te horen (‘(...) verschillen die niet refereren aan iets reëls’) (Van Gils).

Michel Foucault (h.3) stelt dat mensen in de tijd alleen maar meer op elkaar zijn gaan lijken en dat wat keuzen worden genoemd geen werkelijke keuzen zijn, maar variaties binnen een norm die extern wordt bepaald en vrijwillig wordt ervaren als een persoonlijke wens: mensen willen minstens dezelfde auto hebben als de buurman, want de laadruimte is zo lekker groot (Achterhuis) (het voorbeeld is niet van Foucault).

Nassim Nicholas Taleb (h.3) gebruikt de term ‘zich repeterende omgeving’ (*recursive environment*) voor een wereld waarin iemand bijvoorbeeld een boek koopt, omdat iemand anders dat heeft. In tegenstelling tot Baudrillard en Foucault interesseert Taleb zich overigens meer voor de onvoorspelbare gevolgen van (supra)kopieerlust dan voor de drijvende kracht ervan (Taleb).

Zo circuleren meer meningen over vermeend homogeniserende en voorheen kristallijne individuen en andersom. Het is onduidelijk of de zelfstandig wereldwijd zappende hedonistische natuurmens onoverkomelijk unaniem, paradijselijk randverschijnsel dan wel passé is. Maar naar de meeste meningen zijn alle verleidelijke goederen en situaties voor iedereen sowieso schijnbaar beschikbaar en is vergelijking bepalend. Door ideeën zoals het individu, mensenrechten, vrijheid en gelijke kansen, is de schaal groot en lijkt de norm fantastisch. Op weg naar de norm fungeren categorieën meestal als herberg. In deze herberg is

de gesorteerde verzameling individuen tijdelijk normaal en na een overzicht biedend gesprek met soortgenoten klaar en vrij voor versteviging van de eigen positie of een volgende fase.

Integratiegarantie

Zoals geschreven in hoofdstuk 3 brengen (precieze) beschrijvingen van (sterk) afgebakende categorieën een verschil aan tussen normaal en abnormaal. Michel Foucault schrijft over de ontwikkeling van categorieën zoals 'ziek' en 'gek'. Hij concludeert dat mensen in de middeleeuwen de mensen met een afwijking of met afwijkend gedrag thuis verplegen, tot op zekere hoogte tolereren of publiekelijk executeren. Alleen mensen met lepra worden opgesloten en afgezonderd.

Later, in de vijftiende eeuw, zijn er bijna geen melaatsen meer en de voormalige verblijven komen leeg te staan. In diezelfde tijd ontstaat de gewoonte om mensen met afwijkingen en afwijkend gedrag bij elkaar op een boot te zetten en ze de stad uit te laten varen. Dit zorgt voor rondtrekkende groepen van afwijkenden.

In de zeventiende eeuw wordt bedacht de afwijkenden op te sluiten en de voormalige ziekenverblijven worden hun thuis.

Vervolgens en passend bij een drang de wereld verstandelijk te begrijpen, blijken de gebouwen uitstekende en interessante locaties om afwijkingen te observeren en te categoriseren. Elke afwijkende krijgt een eigen plaats onder soortgenoten: de voorlopers van ziekenhuizen en gevangenissen zijn ontstaan (Schilstra).

Tegenwoordig, en in het verlengde van de vorige alinea, zijn afwijkenden meer en meer tijdelijk onder gelijkenden, maar spoedig weer 'normaal'. Hun verblijfplaatsen zijn soms materieel (bijvoorbeeld het huis van een groep die woont onder begeleiding) maar vaak alleen organisatorisch en benoemd met de naam van een vakgebied (bijvoorbeeld artiest), een administratieve eenheid (bijvoorbeeld alleenstaande ouder/verzorger) of een ziekte (bijvoorbeeld 'burn-insyndroom'). Naar wordt gezegd zijn de meeste gebieden bedoeld voor heropvoeding, sanering en participatie: het doel is toetreding tot en verblijf binnen de numeriek grootste groep in de betreffende samenleving. Het afwijkende mag vrijwel alleen bestaan als het tijdelijk is en saneerbaar. Er is weinig bereidheid om iets buiten de norm te erkennen als iets met bestaansrecht. De norm is een toestand met specifieke eigenschappen waar steeds minder aan kan worden voldaan en het aantal afwijkingen waaruit kan worden gekozen, groeit snel.

Omdat afwijkingen ook aantrekkelijk zijn (meer hierover in o.a. h.7 onder *De zondebok*) brengt de categorisch ingestelde snoepwinkel tegelijkertijd veel derden in verleiding. Zo, en bovendien, zorgt de immense hoeveelheid mensen die moet worden gesaneerd voor werkgelegenheid, waar een samenleving met een groot arbeidspotentieel zoals de Nederlandse, veel baat bij heeft. Het is dus zowel sociaal als economisch noodzakelijk veel afwijkingen in stand te houden, inclusief het meest actuele zondebokmechanisme dat inmiddels, en in clusters, numeriek de tegengestelde orde heeft aangenomen.

Kwaliteit

Volgens velen is kwalitatief hoogwaardige geruststelling te herkennen aan onder meer haar acceptatie van vorm, grenzen en stilstand (Decreus, Elders, Paglia, Sennett e.a.). Andere kenmerken van kwalitatief hoogwaardige geruststelling verschillen per persoon, per groep en per periode.

Binnen de kunstwereld stelt bijvoorbeeld de onder meer schrijver Diederik Kraaijpoel (1928) dat in een goed (lees: overzichtelijk, hanteerbaar en geruststellend) kunstwerk het toeval rigoureus ondergeschikt is aan de totale compositie en dat het lijkt alsof het zo heeft moeten zijn. Volgens Kraaijpoel biedt een dergelijk werk troost (Pleij).

Geruststellende werken worden veelal kwalitatief hoogwaardig en betekenisvol genoemd en over onder meer de kenmerken en de mogelijke oorzaken daarvan schrijven bijvoorbeeld:

Leon Battista Alberti, Edmund Burke, Umberto Eco, Ernst Gombrich, Nelson Goodman, Johannes Itten en Jennifer L. Roberts (over Robert Smithson).

Conclusie

Om met zichzelf te kunnen leven, hebben mensen hanteerbare goederen, ideeën enzovoort nodig. Deze bieden hun vooral veiligheid, comfort, gemoedsrust, troost en hoop. Naast hanteerbaarheid zijn inzichtelijkheid, herkenbaarheid, onschuld en helderheid enkele kenmerken van bijvoorbeeld dingen en gedachteconstructies die geruststellen. Om deze te ontdekken of te genereren zijn geruststellende structuren nodig (structureren; onderscheiden). Als deze zich niet spontaan tonen, laten zij zich gaarne opstellen. De geruststellende structuren zijn, evenals de goederen en ideeën, zeer waarneembaar (zoals jaarringen) of juist helemaal niet (zoals tijd). Ze helpen mensen om hun informatie te organiseren, bijvoorbeeld hun waarnemingen en gedachten.

Binnen de structuren benoemen mensen vervolgens vaak verschillende categorieën. Deze groepen maken zij door hun waarnemingen te sorteren en door de sorteringen af te bakenen. Als de kenmerken van categorieën overeenkomen met de kenmerken van categorieën die zijn opgesteld door anderen, zegt dat iets over de band tussen deze markerende personen en hoogstwaarschijnlijk niets over de of het gecategoriseerde (classificeren; selectie 1).

Gezien de onderling afgesproken beperkte levensduur van mensen moeten ze de structuren en eventueel de categorieën waarderen en hier vervolgens naar selecteren (selecteren; selectie 2). Ook nu geldt: als de toegewezen waarden overeenkomen met die van anderen, zegt dat iets over de band tussen diegenen die selecteren en meestal niets over de of het gewaardeerde.

Structureren en selecteren is hoogstwaarschijnlijk noodzakelijk: waarnemen en waarmaken vooronderstelt verschil maken (onderscheiden) en een lineaire tijd hanteren, inclusief (persoonlijke) eindpunten, betekent kiezen (selectie 2).

Categorieën benoemen en hanteren, groepen maken en deze zien als feiten (selectie 1), is waarschijnlijk meer een manier om structuren hanteerbaar te houden en selecties bespreekbaar: de beweeglijkheid van structuren staat schijnbaar even stil en selecties kunnen worden onderbouwd met argumenten die anderen zouden kunnen herkennen en begrijpen. Hierdoor hebben mensen iets om bijvoorbeeld met elkaar over te kunnen praten.

Een geruststellende organisatie (huisvestende gevolgen) maakt door velen gewenste activiteiten, dingen, ideeën, gevoelens enzovoort (huizende gevolgen) mogelijk.

Een heldere organisatie met afgebakende categorieën biedt kansen om infrastructurele doelstellingen te formuleren. Dit zorgt voor veel noodzakelijk, prettig, verderfelijk en onbelangrijk geachte beweging.

Kwalitatief hoogwaardige geruststellende goederen, ideeën, structuren enzovoort kenmerken zich volgens velen voornamelijk door hun volledige acceptatie van grenzen: het lijkt alsof het zo heeft moeten zijn. (Grenzen: materieel en waar te nemen of immaterieel en niet waar te nemen.)

5. KOGELVIS

De kogelvis is een eetbare vis maar bij onjuiste bereiding is het gif in bacteriën in en op de vis dodelijk. Gekweekte kogelvis bevat geen bacteriën en kan dus zonder risico worden gegeten (Wikipedia).

Try before you die

Lotsontstemming

Desiderius Erasmus (h.2) prijst de Griek Pythagoras. Pythagoras is van alles, bijvoorbeeld man, vrouw, kikker, vis, paard en koning. Uiteindelijk vindt Pythagoras geen wezen rampzaliger dan de mens, omdat alle andere schepselen tevreden zijn met hun natuurlijke grenzen, maar alleen de mens de beperkingen van het lot wil opheffen (Erasmus).

Buitendrift en risico

Camille Paglia (h.3) ziet de zoektocht en de nieuwsgierigheid naar extremen en grenzen als onoverkomelijk, als een drijvende kracht voor ontwikkeling en vernieuwing, en als een kenmerkend mannelijke eigenschap (die iedereen kan hebben). Kenmerkend mannelijk omdat de drang om met opzet grenzen te negeren vooronderstelt dat iemand een 'buiten' wil betreden. Mannen zijn volgens Paglia genoodzaakt zich te richten op buiten vanwege hun anatomie met een buitenhangend urineer- en voortplantingsorgaan, anders wordt het maar een vieze boel: ze zijn genitaal veroordeeld tot een eeuwig lineair patroon van focus, doel en gerichtheid. Deze veroordeling is vervelend voor hen maar verder wel zeer welkom. Door de mannelijke veroveringsdrift bestaan bijvoorbeeld de wasmachine en andere vermeend handige dingen. Een vrouwelijke eigenschap (die wederom iedereen kan hebben) is de wereld aanvaarden zoals deze is. Door onder meer de gewenning aan de weelderigheden van hun natuurlijke cyclus weten vrouwen dat er geen vrije wil is. Het ontbreekt hen anatomisch gezien ook aan een projectie buiten het eigen ik: ze eisen hun ruimte op door gewoon te gaan zitten.

Er bestaan onderzoeksresultaten die suggereren dat onder mannen de extremen intelligent en dom vaker voorkomen dan onder vrouwen; die zijn allemaal wat middelmatiger. Het is alsof de biologie met de mannen speelt om zich te ontwikkelen en met de vrouwen om 'gewoon' te blijven bestaan (1992 en 1992) (of de onderzoekers man of vrouw zijn is onbekend).

Volgens Paglia komen alle waardevolle en menselijke dingen voort uit nieuwsgierigheid naar extremen en grenzen: uit risico en verlies. Zij stelt dit in een discussie waarin ze pleit tegen een meer speciale bescherming van vrouwen dan van mannen en voor persoonlijke verantwoordelijkheid. Maar haar conclusie is breder: pijn hoort bij de wereld. Exacte wetenschap en maatschappijvorming zijn 'als kwetsbare dijken tegen een wrede, onverschillige natuur' en 'een apollinisch toevluchtsoord' om te ontkomen aan 'geslachtelijke desoriëntatie'. Wanneer mensen de natuur mooi noemen, doen zij in feite zenuwachtig een schietgebedje. De natuur, de wereld inclusief de mensen, is namelijk niet mooi, ze is lelijk. De wereld is ziek. Maar deze zieke wereld is wel volmaakt, mensen hebben alleen een onvolmaakte manier om ernaar te kijken (1992 en 1992).

Knalmechanisme

Freddy Decreus (1949) van de Universiteit van Gent zegt eveneens dat iets willen kenmerkend mannelijk is. De toekomst benoembaar en bereikbaar achten hoort namelijk bij een lineaire benadering van tijd en vooronderstelt het idee dat tijd, het 'buiten' van Paglia, bezetbaar is. Maar als alles lukt en perfect wordt, blijken mensen altijd weer rotzooi en verderf op te zoeken. Decreus laat als voorbeeld enkele videoclippen zien met gespierde en vol goud behangen rappers, maar de artiesten strooien uiteindelijk allemaal hun vele dollars enthousiast in het ravijn (Decreus, 2003).

Ook de filosoof Theodor Adorno (1903-1969) meent iets dergelijks: naarmate de mens beschaafder wordt, toont zich de onbeschaafde inborst des te heviger (Schilstra).

Rob van der Laarse en zijn collega's van het Huizinga Instituut voor Cultuurgeschiedenis noemen dat de bevrijdende kracht van de destructiedrift want 'wie de werkelijkheid in logische categorieën wil dwingen, vervalt in tegenstrijdigheden' (Van der Laarse).

Het sublieme

Het sublieme is wat angst en ontzag wekt, verbijstert, overweldigt, meesleept enzovoort. Het is dus onhanteerbaar. De filosoof en politicus Edmund Burke (1729-1797) meent dat het sublieme mensen herinnert aan hun nietigheid. Hij ziet het sublieme als het tegenovergestelde van schoonheid: schoonheid is onder meer beperkt, begrensd en bepaald (h.4), het sublieme daarentegen is voornamelijk onbeperkt, onbegrensd en onbepaald.

Burke stelt dat de meeste mensen de impuls van het sublieme nodig hebben om een, volgens hem noodzakelijk, deugdzaam leven te kunnen leiden. De impuls krijgen kan door het sublieme vanaf een afstand waar te nemen, bijvoorbeeld door te kijken naar een woestijn in een mens bijtende haai op tv (Burke en Frissen) (het voorbeeld is van Burke noch van Frissen).

Voorondersteld wordt dat de impuls van het sublieme, de beleving, een catharsis kan veroorzaken: een innerlijke ervaring met een bevrijdend en reinigend effect. Een gangbare gedachte (naar wordt gezegd opgestart door Aristoteles) is dat ook een kunstwerk de innerlijke ervaring die nodig is voor een catharsis kan aanjagen (Wikipedia).

Theodor Adorno ziet zelfs een hele samenleving gered door onder meer 'schreeuwende kunst' die de 'verdrongen dierlijkheid' van mensen terughaalt (Schilstra).

Zowel Burke als Adorno vermoedt dus –alhoewel met een andere doelstelling– dat een kunstwerk een bepaald effect op mensen kan hebben waar ze later, en buiten de wereld van kunst, immens bij zijn gebaat.

Maar de context van kunst is zoals eerder geschreven (h.3) juist de omgeving waar iemand heel veilig is, zich kan ontspannen en zich niet hoeft te mengen in andermans gevaren en ongemakken. Diegene hoeft zichzelf dus ook naderhand niks te verwijten als het mis gaat. In toekomstige en overeenkomstige situaties, buiten de kunstwereld, kan hij wel profijt hebben van herinneringen aan de fantasievoedende lessen van andermans drama's, maar eigenlijk geldt dit alleen voor kinderen (Kris).

Florence

Mogelijk verwant aan de catharsis is het Stendhal-syndroom (de benaming is uit 1979). Dit wordt ervaren en beschreven door de schrijver Stendhal die angstaanvallen, flauwtes en depressies krijgt tijdens een bezoek in 1817 aan de Italiaanse stad Florence en haar kunstwerken. Een schrijver en beeldend kunstenaar vraagt recentelijk aan enkele kunstenaars en kunsthistorici en aan een directeur van kunstfonds, of zij denken dat een kunstwerk het beschreven hevige effect op iemand kan hebben. Geen van de kunstenaars blijkt daarin te geloven, de historici en de directeur echter wel (Barnas).

Extremistan

In tegenstelling tot David Hume die middelmatigheid ziet als natuurlijke toestand van de mens (h.4), stelt Nassim Nicholas Taleb (h.3 en h.4) dat de wereld (deels) Extremistan is (een term van Chris Anderson, zie later h.7). In Extremistan is niemand veilig. Het is een wereld vol extremen en de beleving daarvan, de innerlijke ervaring, kan bijzonder heftig zijn. Maar omdat mensen graag een middelmatige en beheersbare wereld willen, verzinnen ze verklaringen die de extremen hanteerbaar maken en geloven ze daar ook in (Taleb).

Friedrich Nietzsche (h.3) schrijft eerder dat mensen de angst, een mogelijke aanleiding voor een ervaring, aanvallen. Mensen laten zich steeds minder bang maken en cultuur, in de zin

van berekenen, causaal denken, voorzien en geloven in noodzakelijkheden, schaft steeds meer de angst af (Frissen).

Kijken zonder handen

De socioloog Richard Sennett (1943) haalt een medesocioloog aan die meent dat mensen hun leven vullen met pogingen om conflicten te minimaliseren. Tegenwoordig helpt techniek hen daar steeds meer bij. Conflicten minimaliseren betekent niks hoeven vastpakken en aanraken. Het is onder meer te zien als onverschilligheid. De oorzaak van de 'conflictexscenering' is volgens Sennett dat mensen niet meer weten hoe elkaar, inclusief de wereld, aan te raken. Een hoge mate van orde, veroorzaakt door techniek, is volgens hem tegenwoordig aanwezig en is hetzelfde als de wanorde in een serie prenten van William Hogarth (1697-1764) uit 1751. In deze prenten is Londen propvol mensen die op geen enkele manier contact hebben met elkaar of met de stedelijke omgeving. Iedereen is met zichzelf (en met alcohol) bezig en de nabijheid van andere mensen en dingen zoals trapjes en gebouwen, wordt niet erkend. Zowel grote chaos als enorme orde toont volgens Sennett een onvermogen aan om contact te maken met de wereld (2002).

Gekweekte kogelvis

Eigenlijk verbannen mensen de condities voor een mogelijke beleving van het sublieme met hun culturele afspraken, vertellingen en angstverbannende en conflictvermijdende strategische gedrag. Vervolgens organiseren en omhelzen ze 'catharsistische subcondities' zoals de wereld van kunst, gekweekte kogelvis en *The summer of '69*. Hier zijn ze wel bij gebaat, maar het valt te betwijfelen of ze meer bevrijdend, reinigend, fantasievoedend enzovoort zijn dan een situatie ervaren die dwingt tot bijvoorbeeld tijdgebonden, plaatsgebonden en onbeschermd handelen.

Oorzaken

De behoefte aan overweldiging en extremen wordt aan verschillende oorzaken toegedicht en deze worden in verschillende omgevingen verschillend gewaardeerd.

Voorbeelden van mogelijke oorzaken zijn: een verlangen naar de eenheid die er is voor het moment dat de lucht gemeenschap heeft met het water en de aarde ontstaat, een verlangen naar de eenheid van moeder en kind in de waterige baarmoeder, jaloersheid op het liminale karakter van Teiresias (die zich in een permanente tussenruimte bevindt, Pieters), de paradox van een eclecticus die neigt naar holisme, een ontevredenheid over de gebondenheid van een menselijk lichaam aan materie, een bijzondere capaciteit van kundige hersens, machtswellust, angst, overlevingsdrang, nieuwsgierigheid naar de dood, Georges Bataille's overname van Sigmund Freuds gedachtegoed, verveling, decadentie, intrusies (gedachten die maken dat iemand soms heel even voor de trein wil springen), een narcist met een gespleten persoonlijkheid, Petrarca's wraak, perversies (Edgar Allan Poe), afgunst, adrenalinestoornissen, communicatiestoornissen, innovatiedrift, de hitcultuur, een te kleine prefontale hersenschors (Jensma interviewt Doreleijers), duiven op zolder (Van Dale), antropomorfisme, specifieke genen in de amygdala (die een hoge alcoholconsumptie veroorzaken), een verlaagde activiteit van de hypothalamus-hypofyse (bij jongeren met asociaal gedrag), individualisme, dualisme, globalisering, ideeën over vrijheid, eenzaamheid (die bejaarden doet stelen), de eigen schuld van een HSP (Elaine Aron), kwantumkorting, de verorbering van te veel vlees, gekleurd snoep, de vlucht van het honingvogeltje (Jan IJzermans door Van Maris) en slimme marketingconcepten.

Kwaliteit

In de roman *Zen en de kunst van het motoronderhoud* van Robert Pirsig (h.3) wordt de verteller achtervolgd door Phaedrus, het spook van zijn vroegere zelf. (Phaedrus: ook een hoofdpersoon in een tekst van Plato en de naam van een fabeldichter.) De verteller doet

onderzoek naar wat kwaliteit is. Na een lange en hem soms tergende periode beoordeelt hij de kwaliteit die hij onderzoekt als onbenoembaar. De kwaliteit die hij onderzoekt ligt namelijk zowel buiten de woorden van de verstandelijke taal (*logos*, meer hierover in h.7) als buiten de woorden van *mythos*, de mythen die aan de verstandelijke taal voorafgaan. De kwaliteit die hij onderzoekt is als krankzinnigheid. Het is de aanhoudende prikkel die mensen ertoe aanzet een wereld te maken. Kwaliteit in deze context is streven naar voortreffelijkheid vanuit een plicht tegenover zichzelf. ‘Wat goed is, Phaedrus, en wat niet goed is – moeten wij iemand vragen ons dat te vertellen?’ Voortreffelijkheid nastreven is geen vaste vorm want gebonden aan het leven zelf en daardoor voortdurend veranderend. Juist doordat mensen kwaliteit proberen te organiseren en te definiëren, neemt ze af (Pirsig).

Iets dergelijks komt ter sprake in een interview over verstedelijking met de historicus John McNeill. De journalist vraagt McNeill wat een stad tot stad maakt. Hij antwoordt dat hij is geneigd de Amerikaanse opperrechter te citeren die over pornografie zegt: ‘(...) definiëren kan ik het niet, maar ik herken het als ik het zie’ (Vlasblom, 27-10-2007).

Kwaliteit proberen te benoemen, kenmerken bespreken en mogelijke geschikte condities omschrijven kan natuurlijk wel een interessante bezigheid zijn. Het geeft mensen de kans om elkaar te leren kennen en hun tijd te besteden op een, meestal, prettige manier.

Conclusie

Al het onbekende van de wereld, onbevattelijkheid, onhanteerbaarheid, iets buitenmaats dat bestaat of ontstaat doordat mensen maten hanteren, wordt actief en heimelijk opgezocht, bejubeld, geïnternaliseerd, gecultiveerd, geconserveerd, verafschuwd, met fanatieke moeite vermeden enzovoort, maar blijft gaarne waarschijnlijk en ondefinieerbaar bestaan.

Wanneer mensen onbevattelijkheid proberen te benoemen, vanuit nieuwsgierigheid of in hun pogingen ermee te kunnen leven, begint de ondergraving (Jean Baudrillard noemt dit objectieve ironie, 2002). Eenmaal afgegraven onmetelijkheid biedt veelal –en juist- ruimte aan volgende en eerder meestal onbekende omstandigheden.

Kwalitatief hoogwaardige onhanteerbaarheid kenmerkt zich op de betreffende locatie en op het betreffende moment. Organisatie en definitie van mogelijke kenmerken is wellicht bijvoorbeeld een afleiding, een gewoonte, interessant, onderhoudend en arbeidsstimulerend, maar is op andere momenten, en waar dan ook, onbruikbaar.

6. DE FICTIE VAN FUNCTIE

Nood breekt wet

Flexibele duizendpoot

Richard Sennett (h.5) hamert erop dat mensen een functie en/of een doel moeten hebben in hun leven. Met een functie en/of een doel voelen mensen zich nodig. Een functie en/of doel geeft ze verdieping en zingeving en verdieping en zingeving geeft hun de energie om iets te presteren. Om een functie te kunnen vervullen en om doelmatig te kunnen handelen is het belangrijk veranderingen veerkrachtig te betreden. Maar wanneer mensen verandering moeten ervaren als iets dat permanent noodzakelijk is en gezond weten ze niet meer waar ze aan toe zijn. Ze hebben geen grip meer op hun functioneren en/of slecht zicht op hun doel en dan worden ze ziek (2001).

Jean Baudrillard (h.3, h.4 en h.5) benadert functie en doel vanaf de andere kant en schrijft: 'we zijn slachtoffers van een afwezigheid van een bestemming, van een gemis aan illusie en dientengevolge van een overdaad aan realiteit, veiligheid en doelmatigheid' (2002).

Bartlebooth

In een roman van Georges Perec (1936-1982) bestaat Bartlebooth. Bartlebooth is een rijke man, maar hij kan niet genieten van zijn geld of van wat hij ermee kan kopen. Om toch een levensdoel te hebben besluit hij om schilderlessen te nemen. Daarna gaat hij op reis en hij maakt van elke bezochte locatie een aquarel. Deze aquarel stuurt hij vervolgens naar iemand die de afbeelding maakt tot een puzzel. Teruggekeerd, na een vooraf bepaald aantal jaren reizen, puzzelt Bartlebooth de afbeeldingen weer in elkaar. Daarna weekt weer iemand anders de aquarellen van hun houten ondergrond af, ze worden teruggebracht naar de locatie waar ze zijn geschilderd en de afbeeldingen worden uit het papier gewassen (Perec).

Tussen droom en daad

Evenals Richard Sennett concludeert de filosoof John Armstrong (1966) -uit werk van andere filosofen- dat doelherkenning een centrale zorg is in een mensenleven. Ook zijn belangrijk een gevoel van eenwording en een geestelijk thuis. Om een eenmaal omschreven doel te bereiken, om te overleven, moeten mensen redelijk ongevoelig zijn. Ze moeten conceptuele schema's (filters) hanteren want hun ontbreekt gewoonweg voldoende tijd om alle mogelijke waarnemingen indruk te laten maken. Maar om een gevoel van eenwording en een geestelijk thuis te hebben, is juist wel gevoeligheid voor de omgeving nodig. Bijvoorbeeld een schilderij en bijzondere architectuur helpen mensen om gevoelig te zijn voor allerlei andere charmante en interessante verschijningen en verschijnselen in hun omgeving. De werken zetten hen namelijk aan tot mijmeren (*reverie*). Mijmeren voedt de verbeelding (h.3) en verbeelden bevrijdt mensen uit routinematige aannames. Mijmeren en verbeelden zijn dus noodzakelijke activiteiten om mensen contact te laten hebben met hun omgeving, waardoor in mensen het gewenste gevoel van eenheid en een geestelijk thuis ontstaat. Kennis over de omgeving voorkomt dat al te bijzondere mijmerij de overhand neemt, want dat vindt Armstrong ongewenst (Armstrong en Simmelink. Ook: Winterson).

Verborgene agenda

Eveneens in zijn essay over de Eiffeltoren (h.4) stelt Roland Barthes dat de toren als het ware de scheiding opheft tussen zien en gezien worden. De toren onttrekt zich daarom aan de rede. Om die 'ontsnapping' mogelijk te maken moet de toren nutteloos zijn. Constructeur Alexandre Gustave Eiffel (1832-1923) noemt zijn toren echter een perfect bouwwerk om allerlei metingen mee te doen. Maar de 'imaginaire functie van de toren is groter dan de utilitaire': praktische voorwendsels dienen de mogelijkheid om de ruimte onbemiddeld te ervaren.

In het verlengde hiervan vraagt Barthes zich af hoe dat dan zit met afbeeldingen van voorwerpen. Heeft een afbeelding, een schilderij bijvoorbeeld, misschien de functie om de wezenlijke nutteloosheid van voorwerpen te openbaren? (2004)

Functieonthefing

Rudi Visker (1959) van de Universiteit in Leuven schrijft, in een artikel over de filosoof Martin Heidegger (1889-1976), dat mensen zijn ontwend de wereld te zien zoals deze is door een enorme gewenning aan 'de functie' van alles. Een voorbeeld is dat schoenen pas weer echt worden gezien als Vincent van Gogh ze schildert. De eigen schoenen blijven ongezien want die zijn te veel bedoeld als schoeisel. Heidegger is vrijwel altijd blij wanneer een gebruiksvoorwerp terechtkomt in een verstoorde situatie. Wanneer hij bijvoorbeeld per ongeluk een doosje lucifers laat vallen, vindt hij een eerder verloren speldje terug en ziet hij een mooi stukje groef in het parket. Op dergelijke momenten kan hij de dingen zien zoals ze zijn: zonder bijbedoelingen en zonder doel (Visker) (het tweede voorbeeld is niet van Visker).

Zelfverleiding

Soms menen mensen, en sommige mensen menen, dat ze kunnen nadenken over de zin en het doel van hun of andermans leven en inmiddels is veel nuttigs geformuleerd. Alle betekenissen die mensen voor de wereld kunnen hebben zorgen ervoor dat veel mensen ergens voor zijn geboren. Alle betekenissen van de wereld voor de mensen maken dat zij zich door de wereld gezien voelen. Misschien hechten sommigen daarom veel waarde aan bijvoorbeeld gebruiksvoorwerpen, nuttige dingen en gebeurtenissen met een herkenbaar effect: de angst voor een zinloos leven wordt dan geprojecteerd op de omringende wereld.

Er zijn mensen die genieten van immense bouwwerken zoals stuwdammen, bruggen en snelwegconstructies, of van bijvoorbeeld reportages van de bouw ervan. Dit genot lijkt verwant aan Barthes' conclusie over de Eiffeltoren. De zeer noodzakelijke functie van het werk is geruststellend, tegelijkertijd kan een (hoofse) verhouding worden aangegaan met onbevattelijkheid en overweldiging.

Conclusie

Op de wereld figureren immens veel oorzaken en gevolgen, functies, doelen, middelen, betekenissen enzovoort. Ze stellen mensen zeer gerust en bieden hun een veilige omgeving om te genieten van minder nuttige zaken die evenzeer en meer noodzakelijk worden geacht.

7. DE FUNCTIE VAN FICTIE EN THEORIE

Fictieve mensen

Homo economicus

In economische theorieën bestaat de homo economicus: de individuele mens als nutsmaximaliseerder. Onder anderen de filosoof, essayist en schrijver Marjolijn Februari (h.3) noemt de homo economicus een verzonnen mens, fictief en gecreëerd door theoretici als (theoretische) basis om hun economische theorieën mee te vormen. Vrijwel alle theoretici die werken met het model van de homo economicus houden er persoonlijk een ander mensbeeld op na. Het (ontworpen) innerlijk en gedrag van de homo economicus is namelijk behoorlijk oppervlakkig en daarom heel anders dan innerlijk en gedrag van een levend mens. Ook in andere systemen worden fictieve mensen gehanteerd, bijvoorbeeld in het recht. Een fictief mens mag alleen worden gebruikt in zijn eigen theoretische context. Elk systeem kent namelijk eigen mensbeelden en het gaat fout als hun gedrag in een ander verband wordt gebruikt (met dat andere verband) (vrij naar Februari).

Bovarysme

De term bovarysme komt van Jules de Gaultier (1858-1942) en betekent dat iemand het eigen gedrag, in plaats van op de eigen persoonlijkheid, afstemt op een gedrag dat van buitenaf wordt aangereikt. Bovarysme verwijst naar Madame Bovary uit het gelijknamige boek (1857) van Gustave Flaubert. Madame Bovary begint te leven naar een vrouwbeeld dat ze haalt uit romans.

Februari hanteert het begrip bovarysme voor de situatie waarin economiestudenten zich meer en meer gaan gedragen als homo economicus na enkele jaren economieonderwijs.

Volgens een psychiater die zij aanhaalt doen sommige biografen ‘ten behoeve van’ iemand anders aan bovarysme om een sluitende interpretatie te geven van diens leven: in de betreffende biografie past diegene zijn leven het gegeneraliseerde denkbeeld van het leven van mensen uit zijn beroepsgroep. In het boek leeft hij dus een ander leven dan in het ‘echt’ (vrij naar Februari).

Gelebte vita (inmiddels kwadratisch bovarysme)

Bovarysme is verwant aan wat Ernst Kris (h.3) en Otto Kurz (1908-1975) *gelebte vita* noemen in hun boek *Die Legende vom Künstler* (1934): levensloop en levensbeschrijving beïnvloeden elkaar. Een biografie vertelt over iemands leven en het kenmerkende lot van zijn beroepsgroep. Vervolgens vormt diegene zijn eigen leven daadwerkelijk naar dit lot (vrij naar Februari).

Homo artifex (voorheen homo artistiekus)

De homo artifex, voorheen homo artistiekus en meestal genoemd de kunstenaar, is eveneens een verzonnen mens. De grondgedachte (het gronddenkbeeld) van deze fictie is: de mens die de wereld maximaal verbijzondert. Vrijwel alle mensen verbijzonderen datgene (en diegene) waarom (en om wie) ze geven, maar de kunstenaar verbijzondert alles en iedereen.

De homo artifex is ten eerste een model dat wordt gebruikt binnen de kunst- en kunstenaarstheorieën (theorieën over kunst en over de kunstenaar). Theoretici gebruiken het model van de kunstenaar als basis om hun theorieën mee te vormen. Vrijwel alle theoretici die werken met de homo artifex houden er persoonlijk een ander mensbeeld op na.

Buiten voornoemde theoretische context is de kunstenaar fictie waarop iemand het eigen gedrag en/of de eigen werkzaamheden afstemt en waarnaar gedrag van een levend mens wordt beschreven (bovarysme).

Kortom: de kunstenaar is een verzinsel en kan louter een mentale vergelijkingsbasis zijn. Zoals innerlijk en gedrag van de homo economicus te eendimensionaal is om als levend mens

op te kunnen lijken, zo is innerlijk en gedrag van de homo artifex dermate veelzijdig dat niemand in staat is het denkbeeld te verwezenlijken. De homo artifex maakt immers alles (en iedereen) bijzonder en daarvoor leeft vrijwel niemand lang genoeg, en daarin heeft vrijwel niemand zin (in h.8 wordt de veelzijdigheid toegelicht).

Echter, op grond van de tweede toepassing van het denkbeeld, gedragsafstemming en/of afstemming van de werkzaamheden (bovarysme), kan iemand wel (gedeeltelijk) te werk gaan als de homo artifex, als de kunstenaar.

De zondebok

Om de band stevig te houden binnen de numeriek grootste groep in een samenleving, wijzen groepen mensen sinds jaar en dag personen aan als zondebok. Volgens het zondebokmechanisme erkent de zondebok schuld waarna rituele uitsluiting volgt. De uitsluiting verzorgt zuivering en genezing voor diegenen die de zondebok aanwijzen. De filosoof en antropoloog René Girard (1923) is bekend om zijn studies naar het zondebokmechanisme. Volgens Girard is dat mechanisme een van de belangrijkste drijfveren voor mensen om iets te doen. Zondebokken vertegenwoordigen vrijwel altijd iets vreemds en roepen daarom naast vrees en afschuw ook verering en ontzag op (ook in h.4 onder *Integratiegarantie*) (Girard en Van der Laarse).

Uitsluiting kan ook resulteren in een zichtbare en hanteerbare plaats waar het vreemde verblijft. De laatste paar honderd jaar komt dat klaarblijkelijk vaker voor dan voorheen. Zichtbaar en hanteerbaar is een stoffelijke verblijfplaats zoals een –geregistreerde- woning, maar zichtbaar en hanteerbaar zijn ook organisatorische verblijfplaatsen zoals spaarkaarten op naam, beroepsorganisaties en administratieve eenheden (ook in h.4 onder *Integratiegarantie*).

Mythen

Vertrouwen

Mythe komt van het Griekse woord *mythos* en is fictie met dezelfde functie als smeerolie: het helpt de boel draaiende te houden. Een mythe leeft naast de verstandelijke taal, *logos*, die bij de spreker hoort en hierdoor is de spreker verantwoordelijk voor zijn woorden (ook in h.3). Woorden waar mensen verantwoordelijk voor zijn, en willen zijn, kunnen zorgen voor bijvoorbeeld wantrouwen en onzekerheid. Deze gevoelens moeten worden gemanipuleerd door woorden waar mensen niet verantwoordelijk voor hoeven te zijn. Een mythe heeft die woorden. Een mythe vooronderstelt een vertrouwen in de woorden zelf en een keuze voor ongelooft. Woorden van de mythe zijn alleen te accepteren als ze een taal zijn die bestaat buiten de spreker om, de spreker is bijvoorbeeld onzichtbaar omdat het donker is (Sennett, 2002).

Volgens Freddy Decreus (h.5) zijn mythen (onder meer) vergeten verhalen, zijn ze levensnoodzakelijk maar kunnen ze gevaarlijk zijn en sterk manipulerend. De verhalen zijn nodig omdat ze troost en zingeving brengen. Ze verbinden mensen met elkaar en daardoor met de wereld. Mythen geven geen antwoorden en openbaringen, ze werpen vragen op, draaien rond een kern maar vullen die nooit in. Ze zijn autoritair, conservatief, onveranderlijk en religieus en bevatten mogelijk een verborgen waarheid die kan worden opgepikt door ‘onmiddellijke intuïtie’ (boek in wording, 2007).

De auteur

Misschien lijkt de onzichtbaarheid van de brenger van mythen op Roland Barthes’ (h.4 en h.6) schrijver van een verhaal. Barthes noemt een schrijver een bemiddelaar zonder de verantwoordelijkheid van een individu: een verhaal schrijven is het punt bereiken waarop alleen de taal ageert en niet ‘ik’. De auteur is een modern personage, waarschijnlijk een

voortbrengsel van de maatschappij, wanneer aan het einde van de middeleeuwen het individu een voorheen vermeend onbekend ongekend aanzien krijgt (2004).

De bemiddelaar

Wanneer de verteller van mythen of verhalen niet verantwoordelijk hoeft te zijn voor zijn werk, ontstaat werk waarvoor bijvoorbeeld de taal of het universum de verantwoordelijkheid dragen. De handelende mens is een middelaar tussen verantwoordelijke factor en werk. De maatschappelijke status van zo'n uitvoerende middelaar in dienst van een zogeheten hoger doel wordt weliswaar meer geroemd dan de minder opvallende positie van 'slechts' handelende burgermeisjes (Roland Barthes door Roland Barthes) of meer positief besproken dan de werkzaamheden van uitgerangeerde fabrieksarbeiders (Wesseling over Gillick), maar of dit terecht is valt te betwijfelen, want hogere doelen berichten daarover vrij zelden.

Theorieën

De distinctietheorie

De distinctietheorie is opgesteld door de socioloog Pierre Bourdieu (1930-2002). Volgens deze theorie zoeken mensen elkaar op vanwege hun gemeenschappelijke smaak en onderscheiden groepen mensen zich van elkaar door een verschil in smaak. In de omgangsvormen uiten zich de vertrouwelijkheden en de gemaakte keuzen van welke groep dan ook. De wijze van bijvoorbeeld waarnemen, denken of handelen, een gewoonte, is namelijk ongeveer dezelfde. Bourdieu noemt de verzameling van de gemeenschappelijke gewoonten van een groep mensen de habitus. Een habitus ontstaat omdat de betreffende mensen onderling dezelfde soorten kapitaal gebruiken (kapitaal: dadelijk toegelicht), en ongeveer in dezelfde hoeveelheid. Ze gebruiken de soorten kapitaal ten eerste om een geschikte groep te onderscheiden en/of te selecteren (h.4), ten tweede om zich de (overige) gewoonten van een bepaalde groep eigen te maken en ten derde om in een bepaalde groep te kunnen functioneren (in wisselende volgorde). Voortbordurend op theorieën van Max Weber (1864-1920) onderscheidt Bourdieu economisch, cultureel en sociaal kapitaal. Later voegt hij daar symbolisch en linguïstisch kapitaal aan toe. Iedereen blijkt voornoemde soorten kapitaal te gebruiken (Wikipedia).

Een bepaald soort kapitaal

Mensen uit de 'hogere klassen' beoordelen een bijzonder werk vaak meer op vormaspecten, originaliteit en de verhouding tot ander bijzonder werk (esthetische dispositie, soms ook objectiviteit genoemd) dan, zoals de 'lagere klassen' schijnen te doen, op inhoud, de hoeveelheid en de aard van opgeroepen emoties en het directe nut (soms subjectiviteit genoemd) (vrij naar Wikipedia).

Ernst Kris herhaalt Edward Bullough (1880-1934) die -iets extremer dan Bourdieu en net als andere filosofen- stelt, dat alleen een emotioneel toeschouwer een bijzonder werk kan waarderen: iemand die contact kan maken met een werk dat bij die persoon geen driften stimuleert (vrij naar Kris).

Bullough noemt dat afstand. Een afstand die volgens hem zeer emotioneel kan zijn maar deze emotie is volledig anders van karakter dan een ongefilterde en aan driften gebonden emotie: 'op afstand' wordt iets namelijk gezien als '(...) verschoond van de bruikbare, benoemde aantrekkelijke aard, zonder de oorspronkelijke samenstelling te verliezen' ('(...) *cleared of the practical, concrete nature of its appeal, without, however, thereby losing its original constitution*') (Van Camp).

Het nest zigeunerjongetjes

Door werken (dingen, objecten enzovoort) of gebeurtenissen te selecteren naar gemeenschappelijke criteria krijgen ze, bijzonder of niet, de taak opgelegd de oordelende groep bijeen te brengen, te bevestigen, intern te stabiliseren, te onderscheiden van andere groepen enzovoort. Behalve de onderling afgesproken beperkte levensduur (h.4) spelen

‘ongefilterde’ emoties, zoals angst en plezier, bij mensen uit vrijwel alle mogelijke klassen dus wel degelijk een rol wanneer zij (iets) selecteren (h.4). Iedere objectieve, subjectieve, relatieve, suggestieve, assertieve of welke beleefde beschouwing dan ook, komt immers deels voort uit de –al dan niet erkende- wens bij een bepaalde groep te horen.

Of het doel van het gebruik van bepaalde soorten kapitaal binnen een habitus nu is handhaven en vooruitgaan (Bourdieu schrijft over macht en invloed) of veiligheid, geruststelling, erkenning en gezelligheid: meningen en meningen over iets zoals een bijzonder werk of de wereld zijn communicatiemiddelen, gespreksonderwerpen en positionele middelen. De meningen en de dingen dragen toch vooral het groepsgevoel, de maatschappelijke status en de (heimelijke) wensen van mensen uit de betreffende groep.

De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal

Vilfredo Pareto (1848–1923) is een econoom die zegt dat welvaartsverdeling leidt tot winnaars en verliezers (Wikipedia). Een paretiaan –genoemd naar Pareto- is iemand die wanneer hij een keuze maakt mikt op het zogeheten pareto-optimum: de gunstigste situatie voor iedereen. Het criterium is dat niemand erop achteruitgaat wanneer ten minste één iemand erop vooruitgaat. Volgens Pareto kan dat geregeld worden door de winst van de winnaars te gebruiken om de verliezers te compenseren. De keuze om te mikken op het pareto-optimum heet rationeel en voorondersteld wordt dat hierdoor de sociale welvaart toeneemt. Een liberaal is, volgens de econoom Amartya Sen (1933), iemand die meent dat er keuzen zijn die persoonlijk zijn. Gesteld voor een dergelijke keuze kiest diegene dan vrij, volgens de hoogste (eigen) voorkeur (Februari).

De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal verwijst naar een situatie waarin een paretiaan geen pareto-optimum bereikt door vrij te kiezen. Marjolijn Februari bestudeert de onmogelijkheid en gebruikt hiervoor onder meer de casus van Lady Chatterley’s lover. De casus is genoemd naar het gelijknamige boek (1928, D.H. Lawrence, h.3) en Sen omschrijft hem in *Collective choice and social welfare* (1970). Sen gebruikt de casus om aan te tonen dat vrij kiezen en rekening houden met anderen, hij noemt het bemoeienis, kan leiden tot een negatieve uitkomst voor alle betrokkenen. Hij vindt dat een probleem en volgens hem kan dat worden opgelost door een hiërarchie aan te brengen tussen liberaal gedrag en paretiaans: (een minimale vorm van) liberalisme is belangrijker dan het pareto-optimum; (een minimale vorm van) vrij kiezen is dus belangrijker dan ervoor zorgen dat een ander er niet op achteruitgaat. Februari meent dat het beter is het probleem voorlopig als onmogelijkheid te laten bestaan. Het voornaamste argument hiervoor is de ongewenstheid van de botsing tussen liberaal en paretiaans gedrag. Wanneer de onmogelijkheid (voorlopig) blijft bestaan vindt die botsing niet plaats: een oplossing waar beide partijen bij zijn betrokken hoeft niet te worden geforceerd (Februari).

[De casus van Lady Chatterley’s lover]

Een kuise man en een wellustige man moeten samen beslissen wie van hen het boek *Lady Chatterley’s lover* gaat lezen. De kuise man leest het liever niet, de wellustige man is er erg nieuwsgierig naar. De kuise man wil ook niet dat de wellustige man het boek leest, want voor zo’n wellustige man is dat niet goed (bemoeienis). Als een van beiden het lezen moet, dan leest hij het nog liever zelf. De wellustige man wil juist graag, dat de kuise man het boek leest want dat vervult zijn fantasieën, als slechts een van beiden het boek mag lezen, dan nog liever de kuise man dan hijzelf (bemoeienis) (Februari).

De complicatie in de casus komt doordat men behalve rekening te houden met de eigen voorkeur ook invloed wil hebben op de ander. Want in plaats van een liberale keuze die resulteert in een kuise man die het boek niet leest en een onkuise man die het boek gretig leest, leest door de paretiaans liberale keuze de kuise man het boek wel en de onkuise man niet. Door zich te bemoeien met de ander moeten beide mannen iets doen of laten dat tegen hun zin in is (Februari).

Zintuiglijke slavernij

Mensen hebben, verzinnen of cultiveren enzovoort onder meer verschillende behoeften, waaronder de behoefte aan de waarneming van vormen. Over de oorzaak van die behoefte wordt verschillend gedacht.

Sommige mensen vermoeden een oorspronkelijke eenheid van alles: een 'oeromstandigheid' waarin alles elkaar is: mensen, dieren, planten, stenen, water, lucht enzovoort. Deze oorspronkelijke eenheid veroorzaakt de behoefte aan vormen, en de behoefte is eigenlijk de wens om naar de genoemde eenheid terug te keren.

Sommige mensen ook verwerken hun mening in een theorie. Onder meer in theorieën die stellen dat het noodzakelijk is om dingen waar te nemen zonder er tegelijkertijd iets bij te denken. Een voorbeeld is de fenomenologie van Maurice Merleau-Ponty (1908-1961). De theorie is te herleiden tot gedachten van Edmund Husserl (1859-1938) en Martin Heidegger (h.6). Husserl introduceert een 'transcendentiaal bewustzijn' dat een contact mogelijk maakt met de dingen zelf en zonder afgesproken waarheden. Om iets echt waar te nemen, moet iemand op dat moment eigenlijk even alle vooronderstellingen opschorten, even tussen haakjes zetten. Diegene ziet dan bijvoorbeeld geen fiets, maar iets dat eruit ziet als een fiets (Van den Braembussche) (het voorbeeld van de fiets is niet van Husserl en de fiets kan bijvoorbeeld ook een ladder zijn).

Andere deskundigen menen dat sinds de uitvinding van het individu in de renaissance mensen naarstig zoeken naar een volgende manier om net zo een te zijn met hun omgeving als tijdens de middeleeuwen, toen, volgens later levenden, alle mensen de wereld ervoeren als teken en uitnodiging van een vermeend zeer betrokken god.

Weer andere deskundigen stellen dat halverwege de zeventiende eeuw die slopend interessante erfenis ontstaat van een onderscheid tussen subject en object: mensen en dingen waar mensen iets over kunnen zeggen.

Tevens bestaan vakgebieden (volgens sommigen uiteraard nog niet zo lang) waarin intensief waarnemen een stoornis heet. Die stoornis wordt meestal gezien als een stoornis van neurologische aard, of als hieraan verwant. Bijvoorbeeld de psycholoog Aleksandr R. Luria (1902-1977) wijdt een groot deel van zijn leven aan kenmerken van een ziekte-toestand van zeer gevoelige mensen met veel verbeeldingskracht, een hoog vermogen tot observeren en abstract denken en een grote drang een bepaald idee te verwezenlijken (Luria).

Vervolgens een ontdekking van de neuroloog Oliver Sacks (1933): hij maakt melding van de *idiots savants*. Dit zijn mensen die prestaties leveren die uitzonderlijk zijn en zinloos (Sacks).

En Temple Grandin (1947) -wereldwijd functioneren slachterijen die door haar ontwerp diervriendelijker zijn dan voorheen- schrijft, dat de meeste mensen informatie verwerken door conceptuele schema's te hanteren. Ze ervaren een gefilterde wereld en alleen wat reeds bestaat in een gegeneraliseerd concept dat zij in gedachten hebben (zie eerder in deze tekst o.a. John Armstrong). Mensen die autisten worden genoemd hebben een kapotte filter, een filter die anders werkt of ze hebben hem niet (Grandin).

Ernst Kris schrijft over het verschil tussen krabbels (tussendoor gemaakte schetsjes) van gezonde mensen en krabbels van mensen die zich verdedigen tegen schizofrenie (de meest algemene vorm van krankzinnigheid: gespletenheid in de persoonlijkheid en het geestesleven). Bij beiden heeft krabbelen (hier: tussendoor schetsjes maken) een helpende functie: in de krabbels zitten fantasieën en gedachten verborgen waarvan de krabbelaar (iemand die iets onbeholpen doet) zich wil bevrijden om zich vervolgens beter te kunnen concentreren. Bij de mensen die neigen naar schizofrenie werkt de productie tegen een dreigende ontreding: produceren herstelt.

Kris maakt een verschil tussen de krabbelende mensen door onderscheid te maken tussen de functies die de krabbels voor de maker hebben: in het leven van geesteszieken speelt het werk een grote rol, een gezond iemand geeft er weinig om. Bij de geesteszieken is bepaalde mate van ongeschondenheid bereikt wanneer werk zich ontwikkelt en een vaardigheid zich verbetert (Kris).

Leonardo da Vinci (h.4) zegt mogelijk iets dergelijks, namelijk dat creativiteit een symptoom is van ontevredenheid (Heumakers, 14-12-2007).

In een artikel over Franse romans over eten komt een verwante mening voor: hakken, snijden en roeren verdooft en ordent de geest en daarom geeft koken richting aan een persoon met verdriet, verdriet waarin die persoon zou verdrinken als hij het niet heel erg druk zou hebben (Dijkgraaf).

Amusant

Jean Baudrillard (h.3, h.4, h.5 en h.6) amuseert zich met weer een andere kijk op vormen. Hij schrijft dat het misschien juist de vormen zijn die de mensen opzoeken. Als voorbeeld gebruikt hij een onderzoek tussen een rat en een psycholoog: de rat vertelt hoe hij de psycholoog zo volmaakt heeft weten te conditioneren dat de man hem een stukje brood geeft, telkens als hij (de rat) de klep van zijn kooi omhoog duwt. Baudrillard stelt zich voor dat objecten in de wetenschap zich wreken en amuseren, doen alsof ze gehoorzamen aan de wetten van de fysica, omdat dat de waarnemer zoveel plezier doet (1983).

Hunebedjes

Chris Anderson (1961), hoofdredacteur van het internettijdschrift *Wired*, schrijft over veranderingen in de wereld door gebruik van het internet. Hij geeft een geschiedenis van handel en lijkt uit te gaan van de behoefte aan onder meer goederen en geld als oorzaak van menselijke interactie. De ontwikkelingen die hij schetst zijn echter ook herkenbaar voor iemand die economie ziet als bijvoorbeeld een gevolg van contacten tussen mensen en als een excuus daarvoor.

Anderson schrijft dat vroegere samenlevingen, gericht op landbouw en veeteelt, mensen binden aan een gebied en dat afstanden de groepen mensen scheiden. Door de geografische gebondenheid ontstaan zogeheten nicheculturen (niche: eigen terrein op de markt). Cultuurmenging, verspreiding van nieuwe ideeën en trends zijn beperkt omdat snel vervoer tussen de gebieden ontbreekt (gezien vanuit huidige maatstaven).

In de industriële samenleving aan het einde van de achttiende eeuw bestaan grote verkeersinfrastructuren en steden met een hoge bevolkingsdichtheid. De steden zijn (onder meer) transport- en overdrachtscentra en ze zijn belangrijk voor cultuurontwikkeling. Van het midden tot het einde van de negentiende eeuw nivelleert technologie die massacommunicatie mogelijk maakt de samenlevingen. Cultuur staat meer dan voorheen los van plaats en tijdstip en wordt grootschalig gedeeld. Een film draait bijvoorbeeld in meerdere steden in plaats van in twee, een krant komt bijvoorbeeld landelijk uit in plaats van lokaal en zo zijn nog veel meer voorbeelden te noemen. Iedereen praat over dezelfde actualiteiten en dat kenmerkt een zogeheten hitcultuur. In zo'n cultuur bepaalt een aanbod dat zich kenmerkt door weinig diversiteit per product iemands 'smalle' interesse. Geld wordt verdiend door veel van hetzelfde te verkopen (vrijwel elk 'subproduct' uit een geüniformeerde verzameling 'subproducten' wordt verkocht) (Anderson).

Tegenwoordig wordt er veel gekocht en verkocht via het internet. In tegenstelling tot dat van de 'hitcultuur' kenmerkt zich het aanbod op het internet juist door een enorme diversiteit per product. Geld wordt verdiend door van alles een beetje te verkopen (vrijwel elk 'subproduct' uit een enorme verzameling verschillende 'subproducten' wordt eenmaal of vaker verkocht). Het genoemde beetje wordt volgens Anderson en vakgenoten nooit nul, ze noemen dat 'de lange staart' (*the long tail*). De omstandigheid is te zien als een nichecultuur en ze wordt nu

(vooral) bepaald door interesse in plaats van door geografie. En de interesse schijnt immens te kunnen zijn, als mensen hun interessegebiedsgenoten maar vinden.

De nichecultuur van 'de lange staart' kent drie belangrijke (en sociaal-economisch al langer bekende) voorwaarden. Ten eerste: de beschikbaarheid van productiemiddelen. Verder zijn belangrijk een goed werkend distributiesysteem en de aansluiting van vraag en aanbod (hulp om de weg te vinden in de overweldigende hoeveelheid aan mogelijkheden) (Anderson).

Wel moeten mensen hun fixatie op hits afleren. Onder meer de uitspraak 'als het geen hit is, is het niet goed', is verleden tijd. Bovendien moeten mensen geen zekerheden willen hebben. *Wikipedia* bijvoorbeeld is de encyclopedie van waarschijnlijkheden. Het is de mening van een enorm grote groep mensen die zorgt voor een open systeem dat imperfect mag zijn in plaats van de mening van een select groepje dat controleert welke kennis algemeen geaccepteerde culturele kennis is (Anderson).

Ook is de manier van ervaren of consumeren van invloed: een tijdje geleden leidden bepaalde veranderingen in de wereld van muziek tot een bovenmatige stijging van muziekaankopen. Vanaf het moment dat luisteren naar muziek, voorheen slechts voorbehouden aan musici en hun publiek, mogelijk is voor iedereen met bijvoorbeeld een radio of platenspeler, stijgt de consumptie enorm. Juist de gemakkelijke beschikbaarheid zoals muziek op de radio tijdens het strijken, doet de interesse in muziek groeien: wanneer de hiërarchie is uitgebannen, wanneer het medium niet-competitief is, stijgt de consumptie (Anderson).

Consumptiestijging door gemakkelijke beschikbaarheid wordt door sommigen wel en door anderen niet goed ontvangen. Bijvoorbeeld Andy Warhol ziet het helemaal zitten dat mensen zijn films met een half oog bekijken terwijl ze intussen drie of vier andere dingen doen (Zwagerman).

Maar (onder anderen) de onder meer componist Elmer Schönberger (1950) stelt, dat veel mensen inmiddels sowieso luistervaardigheid missen. Vanwege het gebruik van muziekdragers als langspeelplaten trainen ze hun concentratievermogen minder dan voorheen. Muziek op een drager is immers zo opnieuw af te spelen. Schönberger ziet een soort belediging voor het product omdat het gedegradeerd kan worden tot gemakkelijk te negeren omgevingsversiering (Schönberger).

Ook bepalen veel mensen de afspeelvolgorde van muziek inmiddels zelf. Bijvoorbeeld door compactdiscs te programmeren in plaats van door langspeelplaten te draaien en door losse nummers van het internet te kopiëren en deze in een nieuw verband aan elkaar te 'plakken'. Zodoende verpesten zij wellicht de oorspronkelijke betekenis van de volgorde van de muziek.

Conclusie

Binnen hun eigen theoretische context kunnen theoretici een fictief mens ontwerpen (het is er meestal maar een). Ze hanteren die fictie om hun theorie mee vorm te geven (een model).

Vrijwel iedereen binnen elke theoretische context heeft een ander beeld van levende mensen.

Ook zullen de theoretici een bepaald fictief mens nooit zomaar verhuizen naar een systeem waar met een ander mensbeeld wordt gewerkt.

Buiten elke theoretische context kan de fictie iemands mentale vergelijkingsbasis zijn, bijvoorbeeld om het eigen gedrag of de eigen werkzaamheden mee te vergelijken (bovarysme).

Een voorbeeld van een fictief mens is de homo artifex (voorheen homo artistiekus), de kunstenaar. De kunstenaar is dus verzonnen en de fictie wordt gebruikt in kunst- en kunstenaarstheorieën (theorieën over kunst en over de kunstenaar).

Buiten de voornoemde theoretische context kan de kunstenaar, evenals andere fictieve mensen, voor iemand een mentale vergelijkingsbasis zijn om het eigen gedrag en/of de eigen werkzaamheden (gedeeltelijk) op af te stemmen (bovarysme). Iemand gaat dan te werk als de

kunstenaar, naar de grondgedachte (het gronddenkenbeeld) daarvan. De grondgedachte van de kunstenaar is: de mens die de wereld maximaal verbijzondert.

Soms ook worden eigenschappen of daden aan iemand toegewezen die daar weinig mee van doen heeft maar blijkbaar de pineut moet zijn. Aan dat gedrag ligt het zondebokmechanisme ten grondslag en dit mechanisme heeft een zuiverende functie voor diegenen die de zondebok aanwijzen. Zondebokken worden tegenwoordig meestal gehuisvest in een herkenbare omgeving of organisatorisch (voor elkaar of voor derden) herkenbaar gemaakt en ze worden zo veel mogelijk schijnbaar onder meer gesaneerd. Honderden jaren geleden was het meer gebruikelijk de bokken te elimineren of hen geclusterd te laten zwerven buiten bewoonde gebieden.

Zuiverend in de zin van geruststelling brengend zijn ook mythen. Mythen zijn verhalen die onder meer angst en onrust hanteerbaar houden of hanteerbaar maken. Daardoor zoeken mensen elkaar graag op en ontstaat een sociale band of blijft die behouden. Zo'n band tussen mensen verzorgt tevens een band tussen mensen en de wereld die hen omringt.

Behalve fictieve mensen en mythische verhalen bestaan er de verhalen die theorie worden genoemd, bijvoorbeeld de distinctietheorie uit het vakgebied sociologie. Deze theorie leert dat mensen elkaar opzoeken vanwege hun gezamenlijke interesses en dat groepjes zich van elkaar onderscheiden door interessegebieden te bestempelen als kenmerkend voor hun groep. Dit gedrag vindt plaats op verschillende schalen en is soms bedoeld ter instandhouding van een groep en soms om strategisch van groep te wisselen. Sommigen vermoeden dat de interessegebieden vooral interesse hebben in (groepjes) mensen en dat die interesse de gebieden bindt.

Een ander voorbeeld, ditmaal uit de vakgebieden economie en filosofie, is theoretisch gepuzzel met de paretiaanse liberaal. Dit leert dat het kan leiden tot een nadelige uitkomst voor alle betrokkenen wanneer individuele vrijheid van keuze en rekening houden met een ander (bemoeienis) worden toegepast als even belangrijke uitgangspunten. Keuzevrijheid belangrijker achten dan rekening houden met een ander, een hiërarchie aanbrengen, is een mogelijke 'oplossing'. Ook kan worden besloten om keuzen over rekening houden met een ander niet te forceren.

Tevens bestaan theorieën over waarneming. Veel daarvan stellen of suggereren dat mensen verschillend omgaan met hun omgeving, dat ze verschillende dingen waarnemen en geheel verschillende innerlijke levens ontwikkelen aan de hand van wat ze waarnemen. Mogelijk bepaalt ook de intensiteit van hun waarnemingen volgende waarnemingen en gedrag. Verscheidene condities maken, ontwikkelen, vervullen, cultiveren, elimineren enzovoort een behoefte aan waarnemen. De mogelijke oorzaken zijn waarschijnlijk meer afhankelijk van de behoeften van een mens of groep dan van zichzelf. Tegenwoordig wordt vermeend onvrijwillig intensief waarnemen meestal gezien als een verschijnsel van een neurologische stoornis.

Als laatste voorbeeld een (economisch georiënteerde) theorie over goederen en handel in 'de lange staart' van de markt, in het bijzonder via het internet. Deze theorie beschrijft een ontwikkeling richting een bestel met producten die zijn geproduceerd in een relatief kleine oplage en die worden verkocht aan relatief weinig geïnteresseerden, maar omdat er heel veel verschillende producten bestaan (waarvan er veel meermaals kunnen worden verkocht) wordt er (meer dan) voldoende geld verdiend. Belangrijke voorwaarden van het bestel zijn: de beschikbaarheid van productiemiddelen, een goed werkend distributiesysteem en een handige manier om de aansluiting tussen vraag en aanbod te bewerkstelligen.

8. FUNCTIES VAN KUNSTENAAR EN KUNSTWERK

Als: 140 vierkante centimeter betekenis (Van Dale).

Omschrijving van de functies

Toelichting

Uit de inhoud van de vorige hoofdstukken is de functie van de kunstenaar te formuleren. Deze functie is nogal veelomvattend en daarom heten onderdelen ervan in deze tekst eveneens 'functie' (in plaats van functieonderdelen).

De kunstenaar heeft veel verschillende functies en dit hoofdstuk gaat over een aantal daarvan. Geselecteerd zijn de functies die tegenwoordig vaak worden besproken binnen interessante systemen rond de kunstenaar en die blijken uit menselijk gedrag (h.2 t/m h.7).

Maar zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (onder *Fictieve mensen*) bestaat de kunstenaar helemaal niet. De kunstenaar, de homo artifex (voorheen homo artistiekus), is fictie. De grondgedachte van de fictie is: de mens die de wereld maximaal verbijzondert. En juist omdat de kunstenaar alles verbijzondert, kan hij niet bestaan: innerlijk en gedrag van de homo artifex zijn onverwezenlijkbaar.

In het 'echt' is de kunstenaar ten eerste een model dat wordt gebruikt in kunst- en kunstenaarstheorieën (theorieën over kunst en over de kunstenaar). Het model kan niet zomaar kan worden verhuisd naar een andere theoretische context en vrijwel iedereen die ermee werkt, houdt er persoonlijk een ander mensbeeld op na (h.7).

De tweede toepassing van de fictie is dat iemand (keer op keer) kan kiezen om (gedeeltelijk) te werk te gaan als de kunstenaar. De kunstenaar is voor diegene dan een mentale vergelijkingsbasis. Deze (gedeeltelijke) afstemming van gedrag en/of werkzaamheden op een denkbeeld heet bovarysme (h.7).

Om voornoemde keuze te vergemakkelijken of een gemaakte keuze of een geconstateerd feit te bespreken of erover te reflecteren, is het wellicht handig te weten welke zoal de functies van de kunstenaar zijn. Daarom geeft dit hoofdstuk acht kunstenaarsfuncties. Zoals geschreven komen ze voort uit de inhoud van de vorige hoofdstukken en passen ze bij wat er zoal over de kunstenaar wordt gezegd, geschreven enzovoort. Per kunstenaarsfunctie zijn aangegeven: de inhoud, de achtergrond en/of aanleiding en de locatie in deze tekst waar die zijn/is te vinden, enige kenmerken van de organisatie van de functie en indien van toepassing kenmerken van bijbehorend werk en soms ook trefwoorden over hoe ermee wordt omgegaan. Bij sommige functies betekent 'werk' eveneens verrichtingen. Elke functieomschrijving eindigt met een kenmerkende vooronderstelling (soms meer dan een).

De eerste en de zesde functie zijn intern onderscheiden in a en b.

Bij de tweede en bij de vierde functie hoort een verwante functie, respectievelijk 2' en 4'.

Binnen functie 6b zijn twee invalshoeken mogelijk, te weten 6b-i en 6b-ii.

1. Representeren

Een eerste functie van de (mentale vergelijkingsbasis) kunstenaar is representeren van vooral geruststelling (verderop 1a) of bijna onhanteerbaarheid (verderop 1b).

Vrijwel iedereen veruitwendigt gedachteconstructies over de werkelijkheid (h.2), maar mensen doen alsof dat niet zo is. Degene die deze eerstgenoemde kunstenaarsfunctie vervult heeft de verantwoordelijke taak op zich genomen om zijn innerlijke constructies over de werking van de wereld te uiten. De uitingen gaan voornamelijk over gemak (1a) en ongemak (1b). Dit biedt andere mensen de kans in het dagelijks leven relatief weinig te hoeven nadenken over de eigen omgang met de wereld en de hantering van gedachteconstructies over 'vertrouwd' en 'eng'. Als gevolg hiervan kenmerkt de organisatie van de functie zich door

een vrij helder onderscheid tussen categorieën zoals maker (aanbod) en toeschouwer (ontvangst).

Gezien de onderling afgesproken levensduur van mensen (h.4) moeten bijvoorbeeld toeschouwers selecteren wat zij willen bezoeken. Dit doen ze naar het schijnt vooral vanuit hun interesse in mogelijk waar te nemen werk en vanuit geformuleerde en te hanteren waardeoordelen. Sommigen hanteren de mate waarin iets hen bijvoorbeeld ontroert of verwart als criterium. Anderen selecteren op een mate van bijvoorbeeld ontdekking of herkenning van in het bijzonder vormen, tijdsbeelden, systemen, nieuwe en oude betekenissen, eenvoud en ongekende emoties.

1a. Geruststelling representeren

Een eerste invulling van de eerstgenoemde kunstenaarsfunctie is geruststelling representeren, bijvoorbeeld door hanteerbare schoonheid en geruststellende viezigheid te tonen.

Zoals toegelicht in (o.a.) hoofdstuk 4 (*Unox*) hebben vrijwel alle mensen behoefte aan geruststellende goederen, ideeën enzovoort. Ze bieden hun vooral gemoedsrust, troost en hoop. Degene die deze kunstenaarsfunctie vervult maakt die bijzondere en geruststellende elementen (werken) en evenzogoed stelt een tevreden bezoeker de maker gerust.

De organisatie van deze functie kenmerkt zich, behalve door de genoemde duidelijke categorieën zoals maker en toeschouwer, vooral door een enorme verscheidenheid in plaats en tijd van tonen. Een presentatieruimte is bijvoorbeeld een museum of een universiteitszaal. Ook kan ze onoverdekt zijn en/of onafgesloten zoals een straat of een galerij (gaanderij). Onder meer de zogeheten tentoonstellingen en symposia duren kort, langer dan kort en lang tot zeer lang.

De waardeoordelen die bijvoorbeeld een toeschouwer (toehoorder, beschouwer) hanteert zijn onder meer of een werk voldoende emotioneert, of het lijkt op iets uit het eigen leven en of de zogeheten inhoud past bij de eigen interesses.

Geruststellend werk is duidelijk herkenbaar als een bijzonder werk; het staat bijvoorbeeld op een sokkel en/of het heeft een bijzondere naam. Het is vooral helder en vormvast: het houdt helemaal geen verband met de waarneembare werkelijkheid (abstract) of het is hiervan juist een nabootsing (figuratief). Soms is een werk 'teruggebracht tot het uiterste'. Dit wil zeggen: zeer eenvoudige vormen en grote vlakken, gemaakt met veel aandacht voor de relatie van het werk met zijn omgeving (minimalistisch). Soms geeft een werk juist een relatief uitgebreid verslag ergens van (verhalend). Ook een werk dat alleen in gedachten bestaat (conceptueel werk: een goed idee is een heel werk) inclusief de waarneembare resten daarvan (zoals een nota), valt onder geruststellend werk (o.a. h.4 onder *Kwaliteit* en onder *Conclusie*).

Bij de geruststellende invulling van de eerstgenoemde functie van de kunstenaar hoort (o.m.) de vooronderstelling dat het leven zin heeft.

1b. Bijna onhanteerbaarheid representeren

Een andere invulling van de eerstgenoemde functie is bijna onhanteerbaarheid tonen. Vooral met bijzonder werk (inclusief verrichtingen) dat andermans verzwegen behoeften uitlokt en dat eerder afgesproken grenzen kietelt of tart.

Zoals toegelicht in (vooral) hoofdstuk 5 (*Kogelvis*) hebben vrijwel alle mensen behoefte aan de schijn van overweldiging. Ze bezoeken graag het randje van onhanteerbaarheid en de meesten doen dat het liefst in een veilige omgeving omdat ze dan zelf niet hoeven te handelen (de esthetische illusie van Ernst Kris, h.3). De beleving leidt ze af van hun problemen (ze hoeven zich er niet voor te schamen dat ze niet ingrijpen of dat ze in een situatie eerder in hun

leven niet hebben ingegrepen) en ze stimuleert hun fantasie. Vanwege dit tweede hebben eigenlijk alleen kinderen er in een toekomstige en gelijkwaardige situatie soms baat bij. Een innerlijke ervaring die voelt als bevrijdend en reinigend, is mooi meegenomen (een zogeheten catharsis).

Degene die deze kunstenaarsfunctie aanneemt wil inderdaad vaak graag iets teweegbrengen bij anderen en hij maakt de daarvoor benodigde en mogelijk helende zogeheten grens- en overgangsgebieden. Zijn wil wordt gecultiveerd door in het bijzonder de medemens die weigert zelf te modderen, door collega's die trots zijn op hun maatschappelijke status en door de eigen wens een rol te hebben.

Onuitgesproken in de constructie is de overtuiging dat de behoefte aan bijna onhanteerbaarheid altijd blijft bestaan.

Behalve door de genoemde duidelijke categorieën zoals maker en toeschouwer kenmerkt de organisatie van deze functie zich, eveneens al genoemd, door veilige en daarom vooral afgebakende en controleerbare locaties: een ruimte is herkenbaar als een bijzondere ruimte waarin de behoefte aan bijvoorbeeld extreme zuiverheid, verrotting en transformatie mag bestaan. Bijkomend voordeel is dat de maatschappelijk meestal ongeaccepteerde behoefte aan vreselijke dingen eigenlijk onzichtbaar blijft, omdat de vervulpogingen plaatsvinden binnen een geaccepteerde context. Onder meer de zogeheten *happenings* duren meestal niet lang want loslaten, aanvaarden, opgaan in enzovoort is zwaar werk.

De waardeoordelen die bijvoorbeeld een bezoeker hanteert zijn vooral of een werk hem voldoende overweldigt en overtuigt en anders of het hem voldoende verontrust en verwart.

Bijna onhanteerbaar werk (inclusief verrichtingen) is vaak redelijk figuratief (de enge wereld is voldoende herkenbaar) en tegenwoordig schijnt werk dat eruitziet als afval (rotzooi, *trashy*) bij velen zeer geliefd te zijn.

Bij deze tweede en grensgebonden invulling van de eerstgenoemde kunstenaarsfunctie hoort (o.m.) de vooronderstelling dat het leven altijd meer heeft te bieden dan het vandaag biedt.

2. Verlossen

Een tweede functie van de kunstenaar is mensen verlossen van functie- en (of) doelgerichtheid door ze het gevoel te geven even in de nutteloosheid te zijn.

Zoals toegelicht in (vooral) hoofdstuk 6 (*De fictie van functie*) is het voor veel mensen noodzakelijk een relatief serieus functie- en doelgericht leven te leiden, maar is regelmatig (geestelijk) af- en verdwalen (*reverie* volgens John Armstrong, mijmeren) ook van belang. Mensen koppelen hun handelingen en waarnemingen innerlijk vaak, en vaak juist vanwege hun functie- en doelgerichtheid, behoorlijk snel aan (onder meer) een (reeds bekend) idee, een gehanteerde overtuiging of een vertrouwde bezigheid. Voorbeelden zijn: de betekenis van een vorm of een patroon, de bedoeling van iets en een levensdoel. Tussentijds pauzeren blijkt moeilijk, maar is dus wel van belang. 'Nutteloze' werken (inclusief verrichtingen) opzoeken kan voelen als dwalen in een zinloos leven en vandaar wellicht uitspraken als: '(...) dit werk tilt je uit boven de realiteit van alledag, het geeft glans aan het leven' (vrij naar Ronald Plasterk, BK-informatie).

Een bijzonder en 'nutteloos' werk biedt een bezoeker een gang uit de wereld van middelen met hun doelen en oorzaken met bijbehorende gevolgen. Daarom biedt zo'n werk een gang uit de wereld van tijd. Het is dus een ontsnappingsmiddel, het verleidt tot dwalen. Een bezoeker, die het straks weer druk heeft, dwaalt tijdelijk met zo'n middel mee.

De organisatorische kenmerken van deze functie lijken op die van de functie representeren (1): duidelijke categorieën en herkenbare locaties. Een overzichtelijke context maakt een

ontsnapping namelijk te plannen: het georganiseerde overzicht zet een omstandigheid schijnbaar stil en juist door de tijd af te bakenen en als het ware stil te zetten, kan eraan worden ontsnapt.

Inherent aan de gewenste 'nutteloosheid' is dat degene die deze functie vervult vaak een nutteloos leven leidt. Bovendien wordt hij bezocht door iemand met vrije tijd die mogelijk iets koopt met geld dat 'over' is.

Verlossend werk doet veelal vooral heel nutteloos aan: de meest gebruikelijke manier om nutteloosheid te tonen is met nutteloos lijkend werk. Een werk met bijvoorbeeld een herkenbare (toegeschreven) functie wekt immers verwarring. Laatstgenoemde werk moet decoratie, design, meubel, prothese, laboratorium, oorlog enzovoort heten en een maker heet bijvoorbeeld topkok, manager of chirurg. Verder doet verlossend werk meestal wat abstract aan (maar minder abstract dan geruststellend werk, 1a). Het wordt soms heel gepast tijdloos genoemd en gezegd wordt dat het vaak langzaam wordt opgenomen in de maatschappij.

Bij de vermeend loze functie horen (o.m.) de vooronderstellingen dat er een dagelijks of alledaags leven bestaat, dat het leven soms zwaar is en dat verlichting is te vinden in ontsnapping.

2' Sociale cohesie verzorgen

Verwant aan de functie verlossen is de functie: zorgen voor sociale cohesie (tussen mensen).

Volgens sommigen is het een probleem dat veel mensen hun contact met andere mensen voornamelijk vertalen naar persoonlijk nut, waarbij zij vinden dat zo'n probleem moet worden opgelost. Onder meer met bijzondere werken kunnen mensen ertoe worden verleid een ander spontaan aandacht te geven.

De organisatie van deze functie is veelal gericht op bepaalde mensen en meestal in handen van een vermeend gulle opdrachtgever. Presentatie van een werk gaat vaak samen met bijvoorbeeld een vrolijk artikel in de (lokale) krant (vergelijk verderop: kunstenaarsfunctie 4').

Cohesie uitlokkend werk lijkt op verlossend werk (2). Een extra kenmerk is dat het vaak vriendelijk en uitnodigend aandoet.

3. Deelnemen als zonderling (voorheen bekend als: de zondebok zijn)

Een derde functie van de kunstenaar is als zonderling deelnemen aan een samenleving: zich laten uitsluiten (vroeger), insluiten en/of opvoeden (tegenwoordig).

Zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (onder *De zondebok*) wijzen mensen vaak zonderlingen aan als zondebok. Zo houden zij de sociale band stevig binnen de numeriek grootste groep in hun samenleving. Degene die deze kunstenaarsfunctie vervult is de aangewezen zonderling en volgens het zondebokmechanisme erkent hij de eigen excentriciteit. Vrijwel iedere excentriekeling laat zich tegenwoordig meer insluiten en/of schijnbaar opvoeden dan uitsluiten, maar de rol is dezelfde als vroeger (h.4 onder *Integratiegarantie*).

Bijvoorbeeld de zogeheten broedplaatsen en de eventueel gesponsorde toegankelijke festiviteiten van een collectief of een rockbitch bieden een samenleving een ruimte voor de uiting van vrees en afschuw en verering en ontzag. De zonderling(en) en eventueel zonderling werk kan (kunnen) veilig worden geobserveerd. Hij (*Ze*) is (*zijn*) zich er terdege van bewust dat de middeleeuwse mensenmix voorbij is en dat afzondering -vanwege het planologisch vrijwel volledig voorbestemde Nederland- veelal emigreren betekent. Andermans nieuwsgierigheid cultiveren is dus het enige alternatief.

De organisatie van deze functie richt zich op controleerbare deelname (door degene die deze kunstenaarsfunctie heeft aangenomen) aan de bezigheden van de numeriek grootste groep in

de betreffende samenleving. Bijzonder karakteristiek voor deze groep schijnt te zijn hun economische zelfstandigheid in onderling zeer creatieve bevruchting (creativeclass.org en csdenhaag.nl).

Toezichthouder is vaak een subsidiërende gemeente, een organisatie die wordt gefinancierd door een ministerie en soms een slimme marketeer. Het toezicht is vooral administratief. Zo financiert een organisatie als Kunstenaars & CO de verzameling van statistische informatie over haar doelgroep en na analyse ontstaan conclusies en doelstellingen zoals een zelfstandig inkomen en groei van de vraag naar mensen die deze derde kunstenaarsfunctie vervullen (vrij naar BK-informatie, 2008-1). Tegen een gepaste betaling helpt een organisatie haar doelgroep soms om de belangrijkste doelstellingen enigszins te behalen.

Zonderling werk kan lijken op bijna onhanteerbaar werk (1b: enigszins figuratief en rotzooi). Maar eigenlijk hoeft een zonderling niks te maken omdat de aanwezigheidsbereidheid en de pogingen tot deelname aan de meest gebruikelijke bezigheden in de betreffende samenleving belangrijker zijn dan de productie van werk.

De deelname zorgt er meestal voor dat degene die deze functie vervult veel documenten met een omschrijving van mogelijk te maken werk produceert. Bijzondere stukken zoals de zogeheten aanvraagformulieren maken bestudering door derden van afwezig werk dus wel mogelijk.

Bij deze kunstenaarsfunctie horen (o.m.) de vooronderstellingen dat de mens van nature nieuwsgierig is en dat veel mensen andermans nieuwsgierigheid nodig hebben voor de ontluiking van die van zichzelf.

4. Mythen brengen

Een vierde functie van de kunstenaar is mythen brengen.

Zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (onder *Vertrouwen*) hebben de meeste mensen woorden zonder eigenaar nodig, anonieme woorden, om elkaar te kunnen vertrouwen en als gevolg hiervan de wereld. Degene die deze kunstenaarsfunctie uitoefent brengt die woorden: zijn bijzondere werk (inclusief verrichtingen) nodigt mensen uit hun omgeving te vertrouwen. De functie is een sociale, maar de invulling is veelzijdig en van te voren zeer onbenoemd (i.t.t. kunstenaarsfuncties 2' en verderop 4').

De organisatie van deze functie is veelal onzichtbaar en kleinschalig. Onzichtbaar omdat de mythe alleen effect heeft als niemand er verantwoordelijk voor is. Degene die deze kunstenaarsfunctie vervult moet dus vrijwel anoniem zijn. Hij spreekt wel over zijn werk, maar meestal alleen ter vermaak en maximaal toegelicht door middel van bijvoorbeeld een schetsje. Dit leidt soms tot mede-anonymi die de mythe verspreiden op andere tijdstippen en locaties. De organisatie is kleinschalig omdat de functie veelal gefinancierd moet worden door derden die weinig serieuze uitleg vragen en zonder overleg hun eigen vertrouwen kunnen vertrouwen.

Anoniem werk is vaak weinig veranderlijk, enigszins onduidelijk en multi-interpretabel. Net als verlossend werk (2) wordt het soms tijdloos genoemd en wordt ervan gezegd dat het vaak langzaam wordt opgenomen in de maatschappij. Maar andersom kan ook: het werk lijkt plotseling te zijn ontstaan en het wordt direct gesignaleerd.

Bij de vertrouwenwekkende functie horen (o.m.) de vooronderstellingen dat degene die deze functie vervult 'goede' en 'slechte' mythen kan onderscheiden en dat hij de goede kiest.

4' Intermenselijke banden smeden

Verwant aan de functie mythen brengen is de functie: smeden en versterken van benoemde intermenselijke banden, bijvoorbeeld de vertrouwelijke omgang tussen collega's.

Zoals geschreven (o.a. in h.6) selecteren veel mensen hun contact met andere mensen ten bate van de realisatie van hun eigen doelen. Wederom kunnen zij met bijzondere werken worden verleid een ander spontaan aandacht te geven.

De organisatie van deze functie lijkt op de organisatie van de functie sociale cohesie verzorgen (2'). Maar door de context van de mythe is degene die deze kunstenaarsfunctie uitvoert anoniem, althans, voor de beoogde personen, niet voor de opdrachtgever.

Intermenselijke banden smedend werk doet, net als verlossend werk (2), vaak nutteloos aan en daarbij lijkt het meestal wat abstract. Verder is het vaak, net als anoniem werk (4), weinig veranderlijk, enigszins onduidelijk en multi-interpretabel. Ook wordt het soms tijdloos genoemd: het hangt bijvoorbeeld nog lang in de kantine en/of er wordt jaren later nog steeds over gesproken. Ten slotte doet het vaak vriendelijk en uitnodigend aan, net als werk dat moet zorgen voor sociale cohesie (2').

5. Faciliteren

Een vijfde functie van de kunstenaar is faciliteren (voorzieningen aanbieden), in dit geval voorzieningen die mensen nodig hebben om een groepsgevoel te ervaren.

Zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (onder *De distinctietheorie*) hanteren vrijwel alle mensen bepaalde kapitalen (economisch, cultureel, sociaal, symbolisch en linguïstisch) om zich te kunnen bewegen binnen een bepaalde groep in een samenleving. Vooral bijzonder werk (inclusief verrichtingen) leent zich er uitermate goed voor om gemeenschappelijk kapitaal, bijvoorbeeld taalvaardigheid, kenbaar te maken en te laten voortbestaan. Het betreffende werk kan de gemeenschappelijke gewoonten binnen een groep (de habitus) bijvoorbeeld ontwikkelen. (Maar het kan ze ook ontmaskeren en/of verpesten. Oordelen uitspreken over een werk is immers een vorm van kapitaal hanteren en daarom tekenend voor iemands vermogen. Zodoende verduidelijken meningsverschillen de verhoudingen binnen een groep (de verdeling van kapitaal).)

Degene die deze kunstenaarsfunctie vervult en met zijn werk een groepsgevoel mogelijk maakt hanteert zijn kapitaal in ongeveer dezelfde mate als de groep die het werk bespreekt en hij heeft ongeveer dezelfde gewoonten (of wenst zichzelf die toe). Ook kan het zijn dat hij juist door een groep wordt opgezocht vanwege zijn bijzondere en aantrekkelijke gewoonten.

Deze functie is, evenals de functie mythen brengen (4), sociaal georiënteerd. De bekendheid van de maker is nu echter zeer gewenst in plaats van vrijwel verboden. De facilitator is meestal te herkennen aan zijn soepele omgangsvormen binnen het betreffende netwerk. De gemeenschappelijke interesses binnen een groep zijn vaak ook andere onderwerpen dan het onderhavige werk, bijvoorbeeld wijn en blote vrouwen.

Groepsgebonden werk heeft meestal goed bespreekbare vormen, veelal relatief eenduidig te benoemen originele kenmerken en deze verhouden zich meestal prima tot de beknopte samenvatting van gangbare theoretische bespiegelingen. Mogelijke toelichting op een werk bevat soms wat vage taal en interessante bemoedigende woorden.

Bij de gezellige functie horen (o.m.) de vooronderstellingen dat 'ons soort mensen' bestaat en dat de mens een groepsdier is.

6. Maximaliseren

Een zesde functie van de kunstenaar is een gemaximaliseerd (oordeels)vermogen uiten. De werken (inclusief verrichtingen) die hieruit volgen zijn bij voorkeur toegankelijk: ze hebben iets dat een toeschouwer doet besluiten interesse te tonen.

Wanneer in een vroeg stadium wordt besloten toegankelijk werk te maken, kan de meest gunstige situatie worden bereikt (verderop 6a).

Wanneer de mate van toegankelijkheid van een werk op de tweede plaats wordt gezet of over wordt gelaten aan een (nu nog onbekende) toekomstige omstandigheid, kan eveneens een – alleen misschien niet de meest- gunstige situatie worden bereikt (verderop 6b).

Degene die deze kunstenaarsfunctie vervult is (onder meer) compromisloos, onafhankelijk, vrijgevochten, autonoom en gevaarlijk en houdt de organisatie vaak in eigen handen. Soms wordt hij geholpen door anderen in ruil voor bijvoorbeeld geld, een bruikbare referentie, werkervaring, gemoedsrust, gezelligheid en/of niets.

Gemaximaliseerd werk is –op z'n minst voor degene die het heeft gemaakt- kwalitatief hoogwaardig, maar wat die hoogwaardigheid kenmerkt is ondefinieerbaar. Een poging daartoe is vooral leerzaam, interessant, onderhoudend en wellicht mogelijk bij een specifiek werk en op een bepaald tijdstip, maar geconstateerde kenmerken zijn ontoepasbaar als vergelijkingsmateriaal voor de productie en/of de beoordeling van volgend werk en voor de beoordeling van het betreffende werk op een ander moment (h.5 onder *Kwaliteit* en onder *Conclusie*).

6a. Het optimum bereiken

De eerste invulling van functie maximaliseren is een gemaximaliseerd (oordeels)vermogen uiten in een bijzonder werk en gelijktijdig streven naar een (bijzonder) hoge mate van toegankelijkheid daarvan.

Zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (onder *De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal*) kunnen mensen kiezen om te streven naar een situatie waarin niemand erop achteruitgaat wanneer ten minste één iemand erop vooruitgaat.

Degene die de eerste invulling van de zesde kunstenaarsfunctie vervult heeft gekozen zowel een gemaximaliseerd (oordeels)vermogen te uiten als een toegankelijk werk te leveren. Om het optimum, de meest gunstige situatie, te bereiken werkt diegene daarom continu als het ware switchend tussen twee tijden, namelijk tussen de tegenwoordige tijd en de toekomstige. Hij concentreert zich regelmatig op datgene waar hij gedurende een bepaalde periode aan werkt, maar hij gaat in gedachten ook vaak naar de toekomst, omdat zijn werk dan door derden wordt bezocht.

Zoals geschreven is de organisatie van deze functie meestal in handen van de maximaliserende persoon zelf en gezien de hoge maatschappelijke ambities inderdaad vaak geholpen door anderen. De maximalisatie kan resulteren in een publiek zeer bekend en tegenwoordig dus succesvol genoemd persoon en een op grote schaal gewaardeerd werk. Het past immers (onder meer) bij de vele (mogelijk voorheen latente) verwachtingen en interesses van derden, die opvallend genoeg al lang bij de maker bekend waren.

Optimaal werk is tegenwoordig vaak fors en flink (een tijd- en plaatsgebonden constatering). Het staat (vindt plaats) bijvoorbeeld in grote musea of op immense gebouwen en het is behoorlijk duur. Indien het te koop is moet een particulier dus veel geld hebben waarmee hij het kan kopen en een groot huis om het aan anderen te kunnen laten zien. Optimaal werk wordt vaak besproken in bijvoorbeeld tijdschriften en speciale bijlagen van landelijke kranten. Opmerkingen van de betreffende maker(s) zijn dan omlijst met redactionele woorden zoals de jonge leeftijd, de lange loopbaan en de bijzondere -bij voorkeur internationale- prestaties. Vooral uitgeverijen richten zich ook graag op dit werk.

Iemand die het optimum haalbaar acht vooronderstelt dat vooral de verwachtingen en de interesses van derden bijtijds bekend zijn en dat controle over beslissingen mogelijk is.

6b. Het aptimum bereiken

Aptimum: gunstige situatie, bepalende factoren zijn van te voren onbekend (Henriëtte Ford); aptus: passend, geschikt (Wolters).

De tweede invulling van de functie maximaliseren is eveneens een gemaximaliseerd (oordeels)vermogen uiten in een bijzonder werk, maar streven naar een hoge mate van toegankelijkheid krijgt minder of geen aandacht. In het bijzonder omdat voornamelijk ‘forenzen’ tussen nu en ooit door de meesten die deze functie uitoefenen als vervelend wordt beoordeeld.

Zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (eveneens onder *De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal*) kan ten eerste worden gekozen een hiërarchie aan te brengen tussen streven naar een gemaximaliseerd (oordeels)vermogen en een hoge mate van toegankelijkheid. In navolging op de liberale overtuiging van Amartya Sen (h.7) worden dan wel keuzen over toegankelijkheid gemaakt, maar volgen deze de keuzen die volgen uit het eigen oordeel (6b-i).

In navolging op de filosofisch geënte mening van Marjolijn Februari (h.7) kan degene die deze kunstenaarsfunctie uitoefent ook kiezen om op een andere manier te werk te gaan; dan besluit hij om de toegankelijkheid van een werk over te laten aan een voorlopig onbenoemde en onbekende mate van culturele gepastheid (6b-ii).

Ook deze maximaliserende persoon houdt de organisatie vaak in eigen handen, maar gezien de andersoortige ambities en de onduidelijke toekomst wordt hij nu vrijwel niet geassisteerd.

Aptimaal werk lijkt op optimaal werk (6a) en bevindt zich in gelijkende omstandigheden, maar het tegenovergestelde of iets heel anders kan ook.

[Zichtbaarheid]

Iemands keuze om een werk toegankelijk te maken krijgt wellicht een bijmaakje wanneer toegankelijkheid zichtbaarheid vooronderstelt en ze gekoppeld wordt aan *Het Panopticum* (1791) van de filosoof Jeremy Bentham (*panoptès* is Grieks voor ‘allesziend’). Michel Foucault (h.3 en h.4) gebruikt voornoemde tekst als uitgangspunt voor zijn analyse van macht en hij concludeert dat wanneer mensen zich zichtbaar maken zij zelf bijdragen aan de instandhouding van een machtsverhouding. Zichtbaarheid maakt beheersbaar en volgens Foucault moeten tegenwoordig vooral de onderworpen groepen zichtbaar zijn en ‘meedoen’ (participeren) (Achterhuis).

Streven naar een zichtbaar werk en meedoen met de hedendaags gebruikelijke koppeling tussen maker en werk zijn dus (onder meer) iemands eigen bijdragen aan de instandhouding van een bestaande machtsverhouding die dus waarschijnlijk wordt ervaren als prettig, juist en zinvol.

7. Theorieën over waarneming bevestigen

Een zevende functie van de kunstenaar is theorieën over waarneming bevestigen.

Zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (onder *Zintuiglijke slavernij*) kent elke tijd passende theorieën over waarneming en de meeste theoretici vinden intensief waarnemende mensen zeer interessant. De (voorondersteld intensief waarnemende) kunstenaar is een van de weinigen die redelijk tot zeer positief in de verschillende theorieën voorkomt.

Tegenwoordig wordt intensief waarnemen veelal gezien als een moeilijk te beheersen symptoom van een neurologische aandoening (h.7). Een storing in de sensorische zenuwen van degene die deze kunstenaarsfunctie vervult maakt hem tot een ‘materiofiel’ die zijn bijzonder intensieve zintuiglijke omgang met bijvoorbeeld licht, belendende ruimten, structuren, stromen, atomen, kleuren, lay-out, lettercombinaties, klank, geur, cijfers,

inrichting en reliëf koestert, juist wel onder controle heeft en deze plaatst binnen een passende maatschappelijk geaccepteerde context.

Organisatie van deze functie is vrijwel onnodig omdat een (beheerste) zenuwziekte voldoende enthousiasmeert. Een werkwijze is eigenlijk alleen te doorgronden door een neuroloog en door degene die deze functie vervult.

Neurologisch werk (inclusief verrichtingen) is te herkennen aan een (voorondersteld als herkenbaar) zorgvuldig materiaalgebruik en een (voorondersteld als herkenbare) zorgvuldige afwerking. Het werk is zeer materieel of juist bijna immaterieel. Dit tweede omdat na een immense hoeveelheid afwegingen vaak weinig te kiezen overblijft.

Bij de intensieve functie horen (o.m.) de vooronderstellingen dat vorm en tegenvorm permanent samenwerken, dat deze immanentie goed is voor het welzijn van maker en werk, dat een ander de relaties in een toekomst herkent en dat die persoon baat heeft bij een bezoek aan de resultaten van andermans zorg voor materie.

Het werk wilde dat

Sommige neuropaten spreken over ‘het werk dat de leiding neemt’ en de maker die deze leiding moet ‘durven volgen’. De vervulde wens van de maker om even niks te willen of in te gaan op de uitnodiging van de verliefde tijd, wordt toegewezen aan de vermeend aanwezige exhibitionistische neiging van bijvoorbeeld een ding. Dit zichzelf ventend en amuserend gedrag wordt veelal gezien als goedaardig en soms zelfs als magisch en als vereist voor echt bijzonder werk.

8. Produceren voor ‘de lange staart’

Een achtste functie van de kunstenaar, en in deze tekst de laatste, is produceren voor ‘de lange staart’ van de markt (*the long tail*).

Zoals toegelicht in hoofdstuk 7 (onder *Hunebedjes*) is volgens recente economische theorieën vrijwel iedereen in potentie producent en is er altijd wel iemand die een aangeboden product kwalitatief passend vindt. Ideeën over een beperkte hoeveelheid bijzondere dingen of een beperkte groep mensen die bijzondere dingen kan maken, zijn achterhaald. Dit betekent dat velen met plezier kunnen gaan produceren en omdat er altijd wel iemand is met eenzelfde interesse kan het resultaat bestaan, in piepkleine bekendheid.

Of een product met volle aandacht moet worden genoten of zijdelings geconsumeerd, daarover zijn de meningen verdeeld en besluiten hierover zijn meestal mede afhankelijk van de mate waarin relatief grootschalige productie mogelijk is.

Degene die deze kunstenaarsfunctie vervult organiseert zijn functie veelal zelf. Mogelijk in samenwerking met andere ondernemers die een bepaald deel van de organisatie en/of van te leveren werk verzorgen, bijvoorbeeld de vindbaarheid van productinformatie op het internet. De functie vereist immers een zekere mate van handigheid met het internet aangezien ‘de lange staart’ vooral vanwege deze digitale omgeving kan bestaan.

De producent maakt ‘hunebedjes’ (bijzondere goederen) die terechtkomen in de enorme verzameling goederen die zijn geproduceerd in een relatief kleine oplage en die digitaal kunnen worden opgeslagen of waarover via het internet kan worden gecommuniceerd.

Digitaal beperkt werk kan van alles zijn en opslagmogelijkheden zijn de meest bepalende factoren. Op dit moment bestaat ‘de lange staart’ dan ook voornamelijk uit muziek en videobeelden. De markt van digitaal werk is nu dus aanzienlijk groter dan de markt van stoffelijk werk en acties (diensten, optredens). Deze is immers gebonden aan materie en locatie. Maar volgens velen is in elk geval stoffelijk werk binnenkort ook digitaal op te slaan

en kan een koper het thuis printen met een printer die dat doet naar drie dimensies (deze zijn nu nog relatief duur en vaak te groot voor thuisgebruik).

Bij de productieve functie horen (o.m.) de vooronderstellingen dat niemand uniek is en/of iedereen bijzonder, dat economische betrekkingen noodzakelijk zijn en onoverkomelijk, dat zowel economische zelfstandigheid als marktgerichte arbeid adelt en dat iedereen het geldgebonden deel van het eigen leven moet en kan dekken.

Conclusie

De kunstenaar bestaat niet. De kunstenaar, de homo artifex (voorheen homo artistiekus), is ten eerste een model dat wordt gebruikt in kunst- en kunstenaarstheorieën. Ten tweede kan de kunstenaar een mentale vergelijkingsbasis zijn om naar te werk te gaan (bovarysme). Te werk gaan als de kunstenaar kan door een kunstenaarsfunctie te vervullen.

De kunstenaar heeft immers veel verschillende functies en iedereen kan er (keer op keer) een uitkiezen en deze (tijdelijk) uitoefenen (de mogelijkheid van combinaties staat vermeld in h.9). Om die keuze te vergemakkelijken of een –al dan niet bewust- gemaakte keuze te bespreken of erover te reflecteren, is het wellicht handig te weten welke zoal de functies van de kunstenaar zijn. Onder meer uit eerdere hoofdstukken in deze tekst zijn alvast acht verschillende kunstenaarsfuncties geselecteerd. Die functies zijn: representeren van geruststelling of de nabijheid van onhanteerbaarheid, verlossen, de zonderling uithangen (voorheen bekend als: de zondebok zijn), mythen brengen, een groepsgevoel mogelijk maken (faciliteren), een gemaximaliseerd (oordeels)vermogen uiten, theorieën over waarneming bevestigen en produceren voor ‘de lange staart’ van de markt. Bij elke functie zijn kenmerken te noemen van de organisatie van de functie en van eventueel werk dat, indien aanwezig, van heel makkelijk tot erg moeilijk waarneembaar is (bij vrijwel alle functies is werk inclusief verrichtingen).

9. HATSJEKIDEE

Henriëtte Ford: fictie die wordt gehanteerd in een kunstenaarstheorie over tektonische, patafysische, 'apolaire' en 'agaperosynchrone' productie (productie onder meer wisselend van stof, omvang, snelheid, realiteitsgehalte en richting en gewenst vanwege de aanwezigheid); hatsjekidee: aan de slag (Henriëtte Ford).

Toekomst

Oriëntatiestructuur

De kunstenaar, de mens die de wereld maximaal verbijzondert, kan vrijwel alles, maar omdat hij niet bestaat, gebeurt er niks (h.7 onder *Fictieve mensen*).

Een levend mens kan gelukkig ook veel en door van alles te onderscheiden en door te kiezen gebeurt er in elk geval iets (h.4 onder *Tijd* en onder *Selecteren*).

Iemand kan bijvoorbeeld (en vooral onder meer) een kunstenaarsfunctie uitoefenen (h.8). De functies van de kunstenaar zijn door vrijwel iedereen te vervullen en ze zijn niet gebonden aan kunst- en kunstenaarstheorieën. Ze zijn gebonden aan het feit dat mensen ertoe genoodzaakt blijken (lijken, schijnen) te zijn hun leven in te vullen. Degene die een kunstenaarsfunctie vervult gebruikt de kunstenaar als mentale vergelijkingsbasis en gaat als de kunstenaar te werk (h.7 onder *Bovarysme*).

De verzameling kunstenaarsfuncties in hoofdstuk 8 is te zien als een oriëntatiestructuur (ofschoon het een substructuur is) en deze kan ten eerste worden gebruikt om de eigen positie ten opzichte van de genoemde functies te bepalen (h.4 onder *Organisatie*). Bijvoorbeeld omdat iemand de eigen werkwijze –in welke context dan ook- en geleverd werk (inclusief verrichtingen) wil benoemen, veranderen en/of wil bespreken met derden. Degene die de kenmerken van een bepaalde functie richting de 100% in het eigen werk of in de eigen organisatie herkent of wenst, kan werk en werkwijze met diezelfde functieomschrijving vergelijken.

Andersom kan natuurlijk ook. Iemand die vindt dat een bepaalde functie vervuld moet worden, bijvoorbeeld gezien 'het algemeen belang', kan dit zelf verzorgen door die functie aan te nemen. Dit is een tweede mogelijke toepassing van de structuur.

Omdat in de structuur geen sterk afgebakende categorieën bestaan kan ze, ten derde, ook worden gebruikt om (kenmerken van) verschillende functies te combineren (h.4). Zo ligt voor iedereen een geschikte kunstenaarsfunctieomschrijving binnen bereik.

Gezien voorgaande is de structuur door velen te gebruiken als een middel om positie en/of een uitgangspunt te bepalen. Ze is ook weer te geven in een schema. Dan ontstaat de volgende grafische voorstelling:

Schema kunstenaarsfuncties (sterk vereenvoudigde versie*) 2008©Boek van Turelure. Met grafische weergave van Witbol en Zwartbol die constateren dat zij respectievelijk wel en niet geruststelling en bijna onhanteerbaarheid representeren, dat zij respectievelijk wel en niet de medemens verlossen van functie- en/of doelgerichtheid en dat ze beiden een behoorlijk gemiddeld leven leiden.		
Functie:	Kenmerken organisatie (o) en werk (w):	0% tot 100% van toepassing (bereik van links naar rechts):
Representeren	Duidelijke categorieën (o)	
	Vormvast (w)	
Verlossen	Mogelijk vaag leven (o)	
	Ziet er nutteloos uit (w)	
Enzovoort (naar h.8)	Enzovoort (naar h.8)	

* Het schema is uiteraard ook in meer dan een laag te hanteren en te presenteren.

Arbeidsmarkt

Ondanks opmerkingen van sommigen over die eigenaardige uitvinding die arbeid en productie heet (o.a. Achterhuis, Baudrillard, Ford) is de heersende overtuiging dat omgevingsgerichte arbeid nodig is en enigszins is te organiseren. Veel mensen willen het geldgebonden deel van hun leven graag zelf financieren. Dat kan (onder meer) door een kunstenaarsfunctie(combinatie) te vervullen en deze te vermarkten. Bijvoorbeeld door de afzetmarkt, van goederen en diensten, te volgen of te sturen.

De afzetmarkt volgen vereist een bereidheid tot aanpassing daaraan.

Degene die gekend en erkend wil zijn en regelmatige inkomsten wenst, heeft voor deze aanpak de meest geschikte mentaliteit (bijpassende kunstenaarsfuncties: representeren, verlossen, maximaliseren a en b-i).

De afzetmarkt sturen kan ook. De markt van goederen en diensten geproduceerd en/of geleverd door mensen die werken als de kunstenaar onderscheidt zich immers juist van andere markten omdat op de eerstgenoemde vooral het aanbod de bewegingen bepaalt (vrij naar Berkhout). Het past ook bij de, eerder genoemde, overheidsdoelstelling om in alle mogelijke vakgebieden de behoefte te vergroten aan mensen die werken als de kunstenaar (vrij naar BK-informatie, 2008-1 en 2008-2).

Een bestuurbare afzetmarkt bestaat uit (groepen) mensen met beïnvloedbare behoeften en geld.

Degene die de medemens iets wil laten zien en wil brengen, heeft voor de sturende aanpak de meest passende mentaliteit, evenals degene die graag beroemd wil worden (bijpassende kunstenaarsfuncties: faciliteren, produceren voor 'de lange staart').

Degene die weinig is geïnteresseerd in de markt, kan wel doen alsof. Deze persoon beleeft plezier aan het spel van vraag en aanbod, van bijten en gebeten worden.

Degene die beroemd wil worden en de eigen naam wereldwijd bekend wil hebben, heeft voor deze aanpak de meest passende mentaliteit (bijpassende kunstenaarsfunctie: deelnemen als zonderling).

Degene die graag werkt aan een meervoudige verhouding met de wereld, heeft weinig voorspelbare inkomsten en een weinig voorspelbare maatschappelijke status. Deze persoon bindt zich aan de wereld in plaats van voornamelijk aan de markt.

Degene die zichzelf hopeloos kan motiveren heeft voor voornoemde aanpak de meest passende mentaliteit (bijpassende kunstenaarsfuncties: mythen brengen, maximaliseren b-ii, theorieën over waarneming bevestigen).

Uitgangspunt

Voor iemand die een kunstenaarsfunctie vervult/wil aannemen kan het interessant en verstandig zijn (af en toe) een standpunt in te nemen en te bepalen welke kunstenaarsfunctie(combinatie) en welke aanpak op de arbeidsmarkt overeenkomen/passen. Deze vergelijkende bepaling is een uitgangspunt en dit uitgangspunt helpt misschien bij mogelijk te maken keuzen en vergemakkelijkt wellicht, mocht daaraan behoefte zijn, gesprekken over de gekozen werkomgeving en eventueel gepresenteerd werk. En bovendien geldt: 'een standpunt is een uitgangspunt en als men is uitgegaan, heeft men het standpunt verlaten. Geen enkele reden om het verder met je mee te slepen' (Schierbeek).

Opmerking

Zodra de homo artifex (voorheen homo artistiekus), de kunstenaar, voor de numeriek grootste groep in een samenleving een mentale vergelijkingsbasis is voor werkwijze en werkzaamheden, zullen specialisten zoals subsidiënten, de zogeheten kunsteconomen en directieleden van bepaalde instellingen, hun werkveld nogal groot zien worden. Mogelijk ervaren zij dat als (bijzonder) vervelend, onhandig en onoverzichtelijk. Er ontstaat echter waarschijnlijk vanzelf een volgend/nieuw systeem waarin en waarmee ze tevreden zijn.

Conclusie

Kunstenaarsfuncties bieden vrijwel iedereen veel mogelijkheden. Degene die een kunstenaarsfunctie vervult of wil uitoefenen kan een kunstenaarsfunctie(combinatie) constateren of aannemen en onder meer de afzetmarkt volgen of deze juist sturen. Diegene die vindt dat een gekozen aanpak slecht werkt, kan voor een andere aanpak kiezen.

Bedankt,

A handwritten signature in black ink, consisting of a vertical line on the left, a horizontal line at the top, and a stylized 'h' or 'd' shape below it.

10. BRONNEN

Boeken genoemd in de tekst

(Na het uitgiftejaar van het betreffende boek staat indien eerder verschenen het eerste verschijningsjaar daarvan op schaal van land of wereld).

- . Anderson, Chris, *The long tail, Waarom we in de toekomst minder verkopen van meer*. Amsterdam, 2007 (2006).
- . Achterhuis, Hans, *Het rijk van de schaarste, Van Hobbes tot Foucault*. Amsterdam, 2003 (1988).
- . Armstrong, John, *Move closer, An intimate philosophy of art*. New York, 2000.
- . Barthes, Roland, *Het werkelijkheidseffect*. Groningen, 2004. *Roland Barthes door Roland Barthes*. Nijmegen, 1991 (1975).
- . Baudrillard, Jean, *De fatale strategieën*. Amsterdam, 1985 (1983). *De vitale illusie*. Kampen, 2002 (2000).
- . Borges, Jorge Luis, *De geschiedenis van de eeuwigheid en andere essays, Werken in vier delen, deel 3*. Amsterdam, 1999 (1936, 1952, 1980 en 1989, 1996). *De maker*. Amsterdam, 1988 (1960).
- . Braembussche, A.A. van den, *Denken over kunst*. Bussum, 2003 (1994).
- . Burke, Edmund, *Een filosofisch onderzoek naar de oorsprong van onze denkbeelden over het sublieme en het schone*. Groningen, 2004 (1757).
- . Dale, van, *Groot woordenboek der Nederlandse taal* (tiende, geheel opnieuw bewerkte en zeer vermeerderde druk). Den Haag, 1976.
- . Danto, Arthur C., *De komedie van de overeenkomsten, Over kunst, filosofie en geschiedenis* (eindredactie Wessel Krul). Groningen, 2002 (1981, 1986, 1992, 1997, 2000).
- . Decreus, Freddy, *Oude en nieuwe mythen, of waarom hebben we ze nodig?*, hoofdstuk 1 uit een tekst in wording. Gent, 2007.
- . Dunne, J.W., *Buiten de grenzen van den tijd*. Den Haag, 1935 (1934).
- . Eco, Umberto, *De geschiedenis van de schoonheid*. Amsterdam, 2005 (2004).
- . Erasmus, Desiderius, *Lof der zothed*. Nijmegen, 2001 (1511).
- . Februari, M. & Marjolijn Drenth, *Een pruik van paardenhaar & Over het lezen van een boek, Amartya Sen en de onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal*. Amsterdam, 2000.
- . Foucault, Michel, *De woorden en de dingen, Een archeologie van de menswetenschappen*. Bilthoven, 1973 (1966).
- . Frissen, Paul (P.H.A.), *De staat van verschil, Een kritiek van de gelijkheid*. Amsterdam, 2007.
- . Gils, Wouter van, *Realiteit en illusie als schijnvertoning, Over het werk van Jean Baudrillard*. Nijmegen, 1986.
- . Girard, René, *De aloude weg der boosdoeners*. Kampen en Kapellen, 1987 (1985).
- . Goldschmidt, Tijs, *Oversprongen, Beschouwingen over cultuur en natuur*. Amsterdam, 2000.
- . Grandin, Temple & Catherine Johnson, *Denken als de dieren*. Utrecht, 2005.
- . Haak, A.J.H. en D. Leever-van der Burgh, *De menselijke maat*. Delft, 1989 (1980).
- . Jong, Taeke de, *Kleine methodologie voor ontwerpend onderzoek*. Amsterdam, 1992.
- . Jorink, Eric, *Het 'Boeck der natuere', Nederlandse geleerden en de wonderen van Gods schepping 1575-1715*. Leiden, 2007.
- . Kris, Ernst, *De esthetische illusie*. Meppel en Amsterdam, 1989 (1941, 1936, 1933).
- . Laarse, Rob van der, Arnold Labrie & Willem Melching (redactie), *De hang naar zuiverheid, De cultuur van het moderne Europa*. Amsterdam, 1998.
- . Lemaire, Ton, *Filosofie van het landschap*. Baarn, 1996 (1970).
- . Luria, Aleksandr Romanovich, *The mind of a mnemonist, A little book about a vast memory*. Cambridge (Massachusetts) en Londen, 2002 (1968).
- . Nietzsche, Friedrich, *De geboorte van de tragedie*. Amsterdam, 1987 (1872).
- . Open Universiteit, *Kunst, Overlevering, verandering en vernieuwing, Een inleiding*

- (essaydeel). Heerlen, 1998.
- . Paglia, Camille, *Het seksuele masker, Kunst, seksualiteit en decadentie in de westerse beschaving*. Amsterdam, 1992 (1990). *Seks, kunst en Amerikaanse cultuur*. Amsterdam, 1992.
 - . Perce, Georges, *Het leven een gebruiksaanwijzing*. Amsterdam en Antwerpen, 2006 (1978).
 - . Pieters, Jürgen, *De tranen van de herinnering, Het gesprek met de doden*. Groningen, 2005.
 - . Pirsig, Robert M., *Zen en de kunst van het motoronderhoud, Een onderzoek naar waarden*. Amsterdam, 1983, pagina 240 t/m 379 uit een ander exemplaar (1974).
 - . Sacks, Oliver, *De man die zijn vrouw voor een hoed hield*. Amsterdam, 2000 (1985).
 - . Safranski, Rüdiger, *Hoeveel waarheid hebben mensen nodig?, Over het denkbare en het leefbare*. Amsterdam, 1993 (1990).
 - . Schierbeek, Bert, *Een broek voor een oktopus*. Amsterdam, 1965.
 - . Schilstra, Onno, *Kunst & filosofie & kunstfilosofie & kunstgeschiedenis & kunstkritiek. Panoramisch verlangen, panopticisme en Foucault. Neomarxisme, De sociale dimensie van de kunst*. Zie voor alle drie *Internet, Samenvattingen*.
 - . Sennett, Richard, *Flesh and stone, The body and the city in western civilization*. Londen, 2002 (1994). *De flexibele mens*. Amsterdam, 2001 (1998).
 - . Spinoza, Benedictus de, *Ethica* (vertaling: H. Gorter). Den Haag, 1895 (1677).
 - . Taleb, Nassim Nicholas, *The black swan, The impact of the highly improbable*. New York, 2007.
 - . Williamson, Edwin, *Borges, Een leven* (vertaling: Barber van de Pol). Amsterdam, 2006 (2004).
 - . Wolters' woordenboeken, *Beknopt Latijns-Nederlands woordenboek*. Groningen, 1985.

Boeken niet genoemd in de tekst

- . Barthes, Roland, o.a. *De taal der verliefden*. Amsterdam, 1980.
- . Beck, Ulrich, *De wereld als risicomaatschappij*. Amsterdam, 1997.
- . Belli, Gioconda, *Waslala, Memorial del futuro*. Managua, 1996.
- . Benjamin, Walter, *Het kunstwerk in het tijdperk van zijn technische reproduceerbaarheid*. Nijmegen, 1985.
- . Bernlef, J. en K. Schippers, *Een cheque voor de tandarts*. Amsterdam, 1967.
- . Brams, Koen, *Encyclopedie van fictieve kunstenaars, Van 1605 tot heden*. Amsterdam en Antwerpen, 2000.
- . Buikhuisen, W., *Waarom straffen weinig helpt, Op zoek naar de grondstructuur van de chronische regelvertreder*. Deventer, 1989.
- . Calvin, William H., *De rivier die tegen de berg opstroomt, Een reis naar de oorsprong van de aarde en de mens*. Amsterdam, 1995.
- . Canetti, Elias, *De fakkel in het oor*. Amsterdam en Antwerpen, 1999.
- . Cervantes Saavedra, Miguel de, *De vernuftige edelman Don Quichot van La Mancha* (vertaling: Barber van de Pol). Amsterdam, 2001.
- . Charrière, Henri, *Papillon*. Utrecht, 1970.
- . Dale, van, *Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht en Antwerpen, 1995 en 2005.
- . Degenaar, Marjolein, *Het probleem van Molyneux, Drie eeuwen discussie over het waarnemen van vormen*. Rotterdam, 1992.
- . Dercon, Chris, *Ik zou een museum willen maken waar de dingen elkaar overlappen*. Rotterdam, 2000.
- . Doorman, Maarten, *Steeds mooier, Over vooruitgang in de kunst*. Amsterdam, 2000.
- . Elling, R. e.a., *Rapportagetechniek*. Groningen, 1994.
- . Emmerik, Pam, *Het wonder werkt, Verhalen over kunst*. Amsterdam, 2004.
- . Galjaard, Hans, *Alle mensen zijn ongelijk*. Amsterdam, 1997.
- . Gombrich, E.H., *Kunst en illusie, De psychologie van het beeldend weergeven*. Zeist, 1964.
- . Heidegger, Martin, *Over denken, bouwen, wonen*. Nijmegen, 1999.
- . Heijne, Bas, *De werkelijkheid*. Amsterdam, 2004.
- . Herbert, Frank, *Duin*. Amsterdam, 1998.
- . Hofstede, Geert, *Allemaal andersdenkenden, Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam,

1995.

- . Hoogenhuyze, Michael van, *Het muzisch denken*. Den Haag, 2007.
- . Icke, Vincent, *Christiaan Huygens in de onvoltooid verleden toekomstige tijd*. Leiden, 2005.
- . Jung, Carl G. c.s., *De mens en zijn symbolen*. Rotterdam, 2000.
- . Kandinsky, W., *Spiritualiteit en abstractie in de kunst*. Zeist, 1987.
- . Kaprow, Allan, *Essays on the blurring of art and life*. Berkeley, Los Angeles en Londen, 2003.
- . Koolhaas, A., *Corsetten voor een libel*. Amsterdam, 1975.
- . Kraaijpoel, D., *Was Pollock kleurenblind? Bouwstenen voor de herschrijving van de recente kunstgeschiedenis*. Amsterdam, 1997. *Reputaties, Hoe de kunstenaar aan zijn goede naam komt*. Amsterdam en Antwerpen, 2002.
- . Kramers woordenboeken, *Woordenboek Engels*. Amsterdam, 1987.
- . Kreutzer, H.H. en A.A.G. Oskamp, *Biologie, Deel 4vh*. Groningen, 1975.
- . Mason, Daniel, *De man die kleur maakte*. Amsterdam, 2004.
- . Morris, Desmond, *De naakte aap*. Utrecht, 1993.
- . Nederlandse Taalunie, *Woordenlijst Nederlandse taal* ('Groene boekje'). Den Haag en Antwerpen, 1997.
- . Nio, Maurice, *You have the right to remain silent*. Amsterdam, 1998.
- . Ondaatje, Michael, *Op weg naar stilte, Het leven van Charles 'Buddy' Bolden*. Amsterdam, 1989.
- . Pessoa, Fernando (vertaling: August Willemsen), Alberto Caeiro, *De hoeder van kudden*. Amsterdam en Antwerpen, 2003. Ricardo Reis, *Oden*. Amsterdam en Antwerpen, 2002.
- . Pieters, Jürgen, *Hetzij bij voorziening hetzij bij geheugenis*. Groningen, 2007.
- . Popper, Karl R., *De groei van kennis, Hoofdstukken uit Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. Amsterdam, 1978.
- . Renkema, Jan, *Schrijfwijzer*. Den Haag, 2007.
- . Russel, Bertrand, *De verovering van het geluk*. Amsterdam, 2007.
- . Samarago, José, diverse titels.
- . Schierbeek, Bert, diverse titels.
- . Schilstra, Onno (eindredactie), *Voorbeeld 2007*. Den Haag, 2007.
- . Schopenhauer, Arthur, *De vrijheid van de wil* (1839), *Gevolgd door Thomas Mann, Over Schopenhauer*. Amsterdam, 1999.
- . Spinoza, Benedictus de, *Godgeleerd-staatkundig vertoog*. Amsterdam, 1894.
- . Tilroe, Anna, *De blauwe gitaar*. Amsterdam, 1990. *De huid van de kameleon*. Amsterdam, 1996. *Het blinkende stof*. Amsterdam, 2002.
- . Vandersteen, Willy, *Suske en Wiske*, diverse titels. Antwerpen.
- . Weinberg, Samantha, *A fish caught in time, The search for the coelacanth*. Londen, 1999.
- . Wesseling, Janneke, *Het museum dat niet bestond*. Amsterdam, 2004.
- . Winkel, Camiel van, *De mythe van het kunstenaarschap*. Amsterdam, 2007.
- . Zuidgeest, Peter, *Begrijpelijk schrijven*. Groningen, 1995.

Lezingen

- . Bakker, Boudewijn, *Het landschap een boodschap, de tuin een psalm*. Worplezing, Huygensmuseum Hofwijck. Voorburg, 2 september 2004.
- . Decreus, Freddy, *Dionysos achterna*. Lezingenserie, Literair theater Branoul. Den Haag, 2003. *Rituelen*. Lezingenserie, Literair theater Branoul. Den Haag, 2006. *De Griekse mythe in de kunst*. Lezing, Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten. Den Haag, 27 november 2007.
- . Elders, Fons, *Mijn wereldbeeld*. Bijeenkomsten, Vrije Academie, Werkplaats voor Beeldende Kunsten. Den Haag, januari t/m juni 2008.
- . Jorink, Eric, *Constantijn Huygens, René Descartes en het Boek der Natuur*. Constantijnlezing, Voorhof. Voorburg, 6 september 2007.
- . Schönberger, Elmer, *Het grote luisteren*. Huizingalezing, Pieterskerk. Leiden, 2005.

Internet

- . Camp, Julie C. van 'en' Edward Bullough, *Psychical distance as a factor in art and as an aesthetic principle*, http://www.csulb.edu/~jvancamp/361_r9.html.
- . Homo artifex, o.a.: Ellen Dissanayake, http://www.csse.ca/cacs/jcacs/v1n2/pdf%20content/03._dissanayake.pdf en Chris Bouter, <http://www.is888.nl>.
- . Schilstra, Onno, *Samenvattingen*. <http://www.kabk.nl/lectoraat/filosofie.xml>.
- . Simmelink, Jurjen, *Alles voor de schoonheid*. <http://www.8weekly.nl>.
- . <http://www.birding.about.com>.
- . <http://boeklog.info/auteur/taleb.-nassim-nicholas/>.
- . <http://www.creativeclass.org>.
- . <http://www.csdenhaag.nl>.
- . <http://www.fonselders.nl>.
- . <http://www.hofwijck.nl>.
- . <http://www.grandin.com>.
- . <http://www.mariabarnas.com>.
- . <http://www.marjolijnfebruari.nl>.
- . <http://www.taaladvies.net>.
- . <http://www.vandale.nl>.
- . <http://www.wikipedia.nl>, *De vrije encyclopedie* (nl.wikipedia.org en en.wikipedia.org).

Televisie

- . Amartya Sen, *Tegen de hokjesgeest*. VPRO Tegenlicht, 5 november 2007.
- . Lommel, Pim van (cardioloog). Pauw & Witteman, 14 november 2007.

Artikelen

- . Barnas, Maria, *Waanzin*. NRC Handelsblad, 16 november 2007.
- . Bentz van den Berg, Roel, *Waar wij thuis zijn*. NRC Handelsblad, 25 mei 2007.
- . Berkhout, Karel, *Geen bonus? Geen kunst* (met een verwijzing naar het rapport *The international art market* op <http://www.tefaf.com>). NRC Handelsblad, 1 februari 2008.
- . BK-informatie, *Cultuurnota 'in de tijd'* (Ronald Plasterk, minister van OCW). 2007-3, p.3.
- . BK-informatie, *Kunstenaars in Nederland*. 2008-1, p.10-12.
- . BK-informatie, *'Meer draagvlak voor cultuur'* en *'Cultuurbeleid in Nederland'*. 2008-2, p.6-11.
- . Broersen, Sophie, *De ontdekking van de huid*. NRC Handelsblad, 10 november 2007.
- . Bruijn, Peter de en vijf anderen, *Het engagement van de ironie* (Richard Rorty). NRC Handelsblad, 15 juni 2007.
- . Davidse, Ad, *Boeken uit de bibliotheek van Christiaan Huygens* (citaat Christiaan Huygens). De prate-banck, Informatiebulletin van Vereniging Hofwijck, december 2007.
- . Dekker, Cees, *Stel grenzen aan het gesleutel aan de mens*. NRC Handelsblad, 10 november 2007.
- . Dijkgraaf, Margot, *Wie niet praten wil moet koken*. NRC Handelsblad, 30 maart 2007.
- . Februari, Marjolijn, *Opeens kan ik niks terugvinden en blijken sommige dingen definitief zoek*. Volkskrant, 5 mei 2007.
- . Goldschmidt, Tijs, *Octopussen met lego: over het belang van spelen* (Huizingalezing). NRC Handelsblad, 15 december 2007.
- . Heijne, Bas, *Waar gaat het om* (Terry Eagleton, *The meaning of life*). NRC Handelsblad, 23 maart 2007.
- . Heumakers, Arnold, *Het orgasme van de wereld* (Bataille en Hegel). NRC Handelsblad, 27 juli 2007.
- . Heumakers, Arnold, *Zelf een wereldbeeld bouwen* (Panajotis Kondylis). NRC Handelsblad, 31 augustus 2007.
- . Heumakers, Arnold, *De creatieve concurrentie tussen kunstenaars en god*. NRC Handelsblad, 14 december 2007.

- . Heumakers, Arnold, *Prinses, ik schrijf 'uw' dialogen* (Frans Hemsterhuis). NRC Handelsblad, 11 januari 2008.
- . Jensma, Folkert, *De stelling van Theo Doreleijers: het geweten is lichamelijk gereguleerd*. NRC Handelsblad, 8 december 2007.
- . Korteweg, Niki, *Elke donderdag massage* (oxytocine). NRC Handelsblad, 1 maart 2008.
- . Lievers, Menno, *Is dit dan de waarheid?* NRC Handelsblad, 15 april 2006.
- . Maris, Berthold van, *Honingvogelmuziek* (Jan IJzermans). NRC Handelsblad, 22 maart 2008.
- . Mees, Heleen, *De verzorgingsstaat verstikt migranten*. NRC Handelsblad, 24 november 2007.
- . Pelt, Robert-Jan van, *Mens en kosmos in Huygens' Hofwijck*. Oase, Tijdschrift voor architectuur, 41/1994, p.11-32.
- . Pleij, Sander, *'Goede kunst troost'* (Diederik Kraaijpoel). De Groene Amsterdammer, 23 april 1997.
- . Pott, Heleen, *Waarheid is een aantrekkelijke constructie – meer niet*. NRC Handelsblad, 1 april 2006.
- . Schaberg, Johan, *Kwetsbaar opstellen, brr*. NRC Handelsblad, 1 maart 2008.
- . Steenbergen, Isabella, *Toneel als gebed, een lied* (Jozef van den Berg). NRC Handelsblad, 21 december 2007.
- . Terpstra, Arjan, *Het leukste maken we zelf* (Elie Wiesel). Dagblad De Pers, 12 oktober 2007.
- . Verstraeten, Frans, *Waarnemen*. Volkskrant, 12 januari 2008.
- . Visker, Rudi, *Kunst en grofvuil, Heidegger, Levinas en de overgang*. Tijdschrift voor Filosofie, 68/2006, p. 583-612.
- . Vlasblom, Dirk, *God, heer, baas – weg!* NRC Handelsblad, 1 september 2007.
- . Vlasblom, Dirk, *Stadsmens verovert de wereld*. NRC Handelsblad, 27 oktober 2007.
- . Weijts, Christiaan, *Erop of eronder* (limentia). M, april 2008, p.32-38.
- . Wesseling, Janneke, *Dreigende leegte* (Liam Gillick). NRC Handelsblad, 1 februari 2008.
- . Winterson, Jeanette, *Beker, mes en jas: kunst als tegengif tegen banalisering en schijn-democratie*. NRC Handelsblad, 5 januari 2008.
- . Zwagerman, Joost, *Warhols trage films zijn tegengif voor snelle tijden*. NRC Handelsblad, 27 oktober 2007.

Persoonsnamenregister

(Naam, veelal geboortejaar en eventueel sterftejaar, hoofdstuknummer, naam (sub)paragraaf (b: alleen genoemd als bron, n: alleen de naam genoemd).

- . **Achterhuis**, Hans (1942): 4. Teleologisch selecteren (b), 4. Vooruit of stand (b), 8. 6. Maximaliseren (b), 9. Arbeidsmarkt (n).
- . **Adorno**, Theodor (1903-1969): 5. Knalmechanisme, 5. Het sublieme.
- . **Anderson**, Chris (1961): 5. Extremistan (n), 7. Hunebedjes.
- . **Arendt**, Hannah (1906-1975): 2. Bevestiging.
- . **Armstrong**, John (1966): 3. De esthetische illusie (n), 3. Verbeelding en fantasie, 6. Tussen droom en daad, 7. Zintuiglijke slavernij (n), 8. 2. Verlossen (n).
- . **Bakker**, Boudewijn (1938): 2. Mens als representatief systeem.
- . **Barthes**, Roland (1915-1980): 4. De Eiffeltoren, 4. Structureren (onderscheiden) (b), 6. Verborgene agenda, 6. Zelfverleiding (n), 7. De auteur, 7. De bemiddelaar (b).
- . **Baudrillard**, Jean (1929-2007): 3. 'Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is 't een wack're droom', 3. Wandelen en lopen, 3. Moe en onzinnig, 4. Vooruit of stand, 5. Conclusie, 6. Flexibele duizendpoot, 7. Zintuiglijke slavernij, 9. Arbeidsmarkt (n).
- . **Bentham**, Jeremy: 8. 6. Maximaliseren.
- . **Berg**, Jozef van den (1949): 3. De esthetische illusie.
- . **Borges**, Jorge Luis (1899-1986): 3. De esthetische illusie, 3. Verbeelding en fantasie, 3. Shakespeare zal ons helpen.
- . **Bourdieu**, Pierre (1930-2002): 7. De distinctietheorie.

- . **Bullough**, Edward (1880-1934): 7. De distinctietheorie.
- . **Burke**, Edmund (1729-1797): 2. Wereldbeeldvorming en voeding (b), 4. Structureren (onderscheiden) (b), 4. Kwaliteit (n), 5. Het sublieme.
- . **Danto**, Arthur C. (1924): 2. Mens als representatief systeem (b).
- . **Dawkins**, Clinton Richard (1941): Samenvatting (Dawkins is etholoog, evolutiebioloog en schrijver van *The selfish gene*).
- . **Decreus**, Freddy (1949): 3. Democratie (b), 3. Wandelen en lopen (b), 4. Kwaliteit (n), 5. Knalmechanisme, 7. Vertrouwen.
- . **Dekker**, Cees (1959): 3. Transhumanisme.
- . **Dunne**, J.W.: 3. Shakespeare zal ons helpen.
- . **Eco**, Umberto (1932): 3. Wandelen en lopen (b), 4. Kwaliteit (n).
- . **Eiffel**, Alexandre Gustave (1832-1923): 6. Verborgen agenda.
- . **Elders**, Fons (1936): 2. Wereldbeeld, 3. Verbeelding en fantasie, 3. Wandelen en lopen (b), 4. Kwaliteit (n).
- . **Erasmus**, Desiderius (1466, 1467 of 1469-1536): 2. Plezier, 5. Lotsontstemming.
- . **Februari**, Marjolijn (1963): 3. 'Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is 't een wack're droom' (b), 3. Klassiek en romantisch, 7. Homo economicus, 7. De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal, 8. 6b. Het aptimum bereiken.
- . **Foucault**, Michel (1926-1984): 3. 'Met je stem hetzelfde geluid maken als het object maakt', 3. 'Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is 't een wack're droom' (b), 4. Vooruit of stand, 4. Integratiegarantie, 8. 6. Maximaliseren.
- . **Frissen**, Paul (1966): 4. Gevolgen (n), 5. Het sublieme (b), 5. Extremistan (b).
- . **Gaultier**, Jules de (1858-1942): 7. Bovarysme.
- . **Girard**, René (1923): 7. De zondebok.
- . **Goldschmidt**, Tijs (1953): Samenvatting, 4. Gevolgen (n).
- . **Grandin**, Temple (1947): 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Heidegger**, Martin (1889-1976): 4. Gevolgen (n), 6. Functieonthefing, 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Heraclitus** (ongeveer 535-475 v.Chr.): 3. Wandelen en lopen.
- . **Hobbes**, Thomas (1588-1679): 4. Teleologisch selecteren.
- . **Hogarth**, William (1697-1764): 5. Kijken zonder handen.
- . **Hume**, David (1711-1766): 2. Wereldbeeldvorming en voeding, 3. 'Met je stem hetzelfde geluid maken als het object maakt' (n), 3. Verbeelding en fantasie, 4. Structureren (onderscheiden), 5. Extremistan (n).
- . **Husserl**, Edmund (1859-1938): 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Huxley**, Aldous (1894-1963): 3. Transhumanisme.
- . **Huygens**, Constantijn (1596-1687): 3. 'Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is 't een wack're droom', 4. De menselijke maat.
- . **Huygens**, Christiaan (1629-1695): 1. Aanleiding en afbakening.
- . **Jong**, Taeke de (1947): 4. Structureren (onderscheiden) (b), 4. Selecteren (selectie 2) (b).
- . **Jorink**, Eric (1963): 3. 'Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is 't een wack're droom', 3. Wandelen en lopen (b).
- . **Kondylis**, Panajotis (1943-1998): 2. Wereldbeeld.
- . **Kraaijpoel**, Diederik (1928): 4. Kwaliteit.
- . **Kris**, Ernst (1900-1957): 3. De esthetische illusie, 3. Verbeelding en fantasie, 5. Het sublieme (b), 7. Homo economicus, 7. De distinctietheorie, 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Kurz**, Otto (1908-1975): 7. Homo economicus.
- . **Laarse**, Rob van der e.a.: 3. Zuiverheid (b), 5. Knalmechanisme, 7. De zondebok (b).
- . **Lawrence**, D.H. (1885-1930): 3. Zuiverheid, 7. De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal.
- . **Lemaire**, Ton (1941): 2. Mens als representatief systeem, 4. Gevolgen (n).
- . **Locke**, John (1632-1704): 2. Wereldbeeldvorming en voeding, 3. 'Met je stem hetzelfde geluid maken als het object maakt' (n).
- . **Luria**, Aleksandr Romanovich (1902-1977): 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Marx**, Karl (1818-1883): 4. Geruststelling.

- . **Merleau-Ponty**, Maurice (1908-1961): 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Nietzsche**, Friedrich (1844-1900): 3. Dionysisch, 5. Extremistan.
- . **Paglia**, Camille (1947): 3. Wandelen en lopen, 4. Kwaliteit (n), 5. Buitendrift en risico, 5. Knalmechanisme (n).
- . **Pareto**, Vilfredo (1848-1923): 7. De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal.
- . **Perec**, Georges (1936-1982): 6. Bartlebooth.
- . **Pirsig**, Robert M. (1928): 3. Klassiek en romantisch, 5. Kwaliteit.
- . **Plasterk**, Ronald: 8. Verlossen.
- . **Popper**, Karl Raimund (1902-1994): 3. De zwarte zwaan.
- . **Sacks**, Oliver (1933): 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Safranski**, Rüdiger (1945): 3. Dionysisch.
- . **Schaberg**, Johan (1940): 2. Watje.
- . **Schilstra**, Onno: 3. 'Hier zijn de dinghen stoff van bollekens, daer is 't een wack're droom' (b), 3. Esthetisch (b), 4. Geruststelling (b), 4. Integratiegarantie (b), 5. Knalmechanisme (b), 5. Het sublieme (b).
- . **Schönberger**, Elmer (1950): 7. Hunebedjes.
- . **Schopenhauer**, Arthur (1788-1860): 2. Wereldbeeldvorming en voeding (n), 3. Shakespeare zal ons helpen.
- . **Sen**, Amartya (1933): 7. De onmogelijkheid van de paretiaanse liberaal, 8. 6b. Het aptimum bereiken.
- . **Sennett**, Richard (1943): 3. Democratie (b), 4. Kwaliteit (n), 5. Kijken zonder handen, 6. Flexibele duizendpoot, 7. Vertrouwen (b).
- . **Spinoza**, Benedictus de (1632-1677): 2. Wereldbeeldvorming en voeding.
- . **Stendhal** (Henri Beyle) (1783-1842): 5. Florence.
- . **Taguieff**, Pierre-André (1946): 3. Zuiverheid.
- . **Taleb**, Nassim Nicholas (1960): 3. See you in Vegas, 3. De zwarte zwaan, 4. Vooruit of stand, 5. Extremistan.
- . **Topitsch**, Ernst (1919-2003): 4. Geruststelling.
- . **Vinci**, Leonardo da (1452-1519): 4. De menselijke maat, 7. Zintuiglijke slavernij.
- . **Visker**, Rudi (1959): 6. Functieonthefing.
- . **Vitruvius Pollio**, Marcus (circa 85-20 v.Chr.): 4. De menselijke maat, 4. Geruststelling (n).
- . **Weber**, Max (1864-1920): 7. De distinctietheorie.

11. COLOFON

Boek van Turelure

Den Haag, juni 2008

2008©Duijvestein.I.G.M. – DEN HAAG

Alleen na overleg te gebruiken voor wat dan ook

De tekst is onderdeel van eindexamenwerk aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, deeltijdopleiding, studierichting Beeldende Kunst

Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten

Prinsessegracht 4

2514 AN DEN HAAG

<http://www.kabk.nl>

Tekst

Ilse Duijvestein

Gerard Reijnststraat 54

2593 ED DEN HAAG

De tekst is beschikbaar in boekvorm (braille) en via <http://www.hunebedjes.nl>

Docent: Onno Schilstra

Verzorging braille-exemplaren

Proson, Productiecentrum Sonneheerdt

Postbus 14

3850 AA ERMELO

<http://www.proson.nl>

Vormgeving op het internet

Kleurpunt.nl

Brandts Buyspark 21

7425 GG Deventer

<http://www.kleurpunt.nl>

Lettertype tekst internetpagina: Verdana

Lettertype printversie: Times New Roman (titelblad: Helvetica)

Titel

Uit: Cornelis Bontekoe (circa 1647-1685), *Alle de philosophische, medicinale en chymische werken ... behelsende een afwerp der ongefondeerde medicynen, chirurgie en pharmacie der oude geneesheren*. Amsterdam, 1689 (Jorink, p.95 en p.450)